

Høgskulen på Vestlandet

Samfunnsfag 3, emne 4 - Masteroppgave

MGBSA550-O-2023-VÅR2-FLOWassign

Predefinert informasjon

Startdato:	02-05-2023 09:00 CEST	Termin:	2023 VÅR2
Sluttdato:	15-05-2023 14:00 CEST	Vurderingsform:	Norsk 6-trinns skala (A-F)
Eksamensform:	Masteroppgave		
Flowkode:	203 MGBSA550 1 O 2023 VÅR2		
Intern sensor:	(Anonymisert)		

Deltaker

Kandidatnr.:	229
---------------------	-----

Informasjon fra deltaker

Antall ord *:	33471
----------------------	-------

Egenerklæring *: Ja

Jeg bekrefter at jeg har Ja registrert oppgavetittelen på norsk og engelsk i StudentWeb og vet at denne vil stå på vitnemålet mitt *:

Jeg godkjenner autalen om publisering av masteroppgaven min *

Ja

Er masteroppgaven skrevet som del av et større forskningsprosjekt ved HVL? *

Nei

Er masteroppgaven skrevet ved bedrift/uirksomhet i næringsliv eller offentlig sektor? *

Nei

MASTEROPPGAVE

Vikingtidens kvinner –

Et dypdykk i skolens lærebøker

Women of the Viking Age –

A deep dive into the textbooks

Anne-Sunniva Hadler Skogland

Kandidatnummer: 229

Grunnskolelærerutdanning 1.-7. trinn

Masteroppgave i Samfunnsfag, MGBSA550

Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett

Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag

Veileder: Thomas Ewen Daltveit Slettebø

Innleveringsdato: 15.05.2023

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 12-1.

Forord

Masteroppgaven min markerer slutten på grunnskolelærerutdanningen ved Høgskulen på Vestlandet, men også slutten på studentlivet i det store og hele. Masteroppgaven som du nå skal lese, er blitt meg både nær og kjær. Til tider har oppgaven virket utrolig stor, og jeg trodde den ville bli tung å gjennomføre. Heldigvis har jeg hatt masse god støtte og hjelp fra de rundt meg.

Jeg vil særlig takke min første veileder Meinrad Wolfram Walter Pohl som var med helt i begynnelsen av masteroppgave. Han var med å skape grunnlaget for hvordan oppgaven ville bli. Pohl var også en dyktig veileder som alltid kom med gode tilbakemeldinger og god støtte når det trengtes. Videre vil jeg takke min andre veileder Thomas Ewen Daltveit Slettebø som var med på utarbeidelsen av masteroppgaven slik den er i dag. Slettebø kom alltid med gode innspill, forslag til kilder jeg ellers ikke hadde funnet, og god støtte når ting buttet i mot. Jeg er særlig takknemlig for at Slettebø hjalp meg slik at jeg skrev om Osebergskipet og ikke Ostebergskipet, som skipet ble benevnt i en periode. Hadde jeg ikke hatt disse gode veilederne, ville prosessen med å skrive en slik oppgave ikke bare virket umulig, men vært umulig.

I tillegg til å ha gode veiledere har jeg også hatt gode venner og familie rundt meg som har stilt opp og støttet meg under hele prosessen. Særlig vil jeg takke min gode venn Saskia Cowan som i tillegg til å stille opp når det kom til gjennomlesing av oppgaven, også hjalp meg flere ganger med å finne kilder og illustrasjoner som passet inn i oppgaven. Uten hennes hjelp hadde jeg aldri klart å navigere mellom runeinskripsjoner og Oseberg-interpretasjoner. En annen som fortjener særlig takk er min mor som igjennom hele min tid som student, har måtte lese og rette på oppgaver som skulle inn til vurdering. Som en *pièce de résistance* ble den siste oppgaven som måtte leses en oppgave på over 100 sider. Det ser jeg på som *a tall order*, men hun stiller alltid opp, uansett! Tusen takk for all motivasjon, støtte og veiledning!

Tusen hjertelig takk for all god hjelp!

Anne-Sunniva Hadler Skogland

15. mai 2023

Sammendrag

Vikingtiden er en tidsperiode som har vekket stor interesse og undring hos unge elever i lang tid. Dette er en tidsperiode der en finner storslåtte slag og heltemot, fengslende religion og vikingtiden har en mystisk utstråling for mange. Avstanden i tid til tidsperioden gjør også at datidens råskap ikke oppleves som like påtrengende som enkelte senere tidsperioder kan gjøre. Vikingtiden ble fremhevet som en egen tidsepoke på 1800-tallet for å styrke den nasjonale fellesskapsfølelsen og den kulturelle fellesarven i Norge, etter unionen med Danmark. Som en konsekvens av dette, ble 1800-tallets samfunnsstrukturer og ideene om kvinners rolle i samfunnet overført til vikingtiden, uten noe særlig bevis på at dette var en riktig fremstilling av forholdet mellom kjønnene. Hovedfokuset i analysen i masteroppgaven er å undersøke hvorvidt denne tolkningen av vikingtiden filtrert gjennom 1800-tallets kjønnsrollemønster, blir videreformidlet også i dag.¹ Innenfor de historiske og arkeologiske fagmiljøene er det skjedd endringer i tolkningene av kvinners rolle i vikingtids-samfunnet. Ofte blir vikingtiden presentert med at mennene utøvde de bragder som ble oppnådd, slik som oppsiktsvekkende konstruksjoner av sjøfartøyer som gjorde sjøfart langt og vidt mulig. Gjennom dette ble handel med og erobringer av nye landområder, og kontakt med andre kulturer mulig. Kvinnene i vikingtiden presenteres ofte som ganske passive aktører, de var på plass på gården, og stelte hjemme mens mennene var ute i viking.

Hva vil det egentlig si å stelle på gården? Hvis husfruen var av det lave sosiale sjiktet, kunne dette bety et liv med arbeid og slit der alt av råvarer måtte produseres og videreforedles for hånd. Alt fra klesproduksjon til matproduksjon måtte planlegges og gjennomføres til bestemte tider, i takt med naturen, for å sikre seg det en trengte. Var kvinnen husfrue på en større gård og av høyere sosial byrd, ville hun sannsynligvis hatt trelle og andre under seg, til å gjøre deler av arbeidet for henne. Men hun måtte like fullt gå i arbeidet og hun hadde ansvarsområder som kan ligne på det en bedriftsleder har i dag.

Lærebøkene i denne analysen bruker Osebergfunnet til å redegjøre for noen kvinner av høy sosial status sin rolle i samfunnet. Arena 5 benytter i tillegg det nyere Birka-funnet (bj.581) til å presentere en annen tolkning av kvinners rolle i samfunnet. Likevel får vikingmennene mer plass i presentasjonene.

¹ Løkka, 2014, s. 27.

Denne masteroppgaven har tatt utgangspunkt i problemstillingen: *Hvordan blir kvinner i vikingtiden representert i lærebøkene, og hvordan blir Osebergfunnet og Birka-graven, bj.581, benyttet som begrunnelse for representasjonen av kvinnene i vikingtiden?* For å forsøke å finne et svar på dette, er lærebøkene Gaia 6, Globus 6, Refleks 3 og Arena 5 analysert i en komparativ innholdsanalyse. Gaia 6 og Globus 6 er utarbeidet i tråd med Kunnskapsløftet (LK06), mens Refleks 3 og Arena 5 er utarbeidet i tråd med Fagfornyelsen (LK20). Lærebøker fra begge læreplanverkene er representert for å se om endringen i læreplanene kan ha hatt noen påvirkning på oppbyggingen av kapitlene om vikingtiden i bøkene. Til analysen ble det også utarbeidet fire kriterier som bøkene ble analysert etter. Disse kriteriene er: *Kapittelets multimodale affordans og komposisjon, Hvilket narrativ fremmer kapittelet, I hvilken kontekst/rolle blir kvinner fra vikingtiden nevnt og Hvor stor del av kapittelet er ubetvilelig tildelt kvinner.* Disse kriteriene ble utarbeidet som utgangspunkt for analysen, og for å tydeliggjøre funnene.

Det analysen viser, er at de eldre lærebøkene har et større fokus på menn i vikingtiden, særlig deres dramatiske rolle som krigere. Kvinnene i vikingtiden er nesten usynlige i disse lærebøkene. Kvinnene blir ofte vist i en ganske passiv rolle, mens mennene blir fremstilt mer krigersk og i en mer aktiv rolle. Dette kommer frem i alt fra illustrasjoner som er brukt i lærebøkene, til tekstmengde gitt til menn i kapitlene. De yngre lærebøkene har en mer kjønnsnøytral tilnærming til tidsperioden. Men fremdeles er forskjellene mellom presentasjonene av kjønnene betydelig.

Er dette så viktig? Ut fra den generelle delen av Kunnskapsløftet (LK06)² og overordnet del av Fagfornyelsen (LK20)³ skal skolen fremme likeverd mellom kjønnene. Det gjøres vel ikke når det ene kjønn presenteres som handlingskraftige helter og det andre kjønn presenteres som dem som ventet hjemme og fint lite annet.

² Utdanningsdirektoratet, 2006, s. 5.

³ Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 4

Abstract

The Viking Age is a period that has stirred significant interest and wonder amongst young students for a long time. This is an era where you can find glorious battles and heroic deeds, enrapturing religion, and a touch of mystery. The distance in time makes it so that the violence of the era is not as intrusive as later eras may feel. The Viking Age as an era was first highlighted in the 19th century as a way to boost a national sense of community and bring forth a common historical heritage in Norway after the union with Denmark. As a consequence, the 19th century ideals in society and gender roles were transferred to the Viking Age without grounds or cause. The main focus for the analysis in this thesis is to examine whether interpretations from the 19th century for gender roles are still being brought up in textbooks today.⁴ There has been a shift in the historical and arkeological professional communities regarding the interpretations of women's role in Viking society. When one is presented with the Viking Age, we normally hear achievements performed by men, such as the great inventions in the construction of sea vessels that made seafaring easier. Through this, trade with and conquering new parts of the world were made possible. Women in the Viking Age are often presented in a rather passive role such as at the farm taking care of the home while the men are out in Viking.

What does it mean to take care of the home? If you were a *husfrue* – a typical Norwegian word for which there is no good translation, but can be understood as the woman or wife that is in charge of the farm – at the lower end of the social scale you could expect a life of toil and hardship. All parts of everyday life from clothmaking to production of food had to be done by hand at specific times and during specific seasons. If you were a *husfrue* at the higher end of the social scale you may have *treller*, slaves, to work for you, but despite this you would still need to take part in the work as well. Thus, a *husfrue*'s responsibilities can match the responsibility of a modern CEO of a company.

The textbooks in this analysis use the *Oseberg-burial* as a method to interpret women of high social status in Viking society. The textbook *Arena 5* also presents the much younger *Birka burial* (bj.581) to show another interpretation of women. However, it is still the men of the Viking Age that receive the most focus and attention.

This thesis is working with the research question “*How are women of the Viking Age represented in the textbooks, and how is the Oseberg-burial and Birka-burial (bj.581) presented*”

⁴ Løkka, 2014, s. 27.

to give grounds for the representation of these women?” In order to attempt to find an answer to the research question I have selected four textbooks. These textbooks are Gaia 6, Globus 6, Refleks 3 and Arena 5. Gaia 6 and Globus 6 were both written to be used during the Kunnskapsløfte (LK06) curriculum. Refleks 3 and Arena 5 were written to be used during the Fagfornyelsen (LK20) curriculum. I have chosen to analyse two books from the old and two books from the new curriculum in order to observe if there are any differences in the construction between the two. In order to analyse the books, four criteria were used: *The chapters multimodal affordance and composition, What narrative are the chapters pushing, In what context and role are the women of the Viking Age mentioned and How big of a part of the chapter are undoubtedly allocated women of the Viking Age?*

My analysis show that the books that are written out for the older curriculum do indeed have much more focus on the men of the Viking Age, in particular the dramatic role of Viking warrior. The women of the Viking Age became a more invisible bystander in these textbooks. The women were here shown in a rather passive role whilst the men were shown as more of a warrior and in a more active role. The textbooks that were written to be used with the new curriculum are far more gender neutral. Despite this, there are still some discrepancies in the representation of the gender roles.

Why is this so important? According to the *generell del* of Kunnskapsløftet (LK06)⁵ and in the *overordnet del* of Fagfornyelsen (LK20)⁶ a part of the important work the school does is to have equality between the genders. It is therefore problematic if one gender is shown as the active hero and the other is shown as the one waiting at home, and nothing more.

⁵ Utdanningsdirektoratet, 2006, s. 5

⁶ Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 4

Innhold

Forord	III
Sammendrag	IV
Abstract	VI
Bilderegister	X
Innledning	1
1. Bakgrunn og formål	2
1.1 Læreplanen i endring	3
1.2 Den aktive medborgeren	8
2. Vikingtidens kvinner i litteratur	9
2.1 Kildematerialet	9
2.2 Skandinaviske kvinner i vikingtiden	11
3. Vikingtidens kvinner i arkeologien	13
3.1 Osebergskipet, et langsgående perspektiv	15
3.2 Birka-graven bj.581, et tverrgående perspektiv	19
4. Metode og design	23
4.1 De fysiske eller de digitale læringsmidlene?	25
4.2 Hvorfor analysere lærebøker?	27
4.3 Hvordan analysere lærebøker	28
4.4 Lærebokforfatterne: hvem er de?	32
4.4.1 Gaia 6	32
4.4.2 Globus 6	33
4.4.3 Refleks 3	34
4.4.4 Arena 5	34
5. Dypdykk inn i kapitlene	36
5.1 Analysens oppbygning	37

5.2 «Rommet» til kapitlene	38
5.2.1 Gaia 6	38
5.2.2 Globus 6	38
5.2.3 Refleks 3.....	38
5.2.4 Arena 5	39
5.3 Slik blir interessen fanget.....	39
5.4 Den multimodale affordans videre i kapitlet.....	42
5.5 Beskrivelsen av klesdraktene	45
5.6 Fremstillingen av guder og gudinner	50
5.7 Livet på gården	53
5.8 Oseberggraven og Birka-graven bj.581	55
5.9 Kvinners plass i kapitlene	59
6. Kriterienes svar	64
6.1 Kapitlenes multimodale affordans og komposisjon.....	64
6.2 Hvilket narrativ fremmer kapitlet	65
6.3 I hvilken kontekst/rolle blir kvinner fra vikingtiden nevnt.....	67
6.4 Hvor stor del av kapitlet er ubetvilelig tildelt kvinner	67
7. Oppsummering.....	68
7.1 Hvordan blir kvinner i vikingtiden presentert i lærebøkene?	68
7.2 Hvordan blir Osebergfunnet og Birka-graven benyttet som begrunnelse for representasjonen av kvinnene i vikingtiden.....	71
Illustrasjoner.....	72
Illustrasjoner fra lærebøkene:	72
Gaia 6:	72
Globus 6	75
Refleks 3.....	80

Arena 5	82
Illustrasjoner fra andre kilder	87
Runeinskripsjoner på krusifiks:	89
Tverrsnitt av Osebergskipet og Gokstadskipet:	92
Litteraturliste	93
Kilder til bildene.....	98

Bilderegister

Tabell 1 Tabell over funn fra lærebokanalyse	s. 63 & 67
Figur 1-6 Utdrag fra Gaia 6	s. 72-74
Figur 7-15 Utdrag fra Globus 6	s. 75-79
Figur 16-19 Utdrag fra Refleks 3	s. 80-81
Figur 20-28 Utdrag fra Arena 5	s. 82-86
Figur 29 Bilde av en amulett	s. 87
Figur 30 Bilde av flere ulike amuletter	s. 88
Figur 31-33 Skisser av runeinnskifter på krusifiks fra Lunder kirke, Ringerike	s. 89-90
Figur 34 Bilde av krusifiks fra Lunder kirke, Ringerike	s. 91
Figur 35 Illustrasjon av ulike vikingskip	s. 92

Innledning

Temaet for denne masteroppgaven er hvordan fire ulike lærebøker fremstiller frie kvinner fra vikingtiden, og hvordan lærebøkene presenterer tolkninger av to arkeologiske funn som er gjort av kvinner fra vikingtiden. Lærebøkene som blir undersøkt, er fra et lengre tidsrom der to av lærebøkene er utarbeidet med bakgrunn i kunnskapsløftet (LK06), og to lærebøker er utarbeidet med bakgrunn i fagfornyelsen (LK20). De to arkeologiske funnene som blir omtalt er Osebergfunnet, som er et av de rikeste gravfunnene vi har fra vikingtiden, og Birka-funnet, bj.581, som etter at nye oppdagelser ble gjort i 2017, er blitt et meget omdiskutert funn.

Problemstillingen for denne oppgaven er *Hvordan blir kvinner i vikingtiden representert i lærebøkene, og hvordan blir Osebergfunnet og Birka-graven, bj.581, benyttet som begrunnelse for representasjonen av kvinnene i vikingtiden?* Bakgrunnen for kjønnsperspektivet i denne masteroppgaven er som følger. Når vikingtiden blir presentert for elevene, kan presentasjonen fortsatt til tider bære noe preg av at et 1800-talls perspektiv. Dette perspektivet fremmer mer tradisjonelle kjønnsroller og et samfunnsbilde filtrert gjennom 1800-tallsnormer. Dette mer tradisjonelle perspektivet kan også være veldig patriotisk.⁷ I en del presentasjoner av vikingtiden finnes en utbredt fortelling om at kvinnen var underordnet sin ektemann, og at hennes arena var hjemmet og gården, mens mannens arena var ute i viking. Hensikten med å sette kjønnsperspektivet i fokus, er at det er viktig for oss lærere som videreformidler historie, og ha et kritisk blikk på hvilken representasjon kvinner får i lærebøkene. Historisk sett har kvinner sine liv og roller i historiske begivenheter blitt sporadisk behandlet, mens det først er på 1960-tallet at feministisk teori får et akademisk gjennomslag og kvinners perspektiv blir gitt fokus.⁸ I tidsperioder som vikingtiden, blir kvinner ofte tilskrevet en mer passiv rolle og blir ofte beskrevet mer som tilbaketrunkne statister.⁹ Hvorfor er dette da viktig å være klar over i arbeidet med elever? Et av målene med historiedelen av samfunnsfaget, er å hjelpe elevene til å oppfatte seg selv som historiske aktører og hjelpe dem i å danne en historiebevissthet. Historiebevissthet handler om at elevene skal kunne se seg selv i sammenheng med samfunnet ut fra historiske hendelser, frem til nåtiden og videre til hvordan elevene er med på å forme fremtiden.¹⁰ Hvis da perspektivet på fortiden viser kvinner som passive aktører og av liten historisk betydning, uten at dette nødvendigvis er forankret i de

⁷ Løkka, 2014, s. 27.

⁸ Løkka, 2014, s. 11.

⁹ Løkka, 2014, s. 12.

¹⁰ Kvande og Naastad, 2021, s. 50.

historiske kildene, vil dette kunne sende uheldige signaler til elevene. Dronninger eller kongsmødre ville gjerne få noe mer oppmerksomhet, men dette var primært med bakgrunn i hvem de var mor eller ektefelle til, og ikke hvilken rolle de selv kunne ha hatt. Arkeologiske funn som Osebergfunnet og bj.581 er med på å vise at dette narrative ikke alltid stemte for alle kvinner i samfunnet. Enkelte kvinner kan ha oppnådd høy status i samfunnet eller hatt samfunnsviktige roller. Hvis en undersøker Osebergfunnet i et langsgående perspektiv fra rundt når graven ble åpnet i 1904 og frem til i dag, kan en se hvordan tolkningen av rollene til de to kvinnene i graven har endret seg over tid. Dette perspektivet og et tverrgående perspektiv av Birka-graven bj.581, vil bli presentert i et senere kapittel nettopp for å vise hvordan tolkninger kan radikalt endre seg over tid.

Et viktig poeng som jeg ønsker å presisere før jeg går videre med oppgaven min, er at ikke alle mennesker fra vikingtiden var vikinger. Vikinger referer til de menn og kvinner som dro ut i viking. I min masteroppgave vil mennesker som drev handel og/eller gikk i kamp mens de var ute på vikingtokt, bli referert til som vikinger. Dem som ikke dro ut i viking, vil bli referert til som folk fra Skandinavia. Grunnen til at jeg trekker dette særlig frem nå, er fordi en del bøker kan referere til alle mennesker som levde i tidsperioden vi har definert som vikingtiden (800 evt.-1050 evt.) i Skandinavia som vikinger, noe jeg mener kan være en noe unøyaktig omtale av disse menneskene.

1. Bakgrunn og formål

Vikingtiden er en tidsperiode som fascinerer og trollbinder både barn og voksne. Tidsperioden inneholder historier og sagn om heltomot, dristighet og heltedåder, samtidig som den er så langt tilbake i tid at de ubehagelige sidene ved denne tidens store slag og råskap ikke blir for nærgående og ubehagelig for dagens mennesker. Det er en tidsperiode som bærer preg av å være løftet frem til aktualitet på 1800-tallet for å forene Norge gjennom patriotisme og en felles kulturarv. Det er også en tidsperiode som tidvis har vært misbrukt for å legitimere eller forskjønne ulike ideologier.¹¹

I tillegg til at vikingtiden er en så interessant tidsperiode som den er, kan en også argumentere for at tyngden til historie som fag i barneskolen, og da særlig etter innføringen av den nye læreplanen, er blitt en del redusert. Dette er utfordrende da det er en del som mener at det å tenke kritisk, som er blitt tatt inn i overordnet del av LK20, er å tenke historisk.¹² Med

¹¹ Diebold, 2019, s. 104; Jarman, 2021, s. 145; Bjørstad, 2019.

¹² Kjøstvedt, 2019, s. 154.

andre ord vil elevene ved hjelp av historisk tenkning «[...] forstått som å vurdere hvordan historiske aktører fortolket situasjoner og hendelser i fortiden – ikke bare gjøre oss bedre i stand til å forstå hvorfor historiske aktører handlet som de gjorde, men også utvikle vår kritiske sans overfor det vi opplever i vår egen samtid.»¹³ Hvis dette er noe av grunnlaget for kritisk tenkning som er en av oppgavene til samfunnsfaget å lære elevene, så er det paradoksalt at historiefaget har fått så lite plass i den nye læreplanen. Dette kan vi se i formuleringene av kompetansemålene for samfunnsfag på mellomtrinnet, som historiefaget inngår i. Det er i motsetning til tidligere læreplaner ikke definert noen konkrete tidsperioder i LK20 som elevene skal ha kjennskap til. Jeg vil i hovedsak se på læreplanene for mellomtrinnet fordi det er her historiefaget får noe mer fokus. Mer om dette vil bli poengtert videre i kapittelet.

1.1 Læreplanen i endring

«En nasjonal læreplan er et utdanningspolitisk dokument med to formål eller funksjoner. Læreplanen er et verktøy for nasjonal politisk styring, og læreplanen angir en faglig og pedagogisk plattform for yrkesutøvelse».¹⁴ I tidligere læreplaner som Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen, heretter referert til som L97, er ikke historiefaget som spesifikt fag nevnt før en kommer til 5. trinn, men alt fra 1. trinn blir ulike punkter nevnt som kan tolkes som læreplanmål i historie. Dette er alle mål som er hentet fra hovedmålet *Mennesket og samfunnet før oss*.¹⁵ For eksempel står det at i 1. klasse skal elevene «høre om fremstående kvinner og menn i historia til landet vårt, som til dømes dronning Ragnhild og sonen Harald Hårfagre».¹⁶ Dette punktet har en klar referanse til vikingtiden da Harald Hårfagre, som ifølge de skriftlige kildene, er den første kongen som forente Norge under en felles konge. Hvorvidt han faktisk forente hele Norge eller om han i realiteten bare forente deler av Vestlandet, er en debatt som ikke vil bli tilegnet mye oppmerksomhet videre. Videre står det for 4. trinn at elevene skal «høre om dei første menneskane som kom til landet vårt etter istida og lære om korleis steinaldermenneska i Noreg, Norden og Europa levde».¹⁷ Her fremgår det nokså tydelig at elevene skal arbeide med steinalderen. Dette er noen av målene som er rettet mot de yngre elevene og selv her kan en tyde eller det står nokså spesifikt hvilke tidsperioder en ønsker at elevene skal arbeide med. I planen for småtrinnet er formuleringene for læreplanmålene nokså «fag-nøytrale». Fra 5. trinn får historie et eget underkapittel i L97 som signaliserer fagets tyngde

¹³ Kjølsvædt, 2019, s. 155.

¹⁴ Aasen, Prøitz, & Rye, 2015, s. 417.

¹⁵ Utdanningsdirektoratet, 1996, s. 178-180.

¹⁶ Utdanningsdirektoratet, 1996, s. 178.

¹⁷ Utdanningsdirektoratet, 1996, s. 180.

i denne læreplanen. Delkapittelet hetet *Historie – frå dei eldste tidene og fram til om lag år 1750*.¹⁸ Helt i innledningen til læreplanmålene på mellomtrinnet står det at «Elevene skal kjenne til liv og virke hos ulike folkegrupper, ulike samfunnsordningar og forholda mellom samfunn i tidlegare tider. Dei skal kjenne til viktige hendingar og personar i landet vårt og verda elles. Elevane skal utvikle interesse for og glede ved å arbeide med historie.»¹⁹ Videre fremgår det av læreplanmålene for 5.- til 7. trinn at elevene skal arbeide med konkrete epoker i norsk og Nordens historie som bronse- og jernalderen, vikingtiden frem til svartedauden, og tiden etter svartedauden og frem til 1750. I denne læreplanen ser vi en klar føring på hvilke epoker elevene skal jobbe med på hvilket trinn.

Når en ser på Kunnskapsløftet, heretter referert til som LK06, sin inndeling av samfunnsfaget ser vi her i likhet med L97, at faget deles inn i historie, geografi og samfunnskunnskap fra 1.- til 10. trinn. I motsetning til L97, som hadde klare læreplanmål for hvert trinn gjennom hele skolegangen frem til 10. trinn, har LK06 læreplanmål som skal være nådd etter 4. års trinn og etter 7. års trinn. Dette gjør at mengden læreplanmål for hvert punkt er flere i LK06 enn i L97, men lærerne sto mer fritt til å selv avgjøre på hvilket trinn de ulike målene skulle bli arbeidet med. Etter 4. trinn står det at elevene blant annet skal kunne: «beskrive korleis steinalderfolk levde som jegerar og samlarar, ved å fantasere rundt dei første menneska som kom til landet vårt etter istida» og «fortelje om korleis jordbruket forandra levemåten i Noreg og Norden og beskrive hovudtrekk ved bronsealderen og jernalderen»²⁰ for å nevne noen av de elleve læreplanmålene. Etter 7. trinn skal elevene blant annet kunne: «fortelje om hovudtrekk ved samfunnsutviklinga i Noreg frå vikingtida til slutten av dansketida, og om forholdet deira til statane på Nordkalotten i denne perioden» for å nevne noe av de elleve kunnskapsmålene etter endt 7. trinn. I disse læreplanmålene ser vi også en klar referering til konkrete tidsperioder som elevene etter endt skolegang på barneskolen skal kjenne til, og ha grunnleggende kunnskaper om. Både L97 og LK06 sikrer indirekte med dette at elever fra ulike skoler vil ha fått noenlunde den samme grunnopplæringen om ulike tidsepoker.

Som nevnt tidligere, ser vi at LK06 i mindre grad enn L97 har en føring på hva elevene skal ha oppnådd av kunnskap innen hvert årstrinn på barneskolen. Det er rimelig å se dette blant annet i sammenheng med oppløsningen av den statlige kontrollen av lærebøker i skolen. Før den 30. juni 2000 hadde Norge en særegen stilling i forhold til andre land i Europa. Før denne datoen

¹⁸ Utdanningsdirektoratet, 1996, s. 180.

¹⁹ Utdanningsdirektoratet, 1996, s. 180.

²⁰ Utdanningsdirektoratet, 2006, s. 120.

hadde Norge en offentlig godkjenning av alle lærebøker som ble utgitt. Dette var et kontroll-, styrings- og kvalitetssikringssystem som var utviklet av sentrale myndigheter.²¹ Målet med dette systemet var å kvalitetssikre undervisningsmaterialet som ble benyttet i undervisningen. Gjennom dette arbeidet oppnådde også myndighetene en viss grad av kontroll over undervisningen som foregikk på skolene. Da ordningen ble avvirket i år 2000, åpnet dette opp for at flere kunne forfatte og utgi lærebøker til bruk i skolen. Myndighetene ønsket også å åpne opp for at lærere og skoleiere skulle stå friere i valg av læremateriell til brukt i deres undervisning i et også rikere mangfold av læreverk. Denne lettelsen i kontroll av lærebøker gjorde at det i større grad ble lærerens eget profesjonelle skjønn som påvirket valg av lærebøker.

Denne lettelsen kan også tolkes som en tillitserklæring til lærerens profesjon og evne til å fatte avgjørelser som var til elevenes beste. Denne pendelen av tillit til lærere har vi sett svinge fra starten av organiseringen av skolen og den vil nok fortsette å svinge mellom lettelse i kontroll over læreres virke og økt statlig kontroll over læreres gjerning gjennom forskrifter og føringer som staten pålegger skolen.

I 2017 ble det igangsatt et arbeid med å revidere læreplanene og i 2020 ble det innført en reform av LK06 som het Fagfornyelsen, herfra referert til som LK20. Den nye læreplanen «skal bidra til et mer helhetlig læreplanverk, oppdatert og aktualisert for dagens og fremtidens samfunn».²² Her ser vi igjen at pendelen svinger, mot mer frihet til lærerne. En av grunnene til at LK20 ble innført, var for å øke lærernes metodefrihet i undervisningen. Med andre ord i tillegg til frihet innen valg av læreverk som lærerne fikk etter år 2000, får lærerne nå også frihet innen hvilke metoder de ønsker å benytte i sin egen undervisning. Et av nøkkelordene som kom inn i den overordnede delen av læreplanen var dybdelæring der elevene skal få muligheten til å få en mer inngående forståelse av temaene som blir tatt opp i undervisningen, og ikke bare en mer overfladisk fakta/pugge-forståelse av temaene. Det vi ser i LK20, er at inndelingen av samfunnsfaget som vi har sett i både L97 og LK06 med historie, geografi og samfunnsvitenskap er helt falt bort. LK20 har en inndeling av kompetansemål som elevene skal ha kommet igjennom etter endt 2. trinn, 4. trinn og 7. trinn. I motsetning til LK06 er det blitt lagt inn noe mer styring for hva elevene skal ha gjennomgått på småtrinnet, 1.- til 4. trinn, i tillegg til hva de skal gjennomgå på mellomtrinnet, 5.- til 7. trinn. Etter 2. trinn er det i planen tretten kompetansemål som skal være nådd. Av disse er «utforske og beskrive kulturminne og kultur- og naturlandskapet i nærmiljøet» og «utforske og presentere korleis menneska levde for éin til

²¹ Valen, 2013, s. 7.

²² Kunnskapsdepartementet, 2016, s. 19.

to menneskealdrar sidan»²³ de to kompetansemålene en kan tolke til å ha en kobling til historiefaget. Det er viktig å påpeke at selv i L97 var fokuset på historie som eget fagfelt i samfunnsfagene ikke veldig eksplisitt, men likevel mer tydelig enn her. Videre etter endt 4. trinn skal elevene «utforske kulturminne og korleis menneska levde i den tida kulturminna er frå, og samanlikne med korleis vi lever i dag».²⁴ Her ser vi også en mindre konkret henvisning til historie som fag. Det er også verdt å poengtere at etter 4. trinn er det tretten kompetansemål som skal oppnås, og det er tre av disse en kan tolke som rettet mot historiefaget. Til slutt, etter endt 7. trinn, skal elevene «samanlikne korleis ulike kjelder kan gi ulik informasjon om same tema, og reflektere over korleis kjelder kan brukast til å påverke og fremje bestemte syn» og «utforske korleis menneske i fortida livnærte seg, og samtale om korleis sentrale endringar i livsgrunnlag og teknologi har påverka og påverkar demografi, levekår og busetjingsmønster» for å trekke frem de kompetansemålene som en kan tolke som mest aktuell for historiefaget. Som en kan se gjennom eksemplene som er trukket frem, er det i LK20 ingen referanser overhodet til ulike tidsepoker som har vært vist frem i tidligere læreplaner. Dette er epoker som steinalder, antikken, vikingtid eller middelalder. Ved å ha så åpne formuleringer, vil lærerne selv måtte avgjøre hvilke, om noen, tidsepoker det skal fokuseres på. Vi ser også at kompetansemålene knytter seg opp mot kulturminner og kulturminner i nærmiljøet. Slike formuleringer åpner opp for lokale forskjeller blant skolene innen hvilken kulturminner og kulturminner i nærmiljøet læreren ønsker å trekke frem, eller vet om at eksisterer i nærmiljøet. Et eksempel på dette kan være at det er naturlig for en barneskole på Laksevåg i Bergen å snakke om andre verdenskrig. Laksevåg og da særlig Melkeplassen var før andre verdenskrig et område med lite bebyggelse, men under krigen ble Melkeplassen sin strategiske plassering utnyttet til både en ubåtbunker, ulike fangeleirer med mer. Noe av grunnen til dette, er nok oversikten topografien gir over området der Damsgårdfjellet og Løvstakken danner en naturlig ramme rundt området.²⁵ På den annen side vil en barneskole på Årstad i Bergen som ligger nært sporene etter Alrekstad, et av Norges eldste gårder som også var en kongsgård og trolig et av hovedsetene til blant andre Harald Hårfagre, gjerne nytte dette i undervisningen.²⁶ Eller barneskoler i Bergen sentrum som har kulturminner som Bryggen og Bymuseene rett utenfor skoledøren. Disse skolene vil nok ha et mer naturlig fokus på tidsperioder som vikingtiden og middelalderen da mange av kulturminnene som er trukket frem ovenfor, er kulturminner fra

²³ Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 6.

²⁴ Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 7.

²⁵ Maurstig, 2021, s. 2.

²⁶ DigitaltMuseum, u.å.

den tidsperioden. Så klart vil Vågen i Bergen sin rolle i alle tidsperioder være sentral, men eldre tidsperioder som vikingtiden og middelalderen vil også få en mer naturlig plass hos sentrumsskolene hvis en skal fokusere på nærmiljøet. Med slike forskjeller i nærmiljøet til skolen, kan lærebøker være med på å jevne ut noen av ulikhetene som kan oppstå hvis en lærer hadde fokusert på å undervise om kulturminner i nærmiljøet alene. Det å kunne undervise om kulturminner i nærmiljøet til skolen, forutsetter også at læreren selv har kunnskap om kulturminnene og hva det er kulturminner av. Dette er ikke gitt i alle tilfeller, noe som gjør at lærebøker kan være en faglig støtte for læreren også for å sikre seg at informasjonen gjengis riktig.

Hvorfor er det så viktig å se på dette i sammenheng med en analyse av lærebøker? Samfunnsfagets oppgave er å hjelpe elevene til å observere og forstå sin omverden og samtid. I dagens samfunn er det en stor tilgang av informasjon om ulike temaer. Dette gjør at øving i for eksempel kildekritikk er viktig. Dette gjøres blant annet ved å hjelpe elevene til å utvikle kritisk tenkning. Ferrer skriver i *Kritisk tenkning og det normative* at «i styringsdokumentene for norsk skole kobles kritisk tenkning til vitenskapelig tenkemåte og kildekritikk, men også til det å handle etisk.»²⁷ Det er også viktig å huske på at skolen skal gi elevene et så godt akademisk grunnlag som mulig slik at elevene skal kunne tilegne seg kompetanse og omskolere seg i takt med samfunnet som stadig er i endring.²⁸ I tillegg til å gi elevene trening i kritisk tenkning slik at de kan bli aktive medborgere, skal samfunnsfaget også hjelpe elevene i å utvikle en historisk bevissthet. I tillegg til å utvikle en historisk bevissthet hos elevene som gjør at elevene ser seg selv i en historisk sammenheng, er det også en del pedagoger som argumenterer for at kritisk tenkning er historisk tenkning.²⁹ Claudia Lenz og Trond Risto Nilsen beskriver historisk tenkning som «evne[n] til å betrakte en gjenstand fra ulike perspektiver, og deretter kunne ta selvstendige, begrunnede standpunkter»,³⁰ med andre ord vil en historisk bevissthet ruste elevene til å navigere i deres mangfoldige samtid på en kritisk og reflektert måte. Et av målene i overordnet del, er at «Opplæringen skal gi elevene en forståelse av kritisk og vitenskapelig tenkning».³¹ LK20 er også opptatt av at elevene skal bli aktive medborgere ved å blant annet benytte kritisk tenkning. Hvis kritisk tenkning er så tett koblet opp mot historisk tenkning, er det da paradoksalt at tyngden til historiedelen av samfunnsfaget har måtte gi fra seg så mye plass. Lærebøkene vil og må følge det aktuelle læreplanverket, og når det er en slik

²⁷ Ferrer, Jøsok, Ryen, Wetlesen & Aas, 2019, s. 16.

²⁸ Ferrer et al., 2019, s. 19.

²⁹ Kjøstvedt, 2019, s. 154.

³⁰ Lenz & Nilsen, 2011, s. 16; Kjøstvedt, 2019, s. 155.

³¹ Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 6.

skjevfordeling av tyngde i tredelingen som utgjør samfunnsfaget, vil dette også bli gjenspeilet i lærebøkene. Dette er hvorfor endringene i læreplanene var viktig å poengtere.

1.2 Den aktive medborgeren

I historieundervisningen er noe av målet å vekke elevenes egen historiebevissthet. Dette betyr at elevene skal kunne sette seg inn i sin rolle som en historisk aktør og forstå at deres rolle i samfunnet har en sammenheng med fortid, nåtid og fremtid. For å kunne sikre denne forståelsen, er det grunnleggende at elevene får en forståelse av hvordan hendelsesforløp i fortiden har vært med på å forme nåtiden. Dette vil forhåpentligvis igjen gi elevene en forståelse av deres egen evne til å påvirke og forme fremtiden. I samfunnsfaget generelt ønsker en å oppmuntre elevene til å bli virksomme, kritiske medborgere som selvstendig tar en aktiv rolle i samfunnet. I LK20 ble et av virkemidlene for å fremme denne aktive medborgeren presentert som dybdelæring.³² Dybdelæring går ut på at elevene i flere fag får muligheten til å få en mer inngående innføring i temaer som det blir undervist i. Dette er for å gi elevene muligheten til å opparbeide seg en mer fullstendig forståelse av utvalgte tema, heller enn en overfladisk forståelse av mange temaer. For å hjelpe elevene til å bli kritiske borgere, trenger elevene trening i kritisk tenkning og kildekritikk. For å kunne oppmuntre til kritisk tenkning og kildekritikk, trenger elevene en grunnmur av kunnskap innen ulike tema som de kan måle nye kilder, påstander eller ytringer opp mot. Innen historie er kildekritikk og denne grunnmuren særdeles viktig. Dette er fordi misoppfatninger eller feilinformasjon kan bli presentert som fakta. Et annet viktig poeng er at elever som utdannes i dag, blir utdannet i en tidsalder der alt av kunnskap angivelig bare er et tastetrykk unna. Ved hjelp av internettet er flyten av informasjon blitt mye større, men den mørke baksiden av denne mynten, er at enkelte kan benytte denne informasjonsflyten til å dele misvisende informasjon. Det ble gjennomført et eksperiment på akkurat dette. En usann setning ble ført opp på informasjonssiden Wikipedia. Setningen ble stående oppe på siden i syv minutter før den ble rettet.³³ Syv minutter høres ikke så lenge ut hvis en bare sier det slik, men syv minutter er lenge nok til at flere kan ha gjort kjappe googlesøk og i god tro gjengitt informasjon som var uriktig. Ved å veilede elevene til å danne et godt rammeverk av informasjon om ulike temaer, vil dette ruste elevene til å selv kunne vurdere påstander som blir presentert for dem som sannheter. Hvis elevene har en for dårlig grunnmur av kunnskap, vil dette gjøre at elevene lettere kan ledes inn på feile stier.

³² Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 7.

³³ Tjemsland, 2021.

2. Vikingtidens kvinner i litteratur

Som allerede nevnt, ønsker en alltid som historiker å arbeide med primærkilder. Kilder som runepinner, runesteiner og innskrifter på andre gjenstander fra samtiden vil kunne gi noe innsikt inn i samtidens tankegodt. Utfordringene er at innsikten kan bli noe snever, da ikke alle disse skriftlige kildene er like utfyllende som skriftkilder som inneholder lengre tekster fra senere tidsperioder, eller samtidslitteratur fra andre land. Disse utfordringene og fordelene knyttet til ulike kilder som en ofte forbinder med vikingtiden, vil bli tatt opp i dette kapittelet. Videre vil det bli forsøkt å gi noe innsikt i hvordan livet til en fri kvinne i vikingtiden kan ha sett ut. Dette er for å gi noe kunnskap om hvor nyansert livet til en kvinne i vikingtiden kan ha vært, og om disse nyansene er blitt tatt med inn i lærebøkene som vil bli analysert senere i denne masteroppgaven.

2.1 Kildematerialet

Når en skal arbeide med vikingtiden som periode, vil et av de første spørsmålene en må stille seg selv være hvilke kilder en ønsker å bruke. Som arkeolog eller historiker, ønsker en helst å arbeide med primærkilder. Primærkilder er kilder som har minst kronologisk avstand til hendelsen de beskriver. Disse kildene kan både være språklige kilder i form av tekster, eller vitner sine nedtegnelser, eller ikke-språklige kilder som arkeologiske funn. For arkeologer er primærkildene som oftest levninger. Med andre ord er de fleste kildene som arkeologer håndterer, kilder som i seg selv ikke kan meddele sine opphav, bruksområder eller roller i hverdagen fra perioden den eller de ble skapt i. Dette gjør at arkeologer ofte må se på levningene i kontekst med andre funn. Arkeologer kan også referere til skriftlige kilder fra perioden for å forsøke å tolke de funn som har blitt gjort. Historikerne baserer sine tolkninger primært på skriftlige tekster. Tekster er språklige kilder som tydeligere kan forklare sitt opphav og rolle i et samfunn. Men hvorvidt kilden er en primær- eller sekundærkilde kan av og til bli en utfordring å avgjøre. Skandinaviske mennesker som levde i tidsperioden 800 evt.-1100 evt., vikingtiden, produserte selv et knapt materiale av skriftlige kilder i form av kodekser eller manuskript. De skriftkildene vi har fra skandinaver selv, er i form av runeinnskrifter som er risset inn i forskjellige objekter som holder til på ulike steder i verden, hovedsakelig Skandinavia og det kontinentale Europa.³⁴ Utfordringen med disse kildene, er at de ikke alltid er like utfyllende med informasjon og beskrivelser, slik en bok gjerne ville vært. Et eksempel på dette er figur 31-34 der en kan se innrissinger som er blitt gjort på et krusifiks fra Lunder kirke i Ringerike.

³⁴ Jesch, 1991, s. 4.

I innrisset står det skrevet tre meldinger. Runene er vist i sin mer lesbare form i figur 31 og her kan en lese; §A Jeg heter Jesus fra Nasaret. §B Jeg led den hårde død.³⁵ §C Tomas.³⁶ Bøkene som ble nedtegnet på denne tiden om vikingene, var ofte skrevet av munkar fra blant annet Storbritannia. Disse hadde gjerne nettopp blitt plyndret av vikinger ute på tokt, eller munkene nedtegnar hva de har fått høre av andre munkar som hadde overlevd et slikt angrep. Dette gjør at det er rimelig å anta at beskrivelsene og omtalen av vikingene vil være noe farget av hendelsene en nylig hadde opplevd. En av de kildene som ofte blir referert til når en arbeider med vikingtida, er sagaene som ble nedskrevet av blant andre Snorre Sturlason. Sturlason holdt til på Island, der mange fra Skandinavia, og særlig Norge, utvandret til under vikingtida. Det som er noe av utfordringene med å benytte seg av sagaene som er skrevet av Snorre Sturlason, sammen med andre sagaforfattere, er at mange av disse ble nedskrevet rundt 200 år etter det de fleste regner som tidsperioden vikingtida var.³⁷ Det er også viktig å huske på at mye av arbeidet til Sturlason også ble skrevet med underholdning eller politisk agenda som bakteppe. Noen sekvenser som er beskrevet i sagaene, kan derfor være «pyntet på» for å oppnå en noe mer dramatisk effekt. Det er også viktig å se på ulike tolkningar som er kommet frem med bakgrunn i arkeologiske funn, og se hvordan de kan endre seg over tid. Dette vil bli sett nærmere på vidare i kapitlet. Uansett hvilket kildemateriale en velger å arbeide med, er det viktig å huske på at en ikke kan komme med absolutter om hvordan samfunnet kan ha sett ut i vikingtida. Fokuset vidare vil også være på hvordan noen kilder kan skape utfordningar eller debatt innad i fagmiljøene og hvordan ett arkeologisk funn kan gi utspring til flere interpretasjonar på en og samme tid.

Judith Jesch skriver i *Women in the Viking Age*³⁸ at kilder som sagaer ofte kan romantisere vikingtida, og kan derfor være mer avslørende om tida sagaen selv ble skrevet i, heller enn tida sagaen beskriver. Et annet eksempel på at litteratur gjenspeiler sin samtid mer enn tidsperioden den beskriver, blir trukket frem av Nanna Løkka i kapitlet *Vikingtidskvinnen i ettertidens lys*. Løkka påpeker at vikingtida slik den blir fremstilt selv den dag i dag, er en 1800-tallskonstruksjon. Vikingtida er formet for å fremme en følelse av nasjonalt fellesskap, med en felles fortid, og en storhetstid full av helter.³⁹ Et annet eksempel på kilder som kan bli

³⁵ Personlig kommunikasjon med Tonje H. Valdersnes, en vitenskapelig assistent i runearkivprosjektet, 14. april 2023.

Ifølge henne er det en skrivefeil i innførselen og skal egentlig være *harde*.

³⁶ Runor, 2020, N 108.

³⁷ Zwiłgmeyer, 1986, s. 6; Jesch, 1991, s. 4; Mundal, 1994, s. 4.

³⁸ Jesch, 1991, s. 85.

³⁹ Løkka, 2014, s. 27.

brukt for å forsøke å skape innsikt i vikingtiden, er nedtegnelsene av Ibn Fadlan. Ibn Fadlan var en oppdagelsesreisende som skal ha observert ulike ritualer, og gjort andre observasjoner av folk fra Skandinavia. Utfordringene med disse nedtegnelsene, er at Fadlan tidvis refererer til opplysninger gitt til ham fra en tolk. Det som er problematisk med denne tolken, er at vi ikke kan være sikker på hvor mye av hendelsene som blir beskrevet, er forstått av tolken selv. Tolken som Fadlan benyttet seg av kan både ha vært en araber slik som Fadlan, eller en skandinaver. Hvis tolken selv også var en araber, er det ikke sikkert at tolken har hatt kompetansen til å kunne gjengi på en kompatibel måte det som faktisk skjedde.⁴⁰

2.2 Skandinaviske kvinner i vikingtiden

Når en tenker på kvinner i vikingtiden, tenker en som regel på en staut kvinne, med skaut på hodet, nøkler i beltet og en ring av barn og dyr om seg, der hun står og forsøker å arbeide. Noe av det vi antar om vikingtidens skandinaviske samfunn, er at det var et hierarkisk samfunn. Dette baserer vi blant annet på ulikheter i graver og gravgods. Oseberg-funnet er for eksempel en hel del rikere enn andre graver i fra samme tidsperiode.⁴¹ En annen kilde som kan gi oss et innblikk i hvordan livet, og da særlig kvinnene sin sosiale stilling i samfunnet var, kan være nedtegnet lovverk fra tidsperioden.⁴² Lovverket som gjaldt under vikingtiden er det dessverre bare funnet fragmenter av. Og når lovverket først begynte å bli nedskrevet, var kristningen av Norge alt i gang. Med andre ord er ikke disse lovene så primære som en gjerne skulle ønske, men de kan likevel kunne gi en indikasjon på hvilken sosial og rettslig status kvinner kan ha hatt i vikingtiden.⁴³

Noe mange antar om kvinner i vikingtiden, er at deres hovedarena var hjemmet. Dette stemmer nok, men hva som definerer hjemmet kan bli noe utfordret. I dag tenker vi ofte på hjemmet som et vanlig hus med fire vegger, og at de som bor her er kjernefamilien, mor, far og et par unger. I vikingtiden kunne hjemmet variere fra en liten stue på en fattig gård eller et trelle-hus, til en storgård med mange boende av både hus-skap og tjenestefolk. En av de viktigste oppgavene til kvinnen var omsorgen for barna og å sørge for at de ble oppdratt til å utføre viktige oppgaver for hjemmet og samfunnet. For menn kunne dette innebære våpentrening, gårdsarbeid og sport, mens for kvinner innebar dette oppgaver som å veve, sy, bake og annen form for matlaging.⁴⁴ Omfanget av hva matlaging på denne tiden innebar, er helt

⁴⁰ Jesch, 1991, s. 87.

⁴¹ Pedersen, 2014, s. 171-72.

⁴² Zwiłgmeyer, 1986, s. 69.

⁴³ Zwiłgmeyer, 1986, s. 69.

⁴⁴ Hjärdar, 2022, s. 23.

annerledes enn hva det er i dag. Hvis en ikke startet ulike prosesser innen produksjonen av mat i tide, kunne det bety at en ikke ville ha nødvendige matvarer tilgjengelig et halvt til et år frem i tid. Dette er en skarp motsetning til matlaging i dag, der en kan kjøpe det meste en trenger i butikker. Veving og sying var også viktig da det ikke bare var nødvendige ferdigheter i forhold til kleslaging, men også i større prosjekter som veving av seil til skipene som ble brukt til å reise i viking.⁴⁵ Hjardar fremviser et regnestykke i sin bok *Auðr – Kvinneliv i vikingtiden* der mengden stoff en ville trenge for å utruste en skipsflåte i vikingtiden trolig tilsvarer en million kvadratmeter stoff. En spelsau, som var den typen sau som var vanlig å holde på den tiden, kan produsere rundt 1-2,5 kilo ull i året. For å få nok ull til å produsere stoffet til skipene ville en trenge to millioner sauer der ullen ikke ble brukt til noe annet, som for eksempel klær. Etter at ullen var kommet av sauene, måtte denne ullen bearbeides slik at den kunne veves til tøy. Dette arbeidet ville trolig kreve mellom tre og fire arbeidere, det vanligste var nok kvinner. Arbeidet ville ta rundt et år, med arbeidsdager på ti timer, for å kunne produsere et seil på rundt åtti kvadratmeter.⁴⁶

I tillegg til konkrete ferdigheter som det å sy og veve, var det også viktig at kvinner fikk trening i å lede et hushold. Som nevnt tidligere, kan husholdet inkludere personer fra nær familie eller andre av samme sosiale stand, tjenestefolk, andre familiemedlemmer, fosterbarn, sendt fra sin egen familie for å kunne lære seg ferdigheter familien selv ikke kunne lære dem, løsarbeidere, frie mennesker som ikke eide egen gård, men heller arbeidet på storgårder, treller og fattiglem.⁴⁷ Å administrere en slik mengde mennesker vil kunne være i likhet med hva en leder for en større bedrift driver med i dag.⁴⁸ Ikke bare vil kvinnens rolle som administrator på gården være viktig i det daglige, men hvis det skulle holdes gjestebud ville husfruen på gården ha ansvar for alt av mat, gaveutdeling og fredsmekling.⁴⁹ Barn som vokste opp i byer som handelsbyene Birka eller Kaupang, for å nevne noen, ville også kunne få opplæring i ferdigheter som kan knyttes mer til handel og håndverk. Det er blitt gjort funn i Dublin, som var en vikingby på 800-tallet, av runeinnskrifter som kan se ut til å være produsert av barn som lærte seg runeskrift.⁵⁰ I en del barnegraver er det blitt funnet gjenstander som en antar er leker. De fleste av disse lekene har vært en miniatyrversjon av redskaper som barn ville se de voksne bruker,

⁴⁵ Hjardar, 2022, s. 27.

⁴⁶ Hjardar, 2022, s. 27.

⁴⁷ Hjardal, 2022, s. 29.

⁴⁸ Løkka, 2014, s. 24.

⁴⁹ Hjardar, 2022, s. 38; Løkka, 2014, s. 24.

⁵⁰ Hjardar, 2022, s. 32.

og derfor kan disse lekene hatt en sosialiserende funksjon så vel som å være en ren leke.⁵¹ Barn har også trolig hatt andre leker, en indikasjon på dette er eksistensen av det norrøne begrepet «dokka» som omtaler dukker. Siden dette har vært behov for å omtale dukker, kan en anta at barn kan ha funnet glede i dem alt under vikingtiden.⁵²

Kvinner i vikingtiden vokste opp i et samfunn med sterk krigsideologi, krigerkultur og en idealisering av kamp og kamphandlinger. Noe av dette kan vi se ut fra funn av figurer av kvinner med våpen, Valkyrien.⁵³ Vi kan anta at krigerkvinner har vært omtalt i samtiden med bakgrunn i ulike amuletter som er blitt funnet i Skandinavia og England som illustrerer kvinner med våpen. Disse amulettene er av kvinner med blant annet sverd og skjold, og noen ganger også ridende på hest (figur 29-30). Klesdrakten disse amulettene avbilder varierer fra kvinner i «mannsklær», altså bukser og kofte, til mer tradisjonelle kvinnedrakter. Funnene av slike amuletter tilsier at det kan være gudinner eller legender om kvinner med våpen som kan være bakgrunnen til hvorfor slike amuletter var verdt å lage. Man vil ikke produsere slike motiver uten inspirasjon fra et sted, som enten legender, fra religion eller faktiske aktører i samfunnet. Når en vokser opp i slike ideologier og i et samfunn der det ikke var uvanlig å kunne bli angrepet, er det en sannsynlighet for at kvinner hadde kjennskap ikke bare til våpen, men også gjerne hadde fått innføring i hvordan å bruke dem. Om kvinnene sitt ansvar var for hjemmet og gården, er det også naturlig å anta at de hadde ansvar for å kunne forsvare hjemmet mot andre mens mennene var ute i viking.⁵⁴ Dette kan være noe av grunnen til hvorfor gravene som blir trukket frem seinere i oppgaven, og da særlig bj.581, er utstyrt med de gravskattene som de var.

3. Vikingtidens kvinner i arkeologien

Fra arkeologien har vi noen av de ikke-språklige kildematerialer fra vikingtiden. I dette kapittelet ønsker jeg å se nærmere på hvordan interpretasjoner om kvinner i vikingtiden blir fremstilt i ulik faglitteratur med bakgrunn i de samme arkeologiske funnene. Det er mange utgravninger som har funnet sted og mange gravskatter er blitt funnet. Før Norge og resten av Skandinavia ble kristnet, var det tradisjon for å gravlegge de døde med ulike gravskatter som trolig var ment som hjelp eller nytte i livet etter døden.⁵⁵ Når det kommer til det å analysere gravskatter er det viktig å huske at et gravritual ikke er en kilde til å kunne se hvordan en

⁵¹ HJardar, 2022, s. 32.

⁵² HJardar, 2022, s. 33.

⁵³ HJardar, 2022, s. 78-87.

⁵⁴ HJardar 2022, s. 81.

⁵⁵ Jesch, 1991, s. 10.

«vanlig» hverdag kan ha sett ut. Gavene som blir lagt i graven kan ofte ha hatt mer betydning for de gjenværende enn for vedkommende som var død. Gravskattene kan variere i rikdom, fra at en får med seg et enkelt traue med mat og noen gjenstander en trolig har brukt mens en levde på jorden, til rike skatter som våpen, buskap, tekstiler og andre redskaper en måtte trenge.⁵⁶ Gravskattene som ble lagt med de døde, har også vært med og hjelpe arkeologer i ettertid til å identifisere kjønn på de døde, noe som ikke alltid har vist seg å stemme helt.

I denne oppgaven vil to arkeologiske funn få særlig oppmerksomhet. Disse to har på hver sin måte bidratt til å skape debatter i fagmiljøene og de har også bidratt til å sette kvinner i vikingtiden sin status og funksjon i søkelyset. Ikke bare er disse funnene interessante i seg selv, men de er også trukket frem som eksempler på primærkilder i en del av de lærebøkene som vil bli analysert videre. Det er med bakgrunn i dette at disse funnene fortjener å få en egen plass i denne masteroppgaven.

Det første funnet som vil bli beskrevet er Osebergfunnet. Fra da denne graven ble åpnet i 1904 og frem til i dag, har identiteten til de gravlagte, og hvilken rolle de kan ha hatt i samfunnet, vært meget omdiskutert. Siden denne debatten strekker seg over en lengre tidsperiode, vil den derfor bli presentert med et langsgående perspektiv, der endringene i interpretasjonene av funnet vil bli særlig belyst.

Det andre funnet som vil bli diskutert er et av de mange funnene som ble gjort i Birka i Sverige. Denne graven, som heter bj.581, er særlig interessant siden den da den ble åpnet i 1878, ble kategorisert som en mannsgrav. Dette var med bakgrunn i den mengden våpen det var å finne blant gravskattene. Det som er så spennende med denne graven, er at i 2017 kom det en nyere rapport fra Uppsala universitet der det kom frem at levningene i bj.581 slett ikke var fra en mann. Da skjelettet ble undersøkt for kromosomer viste det seg at skjelettet hadde et XX-kromosom, som tilsier en kvinne, og ikke et XY-kromosom slik som menn har. Dette gjorde at graven ble svært aktuell og en del representanter for ulike politiske og sosiale grupperinger ble interessert i å bruke funnet for å historisk forankre og fremme sin egen agenda. Siden debatten rundt dette funnet er blitt mer aktuell nærmere nåtid enn Osebergfunnet, vil den derfor bli presentert med et tverrgående perspektiv. I dette tverrgående perspektivet vil det bli vist hvordan samfunnsdebatten rundt dette gravfunnet gikk i så mange ulike retninger etter

⁵⁶ Pantmann, 2014, s. 44; Sørheim, 2014, s. 109; Pedersen, 2014, s. 171; Hedenstierna-Jonson & Kjellström, 2014, s. 193.

2017.⁵⁷ Noen av tolkningene som kom frem var hvor vidt kvinnen i bj.581 var en kvinne med militær funksjon. Det er de som mener at bj.581 er graven til en general eller en kvinne som hadde en annen høy militær stilling da det ble funnet noen spillebrikker i fanget hennes.⁵⁸ Dette ville radikalt endre vår oppfatning av hvilke posisjoner det var mulig for kvinner å oppnå i vikingtiden. Med en slik tolkning kan vikingtidens samfunn virke mer likestilt enn hva 1800-tallets tradisjonelle syn på kvinnerollen tilsier. Andre oppsøkte Uppsala universitet og undret på om bj.581 kunne oppfattes som transkjønnet. Dette ville gitt en historisk forankring til de transkjønnede i dagens samfunn. Utfordringen her er igjen at en prøver å plassere dagens tankegods om kjønn og kjønnsroller til en tidsperiode som så vidt vi vet, ikke forholdt seg til disse begrepene. Det finnes riktig nok en beskrivelse av Saxo Grammaticus der han beskriver noen kvinner i Danmark som har lagt fra seg sine myke feminine trekk til fordel for det maskuline uttrykk.⁵⁹ Om denne beskrivelsen gir nok belegg til å anta at kvinnen i bj.581 er en transkjønnet person blir for spinkelt. Det er videre noen som mener at hun har vært en kvinne med høy sosial status og at årsaken til at hun fikk så mange våpen med i graven er det vanskelig å fastslå noe om.⁶⁰ Denne tolkningen av funnet er nok den minst sensasjonelle, men trolig nærmere sannheten enn mange andre. De to første tolkningene kan vi se på som forsøk på å bruke historiske funn til å gi en større historisk forankring til en virkelighetsforståelse som er tilhørende vår samtid.

3.1 Osebergskipet, et langsgående perspektiv

Osebergskipet er en av de rikeste gravene som er funnet i Norge. Graven er en skipsgrav, som vil si at de døde fikk et helt skip med seg i døden. Måten graven ble lukket på, gjorde at graven var svært godt bevart da den ble åpnet igjen.⁶¹ Dette gjorde at mange gjenstander av organisk materiale, som ofte er noe av det første til å råtne vekk, var særdeles godt bevart. Noen av disse gjenstandene var mat og treverk. Selv om funnet var i særdeles god stand, hadde tiden i jorden gjort noen skader på skipet.⁶² Da skipet skulle flyttes til Oslo, måtte hele skipet flyttes i biter på grunn av skadene. Osebergskipet hadde heller ikke fått ligge helt urørt. Skader på den ene siden

⁵⁷ De følgende redegjørelsene er i stor grad basert på min eksamensoppgave om Samfunnsfaglig forskning og litteratur fra høsten 2021. Store deler er endret for å passe inn med arbeidet jeg har gjort i masteroppgaven, men ordlyden kan være noe likt. (Skogland, 2021).

⁵⁸ Bjørnstad, 2019.

⁵⁹ Jarman, 2021, s. 145-146.

⁶⁰ Jarman, 2021, s. 142.

⁶¹ Gjessing, 1948, s. 9.

⁶² Gjessing, 1948, s. 9.

av gravkammeret, tydet på at gravrøvere hadde tatt seg inn i graven. Metaller som skålspenner og andre smykker var tatt.⁶³

Skipsgraven var blitt utrustet med blant annet utstyr for seilføring. Den hadde utstyr til det daglige som kjøkkenutstyr. Telt og gårdsutstyr var lagt med, samt en del buskap. Senger var redd og en vogn og flere sleder som var utsmykket med flotte graveringer, var lagt med til de døde. I selve gravkammeret lå det to kvinner. Alderen på kvinnene har fått en del ulike interpretasjoner og er noe av det som vil bli tatt opp og drøftet videre. Klærne kvinnene var gravlagt med, var laget av flotte stoffer og gjenstander som klær, sko, veggtepper, og lamper var blant det de fikk med i graven.

I 1904 ble haugen ved Oseberg-gården åpnet og avdekket et vikingskip. I 1948 beskrev Gutorm Gjessing at skipet bar preg av å være gammelt, og mer egnet for de grunne elvene langs kysten av Norge heller enn å seile på det åpne havet.⁶⁴ Videre påpeker Gjessing at tauverket som en kunne forvente å finne rigget opp i båten, var blitt tatt ned og kan trolig ha blitt tatt i bruk på et annet skip.⁶⁵

Gjessing uttrykker videre at kvinnene som er gravlagt i skipet, trolig var en dronning som hadde fått med seg en trellekvinne i graven. Det eldste av skjelettene ble antatt å tilhøre en kvinne i sytti-årene og at skjelettet hennes viste tydelige tegn på utpreget leddgikt i ryggen.⁶⁶ Det andre skjelettet er beskrevet å tilhøre en kvinne i tyve-årene. Gjessing mente at det er den yngre kvinnen som var dronningen, og den eldre kvinnen var trellekvinnen dronningen fikk med seg. Gjessing bygget på en teori tilhørende A.W. Brøgger om at dronningen i graven var dronning Åsa.⁶⁷ Dronning Åsa er ifølge sagaene Harald Hårfagre sin farmor. I boken til Gjessing blir denne teorien kort trukket frem før han videre forklarer at identiteten til kvinnene i Oseberg-funnet ikke var like viktig som den høye sosiale statusen som kvinnene tydelig må ha hatt.⁶⁸

I boken *Vikingkvinnen* trakk forfatter Valdis Zwiłgmeyer⁶⁹ frem Osebergskipet og Gokstadskipet som funn som kan gi et sammenligningsgrunnlag for hvordan kvinner og menn i det høye sosiale sjiktet ble begravet. Zwiłgmeyer beskrev blant annet hvor ulike de to skipene var. Gokstadskipet var et skip som var bygget med en dyp kjøl for å tåle bråere sjø og seilaser

⁶³ Gjessing, 1948, s. 10-11.

⁶⁴ Gjessing, 1948, s. 16.

⁶⁵ Gjessing, 1948, s. 16.

⁶⁶ Gjessing, 1948, s. 10.

⁶⁷ Gjessing, 1948, s. 30.

⁶⁸ Zwiłgmeyer, 1986, s. 100-104.

⁶⁹ Zwiłgmeyer, 1986, s. 100.

på åpen sjø. Kjølen til Osebergskipet er ikke like dyp, og er derfor mer egnet å navigere i grunnere vann. Dette kan en se illustrert på figur 35.

Levningene som ble funnet i Osebergskipet, mente Zwiłgmeyer, tilhører en eldre kvinne i femti-årene og at den mest aksepterte teorien om hvem denne kvinnen var, er dronning Åsa.⁷⁰ Det andre skjelettet mener Zwiłgmeyer å tilhøre en yngre kvinne i tretti-årene, og hun var trolig en trofast tjenestekvinne eller trell til dronningen.

Zwiłgmeyer beskrev også hvilken andre skatter som ble funnet i Osebergskipet. Inni gravkammeret på skipet ble det også gjort funn av tekstiler som trolig har vært rikt utsmykkede veggtepper. Kjølen til den eldre kvinnen var vevd med en blanding av ull og silke som kan ha blitt importert fra Lyon i Frankrike. Dette funnet kan være med å grunnlegge teorier om at kontakten med andre steder i verden var med på å påvirke mote og endringer i håndarbeidsteknikker.⁷¹

Et annet punkt der Zwiłgmeyer og Gjessing var uenig, er alderen på kvinnene som lå i graven. Ifølge Gjessing var skjelettene levninger av en sytti år gammel kvinne med utpreget leddgikt og et tyve år gammel kvinne. Zwiłgmeyer på den annen side, mente at levningene var av en eldre dame som var i femtiårene da hun ble gravlagt sammen med en yngre kvinne i tretti-årene. Zwiłgmeyer mente at det er den eldre kvinnen som må være dronningen, mens den yngre kvinnen er trelen. Dette er omvendt av hva Gjessing påstod. Gjessing mente at det var den yngre kvinnen som var av kongelig byrd og at det var på grunn av helsetilstanden til den eldre trelen at hun ble et naturlig valg å sende med dronningen i døden.

I boken *Women in the Viking Age* nevnte forfatter Judith Jesch også Osebergskipet.⁷² Jesch beskrev Osebergskipet som et av de rikeste gravfunnene vi har fra vikingtiden og det gav arkeologer en ny innsikt i hvordan hverdagslivet til kvinner i det øvre sjiktet av samfunnet kan ha sett ut. Jesch beskrev den ene kvinnen som en eldre kvinne i femtiårene mens den yngre kvinnen var i tyveårene. Hvem kvinnene i graven var, vet vi ikke ifølge Jesch. Videre skrev Jesch at det trolig kan være en dronning som er blitt gravlagt med sin trell. Dette kan begrunnes i de rike gravskattene som er kommet med i graven, og det at selve gravkammeret er på et skip som er en stor ressurs å legge i jorden. Videre påpekte Jesch også at det å vite hvilken av kvinnene det er som var dronning og hvilken det er som var trell er umulig å si. Helsetilstanden til den eldre kvinnen ble også påpekt, men da ikke bare faktumet at hun hadde leddgikt, men

⁷⁰ Zwiłgmeyer, 1986, s. 100.

⁷¹ Zwiłgmeyer, 1986, s. 106.

⁷² Jesch, 1991, s. 27 & s. 31-34.

også at kvinnen hadde fått med seg egne sko som ville passe på de opphovnete føttene hennes.⁷³ I sin bok introduserte Jesch Álfhildr som en av kvinnene som ble funnet i Osebergskipet. Om den andre kvinnen i Osebergskipet var dronning Åsa eller ikke, kommenterer ikke Jesch.

Judith Jesch var altså enig med Zwiilmeyer og Gjessing i at Osebergskipet er en rik grav, men påpeker også at det er ikke mulig å si om det er den eldre eller den yngre kvinnen i graven som er dronningen og hvem som er trellkvinnen. Denne slutningen står i kontrast til både Gjessing og Zwiilmeyer som begge utpekte en av kvinnene i graven som levningene til dronningen.

Gravskattene fra Osebergskipet blir også beskrevet flere ganger av Elsa Roesdahl i sin bok *The Vikings*. Roesdahl skrev at skattene som ble funnet i både Osebergskipet og Gokstadskipet, er så rikt utsmykket og høye i verdi at dette måtte være graver til konger og dronninger. Hvilken av kvinnene som er dronning og trell går Roesdahl ikke videre inn på, men hun rettet sitt fokus mer mot selve Osebergskipet. Roesdahl påpekte et par konstruksjonsfeil på Osebergskipet som gjør at denne forfatteren også trodde Osebergskipet var mer et symbolsk fremkomstmiddel enn Gokstadskipet som er sterkere i sin konstruksjon.

Rosedahl var ikke så opptatt av hvem kvinnene som ligger i Osebergskipet kan ha vært, men heller opptatt av hvilken skatter det er kvinnene har fått med seg. Rikdommene som ble gravlagt med kvinnene, var en tydelig indikasjon ifølge Rosedahl, på høy status i samfunnet. Med dette er Rosedahl og Gjessing enig i statusen til kvinnene og hva verdien av skattene de har fått med seg signaliserer. Samtidig er også Rosedahl enig med Jesch i at en ikke kan klart definere hvilke av levningene som tilhørte en dronning og en trell.

River Kings – The vikings from Scandinavia to the Silk Roads er skrevet av Cat Jarman. Denne boken er den nyeste som blir presentert i dette langsgående perspektivet. Jarman beskriver også Osebergfunnet som et av de rikeste gravfunnene vi har fra vikingtiden. Alderen på de to kvinnene i graven er på nytt definert ifølge Jarman, som en eldre kvinne i sytti- eller åttiårene og den yngre kvinnen skal være i femtiårene.⁷⁴ Jarman har blant annet benyttet seg av mtDNA analyser for å avgjøre herkomsten til levningene. MtDNA er et DNA-spor som følger med fra ens biologiske mor og som vil bli videreført fra kvinne til kvinne. Videre beskriver Jarman hvordan hun fikk mtDNA-testet begge kvinnene i Osebergskipet. Dette ble gjort først og fremst for å undersøke hvorvidt de to kvinnene kunne være i slekt med hverandre. DNAet

⁷³ Jesch, 1991, s. 31-34.

⁷⁴ Jarman, 2021, s. 130.

til den eldste kvinnen var dessverre så ødelagt at det ikke var mulig å trekke noe informasjon fra det med dagens teknologi. Den yngre kvinnen sitt mtDNA viste at hun har slektskap tilbake til Svartehavet. Jarman presenterer en interpretasjon om at med bakgrunn i dette slektskapet, kan den yngre kvinnen være en trell. En annen interpretasjon som Jarman presenterer er om den yngre og den eldre kvinnen i Osebergskipet er i slekt med hverandre, kan de da ha klart å oppnå høy sosial status uten å være det som en tradisjonelt regner som etnisk norske.

Cat Jarman skiller seg fra de tidligere nevnte forfatterne i henhold til antagelsen om alderen på de to kvinnene i Osebergskipet. Både Gjessing og Jesch beskrev den yngre kvinnen til å være å tyveårene, Zwiłgmeyer beskrev den yngre kvinnen til å være i trettiårene. Jarman mener den yngste kvinnen er helt oppi femtiårene. Videre mente Zwiłgmeyer og Jesch at den eldre kvinnen i Osebergfunnet var å regne i femtiårene. Gjessing mente heller at den eldre kvinnen var et sted mellom seksti- og syttiårene og Jarman beskriver kvinnen til å være et sted mellom sytti- og åttiårene. De store svingningene i aldre for de to kvinnene i graven mellom fire ulike forfattere kan gi oss et innblikk i tilstanden disse levningene er i. Aldersdatering av skjelett baserer seg mye på ulike indikatorer som at visse bein er grodd sammen og når dette vanligvis skjer, hvilken tenner som er vokst frem og eventuell slitasje på beina som kan indikere et langt liv. Med skjeletter som er blitt oppbevart i jorden over lengre tid, kan disse indikasjonene bli vanskeligere å skille fra erosjon som vil skje som en del av den naturlige nedbrytningen av skjelettet. Videre ser vi i dette langsgående perspektivet hvordan interpretasjonen om at den ene kvinnen i graven er dronning Åsa er mer prominent i de tidligste verkene som Gjessing og Zwiłgmeyer, men senere blir faset ut. Dette er på grunn av at da Osebergskipet ble karbondatert, oppdaget man at skipet gikk i jorden før en regner med at dronning Åsa skal ha levd.⁷⁵ En nyere interpretasjon er heller den Jarman presenterer, med at kvinnene i Osebergskipet kan ha vært i slekt og derfor begge er mektige kvinner.

3.2 Birka-graven bj.581, et tverrgående perspektiv

I 1878⁷⁶ ble det iverksatt et stort arbeid med å åpne opp, kategorisere og kartlegge de ulike gravene som var å finne ved Birka. Blant de gravene som ble åpnet var grav bj.581. Dette var en rik grav der en fant to hester og en mengde våpen. Med bakgrunn i våpnene som ble funnet, ble denne graven kategorisert til å tilhøre en mann. Dette ble gjort fordi våpen ble assosiert med mannsgraver. Artikler som vev, skålspenner og lignende var regnet som vanlig å finne i kvinnegraver.

⁷⁵ Oseberg Vikinggrav, u.å.; Åsa Haraldsdatter, 2021.

⁷⁶ Jarman, 2021, s. 142; Biørnstad, 2019.

I 2017 ble det på nytt gjort kartleggingsarbeid av gravene fra Birka. Uppsala universitet DNA-testet ulike levninger, fra blant annet grav bj.581. Rapporten fra funnene viste at levningene i grav bj.581 slett ikke tilhørte en mann slik det ble antatt i 1878. Da levningene ble testet, var det forventet at skjelettet skulle gi et resultat med spor av et Y-kromosom. Det forskerne fant var heller at skjelettet hadde spor av to X-kromosom.⁷⁷ Denne oppdagelsen gjorde at nye interpretasjoner fikk utfolde seg. En av disse nye interpretasjonene var at kvinnen som var gravlagt med alle disse våpnene var en kvinne som selv hadde drevet med hær-kamp, med andre ord en «krigerkvinne». Jarman trekker frem i sin bok at det ikke er sikkert at kvinnen i grav bj.581 noensinne har vært i kamp. Dette grunngir Jarman med at tilstanden på skjelettet til kvinnen er svært dårlig. Jarman beskriver sitt møte med bj.581 i sin bok slik: «Her bones were fragmented and brittle; and her skull was still missing after it had been mislaid by an unnamed antiquarian at some point in the last century. The one thing that the researchers had searched for [...] was if there was any evidence of violence or traumatic injury. Bj.581 yielded none.»⁷⁸ Dette gjør at en vanskelig kan tyde om skadene på skjelettet er skader som er kommet som et resultat av å være i kamp eller om dette er skader som er oppstått som en konsekvens av at levningene har ligget i jorden i lang tid og har begynt å forvitte.

Da skjelettet i grav bj.581 ble testet og det kom fram at det var skjelettet til en kvinne, skapte dette funnet en del debatter i fagmiljøene om hvordan funnene skulle tolkes. Etablerte medier som aviser og TV gjorde store oppslag om sine teorier om kvinnen i bj.581. Kvinnen fikk raskt kallenavnet Kriegerkvinnen og illustratører utarbeidet et bilde av hvordan kvinnen kan ha sett ut mens hun var i live.⁷⁹ Denne illustrasjonen blir også brukt i Arena 5 og ses på figur 28. Etter funnet ble det også gjennomført flere intervjuer med forskerne ved Uppsala universitetet. I et av disse intervjuene kommer det fram at etter at resultatene om at skjelettet i bj.581 tilhørte en kvinne og ikke en mann, er universitetet blitt kontaktet av flere aktører i LGBTQ+ miljøer som lurer på hvorvidt kriegerkvinnen kan kategoriseres som transkjønnet. Den danske historikeren Saxo Grammaticus skal ha beskrevet at i Danmark var det kvinner som oppførte seg slik som menn og som også drev med kamp. Kvinnene som ble beskrevet her hadde lagt fra seg de myke sidene ved feminiteten sin til fordel for det røffe i det maskuline. Videre beskriver Grammaticus at disse kvinnene hadde «unsexed themselves» og helt lagt bort det myke som lå i deres natur som kvinne. Betegnelsen transkjønnet er et moderne begrep som

⁷⁷ Hedenstierna-Jonson, Kjellström, Zachrisson, Krzewinska, Sobredo, Price, Günther, Jakobsson, Götherström, Storå, 2017, s. 853; Jarman, 2021, s. 142.

⁷⁸ Jarman, 2021, s. 142.

⁷⁹ Biørstad, 2019.

først ble benyttet på 1900-tallet, så det å betegne kvinnen i bj.581 som en transkjønnet, vil ifølge den intervjuede forskeren være feil å si.

Som nevnt i kapittel 2.2 *Skandinaviske kvinner i vikingtiden* var krigermentalitet og fortellinger om kvinner som var kyndig med våpen, en naturlig del av samfunnet. Dette er trolig noe av grunnen til at funn av våpen i kvinnegraver ikke er helt uvanlig. Hjørdar beskriver at i rundt 1% av graver fra vikingtiden som er kategorisert som kvinnegraver, er det blitt gjort funn av gjenstander som en kan kategorisere som våpen.⁸⁰ De vanligste våpnene som det er blitt gjort funn av i kvinnegraver er øks og piler. Disse funnene kan også diskuteres da noen av gjenstandene kan defineres som både bruksgjenstand og våpen. En øks kan så absolutt utøve stor skade på en annen person, men den kan også benyttes i innsanking av ved eller vedlikehold av et bål, der en gjerne vil kløyve ved opp i små biter for å gjøre opptenning lettere eller nytte veden lengre. Piler kan benyttes som et redskap for å skade andre mennesker, men det er også et nyttig redskap i jakt og kvinner som blitt gravlagt med piler kan også tenkes å ha vært gode jegere like så vel som krigere. Mengden piler som en vanligvis ble gravlagt med, var mellom en eller tre. Dette kan være med bakgrunn i at gjenstander som blir lagt i jorden ikke kunne brukes av andre, og at det derfor vil være bortkastet å legge store mengder av slike ressurser i en grav når noen av de som var gjenlevende kunne benytte seg av disse ressursene. Funn av redskaper som sverd og skjold, er mindre vanlig i kvinnegraver. Sverd blir ofte regnet som symbolet på det frie individ og er krigerens fremste våpen.⁸¹ I tillegg til bj.581 er det blitt gjort funn av kvinnegraver med sverd i Aunvoll i Trøndelag og Nordre Kjølén gård i Solør som begge er i Norge. Graven i Solør er ofte blitt referert til som «skjoldmøygraven».⁸² I alle disse gravene er plasseringen av sverdet i forhold til graven påfallende. Sverdene ligger til venstre for kvinnene, noe som ikke er særlig vanlig. Normalt vil sverdet i mannsgraver ligge på høyre siden av kroppen, ved sverdarmen.⁸³ Det at sverdene i disse gravene ikke er plassert ved sverdarmen og at derfor kanskje ikke var ment for kvinnene å bruke, kan tolkes som at kvinnene kan ha dødd langt vekk fra sine sørgende og familie, og derfor er gravlagt med et slektssverd for å bøte på denne avstanden, slik at de sørgende kan føle at de likevel er nær den døde.⁸⁴ Med dette kommer det frem et viktig poeng. En grav er ikke alltid en gjenspeiling av den avdøde, men heller et ritual som blir gjennomført av de etterlatte. De etterlattes begrunnelse for å legge ved den avdøde de forskjellige gravskatter er ofte ukjent for oss som graver opp igjen graven

⁸⁰ Hjørdar, 2022, s. 79; Gardela, 2021, s. 137.

⁸¹ Hjørdar, 2022, s. 83.

⁸² Hjørdar, 2022, s. 83.

⁸³ Hjørdar, 2022, s. 83-84.

⁸⁴ Hjørdar, 2022, s. 84.

lang tid etterpå. Det siste våpenet som en sjelden kommer over i kvinnegraver og heller kan finne i dobbeltgraver der både menn og kvinner er gravlagt sammen, er spyd.

Debatten som sirkulerer rundt bj.581 er kompleks og nyansert. Fra de historiske og arkeologiske fagmiljøene ser vi en konsensus om at graven er kompleks ved at den ikke har de mer tradisjonelle gravskattene en forventer å finne i en kvinnegrav. Den dårlige tilstanden til levningene byr også på utfordringer i forhold til ulike interpretasjoner en kan komme med. Fra etablerte media ser man en interpretasjon som kan synes å være mer passende inn i dagens samfunnsbilde der ulike aktører ønsker å fremme bj.581 som en krigerkvinnes grav. Disse aktørene ønsker å bruke historiske funn og hendelser til å legitimere sin egen ideologi, politikk eller andre trender som en finner i dagens samfunnsbilde. Å drive med slik historiebruk er ikke noe nytt, og er en trend fagmiljøet og undervisere bør være klar over. Et eksempel på historiebruken av bj.581 er LGBTQ+ samfunnet sitt ønske om å identifisere bj.581 som en transkjønnet person. Gjennom dette legitimeres legningen som eldre enn bruken av selve ordet transkjønnet. Ved å gjøre dette politiserer en historie og interpretasjonene blir da et politikum. Det resulterer i at dagens samfunn legger press på forhistorisk tankegods som ikke eksisterte på samme måte i samtiden, men som er mer passende i dagens samfunnsbilde. Bruken av historie og lærebøker som politikum vil jeg komme tilbake til i kapittel 4.2 *Hvorfor analysere lærebøker*.

Ut ifra hva en kan se om vikingkvinner både i litteraturen og arkeologien, er at de ikke kan hatt en så tilbaketrukket rolle som det 1800-tallsnarrative kan få en til å tro. Ut fra lovverket kan en se at kvinnene var godt beskyttet, og hadde en hel del rettigheter. En kan også se at det å ha hjemmet som arena ikke var like enkelt som hjemmet til en 1960-talls husmor kan ha vært. Her var ingen hjelpemidler som kunne lette på arbeidet og alt av videreføring av råvarer som ull, og alt til matlaging måtte gjøres for hånd. Husstanden som en husfrue i vikingtiden ville ha ansvar for, var også betydelig større enn slik en husstand ser ut i dag. Derfor kan en heller si at en husfrue var som en bedriftsleder for en stor bedrift heller enn et «lite hjem». Det samme ser vi igjen i de arkeologiske funnene. Riktignok er disse tre kvinnene i det høyere sosiale sjiktet og det var nok ikke alle kvinner som levde slik de gjorde. Disse kvinnene var såpass verdsatt i sin samtid at de ble gravlagt med rike skatter og våpen. Den fremtredende krigsideologien som kvinner i vikingtiden også trolig var omgitt av, gjør det sannsynlig at mange kvinner ville kunne bruke et sverd. Om ikke i direkte kamphandlinger, så bare for å kunne forsvare seg selv og egen gård. Hvis Oseberg-funnet ikke hadde blitt røvet kort tid etter skipet var kommet i jorden, kunne det vært at vi hadde funnet våpen i denne graven også. Dessverre vil vi aldri kunne vite dette.

4. Metode og design

I dette kapittelet skal jeg gjøre rede for metoden jeg har brukt i masteroppgaven. I valget av metoder som en ønsker å benytte seg av i et forskningsprosjekt, er det visse vesentlige momenter en må ta stilling til.⁸⁵ Forskjellige metoder for innsamling av data har ulike styrker og utfordringer.⁸⁶ Når en skal velge en metode eller en kombinasjon av flere ulike metoder til et forskningsprosjekt, bør det som veier tyngst være å velge en metode som er best egnet til å fremskaffe den data som forskeren trenger for å kunne arbeide med hypotesen sin. Det er også viktig å huske på at metoden eller metodene ikke skal passe inn i det tenkte utfallet forskeren ønsker å oppnå med sin hypotese, men heller gi muligheten til å bekrefte, avkrefte eller videreføre hypotesen som forskeren ønsker å få svar på. I tillegg til dette må valg av metode passe innenfor faktorer som ressurser som er tilgjengelig for forskeren. Dette kan være i form av for eksempel økonomiske eller tidsmessige rammer, som vil ha en påvirkning på metodene som blir benyttet. Når det kom til valget av metode for denne masteroppgaven, var det særlig de kvalitative metodene som appellerte mest i søken på å få svar på problemstillingen «Hvordan blir kvinner i vikingtiden representert i lærebøkene, og hvordan blir Osebergfunnet og Birka-graven, bj.581, benyttet som begrunnelse for representasjonen av kvinnene i vikingtiden?». Det vil komme noe innslag av kvantitative funn i metodene som er valgt, men metodene er hovedsakelig kvalitative i denne masteroppgaven.

Den sentrale forskningsmetoden i denne oppgaven er en undersøkelse av læreverk og læremidler i form av innholdsanalyse.⁸⁷ Lærebøker har tradisjonelt sett hatt en sentral rolle i undervisningen. Elevene sitt første møte med kilder og innføring i kildebruk blir ofte gjort ved bruk av lærebøker. De tradisjonelle fysiske lærebøkene møter nok en del konkurranse i dagens digitale samfunn med alle de digitale ressursene som er tilgjengelig i skolen. Det er også denne store informasjonsflyten på nettet, som er mer eller mindre kvalitetssikret, som gjør at lærebøkene kan være et gunstig utgangspunkt for elevene å bygge sin kunnskapsmessige grunnmur med. Med denne grunnmuren i bunn, kan elevene måle annen informasjon som de vil møte senere opp mot noe elevene har lært og som forhåpentligvis er stabil kunnskap hos dem. Elevene har da en referanseramme.

⁸⁵ De følgende redegjørelsene er i en viss grad basert på min prosjektskisse fra våren 2022. Deler er endret for å passe inn med arbeidet jeg har gjort i masteroppgaven, men ordlyden kan være noe likt. (Skogland, 2022).

⁸⁶ Postholm & Jacobsen, 2018, s. 61-62.

⁸⁷ Grønmo, 2020.

Når det kom til utvalg av lærebøker til denne masteroppgaven var det formidlingen om vikingtiden og da særlig formidlingen om kvinner fra vikingtiden som var mitt fokus. Det var også et ønske om å kartlegge om det var skjedd en endring mellom lærebøkene som var på vei ut av skolen og som var utarbeidet for å passe LK06, og de nye bøkene som var på vei inn i skolen med LK20. Kriteriene mine for å utvelge lærebøker var dermed at det skulle være a) lærebøker med et eget kapittel om vikingtiden som b) var utarbeidet i tråd med enten LK06 eller LK20. Med dette som utgangspunkt kartla jeg hvilke lærebøker for grunnskolen fra disse to læreplanperiodene, LK06 og LK20, som i det hele tatt hadde et kapittel om vikingtiden. De fleste kompetansemål som enten direkte eller indirekte kan knyttes til vikingtiden er å finne på mellomtrinnet. Dette er i hvert fall tilfelle i LK06, som har mer konkrete kompetansemål (se tidligere diskusjon). Som forventet fant jeg derfor flest relevante bøker for 5.- til 7. trinn.

Den første boken som ble valgt ut var Gaia 6 som er utarbeidet til LK06. Denne boken hadde jeg selv benyttet en del ganger under praksis, så jeg var derfor kjent med at boken hadde et kapittel om vikingtiden. Jeg fant ytterligere én lærebok i samfunnsfag utarbeidet for LK06 som hadde et eget kapittel om vikingtiden, nemlig Globus 6. Av bøker utarbeidet til LK20 fant jeg kun én som er beregnet på mellomtrinnet, Arena 5. For å få et bredere grunnlag for analysen inkluderte jeg derfor en bok fra LK20 som er beregnet for småtrinnet, nemlig Refleks 3. Dermed endte jeg opp med totalt fire bøker, to basert på hver læreplan. Tre av fire bøker er beregnet på mellomtrinnet, mens den siste er beregnet på småskolen.

Alle lærebøkene som vil bli analysert her er multimodale. Det vil si at bøkene benytter både bilder og tekst for å formidle innholdet i de ulike kapitlene. Marlen Ferrer påpeker i sin artikkel «*Kritisk tenkning i møte med lærebøker*»⁸⁸ at det er viktig at lærere er bevisst forholdet mellom illustrasjoner og bilder som er brukt i lærebøker og hvordan de sammen gir en representasjon av samfunnsbildet av fortiden. Ferrer sier videre at lærere må vurdere hvorvidt illustrasjonene i lærebøker åpner opp for kritisk tenkning, om illustrasjonene gir elevene muligheten til å være kritisk til den historiske fremstillingen.⁸⁹ Bilder og illustrasjoner som blir brukt i lærebøker blir ofte brukt på en av to måter. Enten utdypes det som blir formidlet i teksten med det som illustreres til teksten. Her vil altså bilder og illustrasjoner være med på å formidle den samme informasjon. Eller så kan illustrasjoner og bilder utvide det som blir formidlet i teksten ved at bildet eller illustrasjonen enten kommer med mer eller annen informasjon enn hva teksten formidler. Dette kaller Ferrer for multimodal affordans, «[...] multimodalitetene

⁸⁸ Ferrer, 2019, s. 116.

⁸⁹ Ferrer, 2019, s. 115.

brukes til å formidle ulik informasjon».⁹⁰ Videre påpeker Ferrer at en del elever på mellomtrinnet, som er det trinnet der de fleste av bøkene jeg vil analysere er rettet mot, tillegger teksten i bøkene de leser mer tyngde og anser ofte bildene til kapitlene som «pynt». Jeg vil argumentere at selv «pynt» kan ha en bekreftende eller avkreftende effekt på teksten en leser, og vil derfor videre i analysen se på den multimodale affordans i tillegg til andre kriterier som jeg vil komme tilbake til senere i kapittelet. Alle illustrasjoner som blir tatt med i et kapittel vil være med på å vinkle elevenes oppfatning eller indre bilde om hva de leser. Dette er noe skaperne av bøkene og kapitlene kan være bevisst på, og derfor velge ut illustrasjoner som illustrerer det narrativ som skaperne ønsker å fremme i kapittelet. Elever kan påstå at de ikke legger så mye merke til illustrasjonene i bøkene, men øynene vil likevel fange opp illustrasjonene og på den måten forme eller endre oppfatninger eleven kan ha hatt om temaet.

4.1 De fysiske eller de digitale læringsmidlene?

Når en snakker om læremidler i skolen tenker mange fortsatt på den fysiske læreboken. Den fysiske læreboken har hatt en nærmest enestående plass i skolen siden de ble innført til allmenheten i folkeskolen mot slutten av 1800-tallet.⁹¹ Det å få lærebøker til ulike fag var en måte for skolene å samle sentral kunnskap om fagene, og bøkene kunne i samarbeid med skolen være med i identitetsoppbyggingen som Norge trengte etter lengre perioder i union med både Danmark og Sverige. Noe av grunnen til at det ble mulig å tilby lærebøker til den store mengden elever som ville gå på folkeskolen, var oppfinnelsen av rullepressen.⁹² Det ble mulig å masseprodusere trykk langt mer effektivt enn før da bøker enten ble skrevet for hånd eller da trykkpressen først kom, og hver bokside manuelt ble satt med enkelt-bokstaver og trykket. Rullepressen gjorde at kostnaden for bøker ble mindre, og de ble mer allment tilgjengelig. Mange forbinder også skole med en ransel full av bøker. I forordet til en av de mest brukte lærebøkene i den norske skolen, Nordahl Rolfsen sin bok *Læsebok for folkeskolen* står det «Læreboken – fag – læreboken – hvor stoffet stykkevis skal tilegnes, er fote en trang og tornefull vei, hvor hver dag og hver time kan ha sin plage. Læreboken maa gi, jeg vil ikke sige oversigter, men festlige utsyn, hvor alting kommer i relief og kunstnerisk belysning».⁹³ Å ha slik tiltro til det trykte verket er slående. Særlig hvis vi ser på skoledebattene som går i dag om digitalisering av skolen og dens læremidler. Måten ulike skoler benytter seg av læringsmidler vil alltid være noe ulikt, men særlig de fysiske lærebøkene som skolen har kjøpt inn vil bli brukt

⁹⁰ Ferrer, 2019, s. 116.

⁹¹ Gilje, 2017, s. 15.

⁹² Gilje, 2017, s. 28-29.

⁹³ Rolfsen, 1917, s. IV; Glije, 2017, s. 25.

i mange år før de eventuelt blir byttet ut. Dette er også Rolfsen sin bok *Læsebok for folkeskolen* et bevis på. Det første opplaget kom ut i 1892 mens elever på 1960-tallet ville også kunne møte et nyere opplag av Rolfsen sin bok.⁹⁴

Når en ser debatten i media i dag, kan det virke som at det skjer en digital revolusjon i den norske skolen. De fysiske læremidlene blir supplert eller erstattet av digitale læremidler. De tradisjonelle tavlene blir mindre i flere klasserom for å gi plass til den digitale tavlen eller en type Smart Board, og arbeid med nettressurser i timen er blitt mer vanlig. Dette er en satsning og nesten en revolusjon som myndighetene også har tilrettelagt for med «regjeringens digitaliseringsstrategi for grunnopplæringen 2017-2021».⁹⁵ Noen av målene med dette er å gi elever i skolen likeverdige muligheter for å arbeide med digitale ferdigheter uavhengig av hvilke skole elevene går på, og at elevene skal få læring og kompetanse i IKT.⁹⁶ Trolig er noe av grunnen til dette retningsskiftet mot digital kompetanse kommer fra digitaliseringen av samfunnet generelt, og samfunnets innsikt i at yrker som elevene som går på skolen i dag en gang får kanskje ikke eksisterer enda, men vil kunne eksistere i fremtiden og vil mest sannsynlig krever en grad av digital kompetanse.

Hvorfor vil da en masteroppgave skrevet i 2023 ha fokuset rettet mot de fysiske lærebøkene og ikke de digitale? Det stemmer at en digital ressurs lettere kan endres i takt med endringene i fagmiljøene på en helt annen måte enn hva de fysiske bøkene vil kunne gjøre. De fysiske bøkene har derimot hatt en så stor og viktig rolle i planlegging og gjennomføring av undervisning at sannsynligheten for at de vil forsvinne ut av skolen fullstendig, er lav. Gode lærebøker vil også kunne være med på å jevne ut forskjeller mellom skoler der kunnskapsnivået til læreren ikke kan være like omfattende og god i alle temaer som læreren underviser i, i alle fag. Videre er det et poeng at ofte er den digitale ressursen som lærerne benytter seg av kun en digitalisering av den fysiske læreboken. Denne digitaliserte versjonen åpner så klart opp for muligheter som opplesing av den skrevne teksten, forstørrelse av illustrasjoner i bøkene som en da kan reflektere over i plenum og eventuelle videoer som passer til kan bli satt inn. Dette er muligheter det digitale har, men det endrer ikke faktumet at det er en digitalisert bok.

Et annet poeng som kommer mer og mer frem i media er elevenes egne ønske om å få arbeide mer med fysiske bøker. Ved å gjennomføre et kjapt googlesøk kommer det overskrifter som: «*Etterlyser lærebøker: – Vi står mye på kopirommet med litt vondt i magen.*»⁹⁷ «Lærere

⁹⁴ Gilje, 2017, s. 26.

⁹⁵ Gilje, 2017, s. 13.

⁹⁶ Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 20 & 27.

⁹⁷ Ditlefsen & Hamre, 2022.

mener det foregår for stor grad av digitalisering i skolen og etterlyser lærebøker til elevene. Mangel på bøker fører til ukonsentrerte elever, dårligere leseforståelse og ulovlig kopiering.»⁹⁸ og «Elevenes leseforståelse er redusert: Å lese på skjerm gir mindre læring»⁹⁹ for å vise noen. Temaet som artikler som dette trekker frem, er hvordan en del elever nå ønsker å gå tilbake til de fysiske lærebøkene eller i hvert fall ønsker muligheten til å arbeide med en fysisk bok heller enn en digital. Fordelen med en fysisk bok over en digital er at den er mindre anstrengende for øyne og hjernen, da vi vet at blålyset fra skjermer kan overstimulerer øynene og hjernen og kan derfor være et slitsomt medium å arbeide med for elever. Professor Anne Mangen, som er professor ved Lesesenteret på Universitet i Stavanger beskriver i en artikkel på forskning.no sine sider at lesing av korte tekster på skjerm kan være en fin måte å vekke leselyst hos elever siden tekst her lett kan endres i henhold til leserens preferanser om skriftstørrelse, font og linjeavstand.¹⁰⁰ Dette kan gjøre tekster mer tilgjengelig for elever med blant annet dysleksi eller andre utfordringer. Lengden på teksten gjør også at mediumet teksten er i ikke vil ha så mye å si. Utfordringene kommer, forklarer Mangen, når tekstene blir lengre og mer informasjonstunge. Elever trenger trening i hvordan å arbeide med slike tekster og arbeide med slike tekster på skjerm kan gjøre at noe av forståelsen av innholdet i teksten gå tapt. Digitale tekster må, ifølge Mangen, bli mer tilpasset såkalt langlesing for å motvirke tap av innhold.¹⁰¹

Det er med bakgrunn i dette at denne masteroppgaven tar for seg de fysiske lærebøkene. En del av de digitale læremidlene som blir brukt i skolen er en digitalisert versjon av en fysisk lærebok, og enn så lenge kan det virke som at den fysiske læreboken er til å foretrekke av mange elever over den digitale. Derfor er det lite trolig at den fysiske læreboken sin plass i undervisningen er så fraværende som enkelte medier kanskje fremstiller at den er.

4.2 Hvorfor analysere lærebøker?

Hvis en tenker tilbake til skolen i gamle dager ser en for seg en lærer komme inn i klasserommet med en kasse med bøker som elevene, ofte gutter på denne tiden, skulle lese. På denne tiden var lesekunnskaper ikke så allment utbredt som den er i dag, noe som gjorde at de fleste foreldre hadde tiltro til læreren i valg av lærestoff som elevene fikk arbeide med. Igjen kommer vi tilbake til pendelen av tillit til læreren som er blitt nevnt tidligere. Det har siden 1800-tallet vært et fokus i ulike land på å gjennomgå innholdet i lærebøker. Dette særlig for å fange opp faktiske feil i bøkene, rasediskriminerende oppfatninger, fordommer og andre faktorer som kunne

⁹⁸ Ditlefsen & Hamre, 2022.

⁹⁹ Nickelsen, 2021.

¹⁰⁰ Nyberg, 2020.

¹⁰¹ Nyberg, 2020.

fremme konflikt og hemme mellommenneskelig forståelse.¹⁰² Lignende arbeid er blitt gjort siden og fokuset på lærebøker sin effekt på mellommenneskelige forståelse ble særlig fremhevet etter de to verdenskrigene. Da lærebøker og innholdet i dem når ut til en stor mengde mennesker, er lærebøker sett på som et politikum av første rang. Et politikum er et tema, gjenstand eller prosess som blir gjenstand for politisk interesse eller politisk diskusjon.¹⁰³ Samfunnet ønsker at innholdet i lærebøkene skal gjenspeile de verdier og den etikk en ønsker å ha i samfunnet generelt og siden lærebøker er noe av det første kildematerialet elevene møter med holdninger og innfallsvinkler så er det viktig at disse kan fungere som en rettesnor i forhold til samfunnet elevene er en del av.

Lærebøker bør heller ikke bare benyttes som et redskap som skal dekke et par kompetansemål. I tillegg til de mer samfunnsetiske rammene som bøkene blir utarbeidet i, skal lærebøkene også være innrammet av generell del av læreplanen, for bøkene utarbeidet til LK06, og overordnet del av læreplanen, for bøkene utarbeidet til LK20. Disse delene gir føringer til lærebokforfattere, skolen og lærere på hvilke verdier undervisningen skal dekke i tillegg til det faglige målet. Som lærer er det viktig å analysere lærebøker og ha et bevisst forhold til hvilket kildemateriale en benytter seg av i undervisningen. Lærebøker har ofte hatt høy troverdighet som pålitelige kilder og en inngang for elevene til å lære seg om hvordan en god, troverdig kilde kan se ut, men lærebøker kan også bli brukt til å vise elever at bare fordi noe er trykket svart på hvitt, så betyr ikke det nødvendigvis at opplysningene som står der er riktige. Magne Angvik skriver i sin artikkel *Skolebokanalyse som tema for lærerutdanning og forskning* at «Skolebokas ubestridte posisjon skulle være grunn nok til at hver enkelt lærer og lærerstudent, uansett fag og nivå, burde skaffe seg innsikt i og erfaring med analyser av lærebøker.»¹⁰⁴

4.3 Hvordan analysere lærebøker

Ved analysering av lærebøker, er det en rekke metoder en kan benytte seg av. Metodene som vil bli benyttet i denne masteroppgaven har bakgrunn i Angvik sin 1982-oversettelse og tolkning av Wolfgang Marienfeld sine metoder som ble beskrevet i 1976 i artikkelen *Schulbuchanalyse und Schulbuchrevision: Zur Methodenproblematik*.¹⁰⁵ Andre som Skrunes,¹⁰⁶ Moesgaars¹⁰⁷ og Valen¹⁰⁸, har også omtalt Angvik sine metoder, men tolkninger av andres

¹⁰² Angvik, 1982, s.369.

¹⁰³ Personlig kommunikasjon med Meinrad Pohl, 12. november 2021.

¹⁰⁴ Angvik, 1982, s. 368.

¹⁰⁵ Angvik, 1982, s. 373.

¹⁰⁶ Skrunes, 2010, s. 106.

¹⁰⁷ Moesgaard, 2011, s. 14.

¹⁰⁸ Valen, 2013, s. 4.

tolkninger kan gi rom for misforståelser eller feiloppfatninger. Derfor vil denne masteroppgaven gå tilbake til hovedartikkelen til Angvik for å sikre en så rett tolkning som mulig. Det er altså ulike måter en kan analysere en lærebok på, men ikke alle metodene er like hensiktsmessig til alle formål. Angvik viser at en kan gruppere typen analyser av lærebøker på en rekke forskjellige måter, men det er særlig tre metoder som blir trukket frem i artikkelen som gunstige å benytte seg av. Disse tre metodene vil her bli presentert med både fordeler og ulempene som følger med dem, men det er viktig å poengtere at overgangene mellom de tre metodene er noe flytende.

Den metoden som først blir presentert er *den hermeneutiske metoden*, eller *den deskriptiv-analytiske metoden*.¹⁰⁹ Denne metoden blir omtalt som den eldste og mest benyttede metoden. Lærebøkene blir gjennom denne metoden betraktet som en kilde og blir arbeidet med ut fra dette synet. Innholdet i lærebøkene blir fortolket opp mot hverandre og en vil gjøre nærlesing av bøkene som er med i analysen. Ved å gjennomgå lærebøkene på denne måten, vil nyansene til den enkelte boken kunne skinne gjennom. Hver av bøkene sine kvaliteter og eventuelle mangler vil komme frem. Utfordringen med denne metoden er at lærebøker ofte dekker over store temaer, og disse skal elevene gjerne arbeide med på kort tid. Dette kan føre til at det blir gjort forenklinger av komplekse temaer for å gjøre temaet mer oversiktlig for elevene. Til tider kan også lærebøker forutsette at læreren benytter seg av tilleggskilder i undervisningen for å gi elevene et mer nyansert bilde av temaet.¹¹⁰ Dette vil igjen utfordre lærebøkernes antatte høye reliabilitet hvis behovet for tilleggskilder ikke er tydelig poengtert i lærebøkene eller til læreren direkte gjennom en lærerveiledning. En annen utfordring med denne metoden er verifiserbarheten av resultatene av analysen. Den som gjennomfører analysen, kan selv velge å fremheve funn som «passer inn i» forskerens hypoteser og derfor kan denne metoden fremstå som mer subjektiv enn metoder som *den kvantitative analysen* og *den kvalitative analysen* som vil bli forklart videre i dette kapittelet. Resultatene til *den hermeneutiske metoden* sin etterprøvbarehet lar seg vanskelig gjennomføre og vil da være en utfordring i forhold til forskningens reliabilitet.

Metode nummer to som Angvik trekker frem er *den kvantitative analysen* eller *kvantitativ innholdsanalyse*.¹¹¹ Denne typen analyser bygger på empiriske, erfaringsmessige, forskningsmetoder og blir oftere brukt som metode. Innen kvantitativ analyse kan en dele

¹⁰⁹ Angvik, 1982, s. 373.

¹¹⁰ Angvik, 1982, s. 374.

¹¹¹ Moesgaard, 2011, s. 11; Valen, 2013, s. 21.

analysen inn i to underkategorier. Romanalyse der «rommet», ting som utforming eller oppsett, antall linjer eller sider og lignende som er gitt til et spesifikt emne, er det som blir analysert. Ved bruk av slike analyser kan en danne seg et bilde av fokuset til forfatteren og hva forfatteren selv har ønsket å vektlegge. Den andre underkategorien til kvantitativ analyse er frekvensanalyse der en da analyserer antall ganger et ord som navn eller steder blir nevnt i en tekst. Fordelen med en analyse som dette er at resultatene fra analysen lett kan etterprøves. Utfordringene er at en bare kan analysere kvantifiserbare spørsmål. Denne analysemetoden åpner også for subjektive vurderinger av resultatene som kommer frem. Dette gjør at en ofte kan se en kvantitativ analyse bli benyttet i sammenheng med andre analysemetoder for å få en mer helhetlig tolkning av resultatene enn om en benytter seg av en kvantitativ analyse alene.

Til slutt trekker Angvik frem *den kvalitative analysen* eller *kvalitative innholdsanalyse*.¹¹² Denne analysemetoden ønsker å trekke frem fordelene med de to tidligere analysemetodene og samtidig begrense noen av ulempene som de tidligere analysene har. Kvalitativ innholdsanalyse bygger på et detaljutformet kategorisystem. En kan for eksempel velge ut 10 sider i en lærebok og måle dem opp mot 35 spørsmål som en har utarbeidet på forhånd. På denne måten ønsker en å kvantifisere kvalitative utsagn.¹¹³ Utfordringen med denne metoden er at hvis omfanget av analysen er stort, er det er en meget ressurskrevende metode, særlig med tanke på tid. Dette må tas hensyn til hvis en skal analysere en hel bok eller flere bøker.

Når en nå har fått et overblikk over hvilke metoder det kan være hensiktsmessig å benytte seg av i analysen av en lærebok, vil metodene som blir benyttet i analysen i denne masteroppgaven være en hermeneutisk innholdsanalyse av Gaia 6, Globus 6, Refleks 3 og Arena 5 sitt kapittel om vikingtiden. Noen av de som er med på utarbeidelsen av lærebøkene er så klart forfatterne. Ofte når en i skolen tar frem en lærebok kan forfatterne forbli et navn som bare står på permene til boken og ikke bli tilvist noe mer oppmerksomhet. En kan derimot undre seg på om lærebokforfatternes faglige bakgrunn kan være med å gi seg utslag i hvordan kvinner og menn og deres arbeidsoppgaver og roller i samfunnet i vikingtiden fremstilles? Dette er grunnene til hvorfor den faglige bakgrunnen til hver av forfatterne av de respektive lærebøkene Gaia 6, Globus 6, Refleks 3 og Arena 5 bli presentert. Det er viktig å poengtere at lærebøker blir utviklet av flere aktører enn bare forfatterne. Her er redaktører, fagkonsulenter og andre som medvirker i beslutninger om lærebøkene. Med hensyn til dette vil det fremover i

¹¹² Moesgaard, 2011, s. 11; Valen, 2013, s. 21.

¹¹³ Angvik, 1982, s. 376.

lærebøkene bli henvist til skaperne av lærebøkene for å signalisere at forfatterne ikke er alene om de avgjørelsene som er blitt tatt.

Videre vil det også bli foretatt en hermeneutisk analyse av selve kapitlene inndelt etter ulike temaer. «Rommet» til de ulike kapitlene vil også bli presentert. Det vil også bli foretatt en frekvensanalyse der det undersøkes hvor ofte og i hvilken kontekst kvinner fra vikingtiden blir nevnt i kapitlene og det vil også bli analysert hvorvidt og hvordan skaperne av lærebøkene benytter seg av Osebergfunnet og Birka-graven bj.581 for å grunnlegge denne representasjonen. I arbeidet med analysen ble det utarbeidet noen kriterier som vil bli gjengående gjennom analysen.

Det første kriteriet er *Kapittelets multimodale affordans og komposisjon*. Her undersøkes det hvordan affordansen mellom de multimodale delene av kapitlet samhandler med hverandre. Med multimodal affordans mener jeg samspillet som modaliteter skaper i samspill med hverandre. Den andre kriteriet er *Hvilket narrativ fremmer kapitlet*. Historiefremstilling blir alltid filtrert gjennom samtidens øyne. Dette ser vi også i fremstillingen av vikingtiden. Vikingtiden ble, som nevnt, trukket frem på 1800-tallet som en del av nasjonsbyggingen etter unionen med Danmark. Dette gjorde at en kan omtale vikingtiden med utgangspunkt i 1800-tallets normer. Her ser vi gjerne et kjønnsrollemønster som vektlegger komplementære kjønnsroller. Dette kan betegnes som et tradisjonelt preget samfunnssyn, og kan oppleves som en mer tradisjonell fremstilling av kjønnsrollemønsteret, som har vært rådende lenge. Et symmetriske kjønnsrollemønster vektlegges noe mer i en mer moderne fremstilling, filtrert gjennom 2000-tallets rådende normer. Dette kan oppleves som et mer moderne samfunnssyn. Med andre ord undersøkes det om kapitlene har et mer 1800-talls syn på kjønnsrollene i vikingtiden, der kvinnene fremstår som mer passive aktører. Eller fremmer kapitlene et mer moderne syn på vikingtiden, der kvinnene får innta en mer aktiv rolle. Den tredje kriteriet er *I hvilken kontekst/rolle blir kvinner fra vikingtiden nevnt?* Her ønsker en igjen å undersøke om kvinnene blir nevnt i flere roller enn bare mor/husmor-rollen og hvis dette er tilfellet, hvilke roller da? Det siste kriteriet er *Hvor stor del av kapitlet er ubetvilelig tildelt kvinner*. Her vil en kvantitativt undersøke hvor stor del av kapitlet som omhandler kvinner. En vil se på hvor ofte kvinner blir nevnt direkte enten ved bruk av navn eller i en kontekst som ubetvilelig tilhører kvinner, som en morsrolle. I likhet vill det også undersøkes om hvor ofte menn blir nevnt direkte. Hvor mange sider omhandler kvinner, og hvor mange omhandler menn. Hvor mange tekstbokser omhandler de forskjellige kjønnene. Til slutt vil en se på hvor mange illustrasjoner det er det av hvert kjønn. Ved å stille disse funnene opp i en tabell vil en kunne

se om det er skevheter mellom fremstillingen av kjønnene. En vil også kunne se om det er store forskjeller på de eldre lærebøkene i analysen, Gaia 6 og Globus 6 og de nyere lærebøkene, Refleks 3 og Arena 5.

4.4 Lærebokforfatterne: hvem er de?

I dette delkapittelet vil jeg presentere forfatterne av de ulike lærebøkene. Dette gjør jeg fordi jeg ønsker å få et inntrykk av hvem de ulike forfatterne er. Som regel når en arbeider med lærebøker blir forfatterne ikke gitt så mye oppmerksomhet. Det kan likevel være interessant å se på kvalifikasjoner de ulike forfatterne har, og om lærebokforfattere med bakgrunn i fagfelt slik som historie, har noe påvirkning på måten formidlingen av fagstoff blir gjort i bøkene. Videre tenker jeg at det også kan være litt nyttig å ha et lite bilde av hvem forfatterne er da det er deres «informasjon» som vi fremstiller for elevene og historikere er ofte like opptatt av hvem som har nedtegnet de skriftlige kildene en benytter seg av som selve innholdet i kildene.

4.4.1 Gaia 6

Gaia 6 ble utgitt i 2007 og er da utarbeidet med utgangspunkt i Kunnskapsløftet (LK06). Gaia 6 er skrevet som et samarbeidsverk mellom tre forfattere. Dagny Holm, utdannet kandidata philologiae ved Universitetet i Oslo. Holm sine fag er norsk og kristendomskunnskap samt forfatterstudium.¹¹⁴ Hun har skrevet flere bøker, deriblant norskverket Zeppelin 5-7, som hun har vunnet Læremiddelprisen for. Den andre medforfatteren til Gaia 6 er Ole Røsholdt. Røsholdt har universitetseksamen med norsk som hovedfag.¹¹⁵ I tillegg til sin stilling ved Universitetet i Bergen skrev Røsholdt en rekke historiske fortellinger til både barn og unge. Deriblant skrev han i 1993 *Den siste sønnen. En fortelling fra vikingtiden*. Den siste forfatteren av Gaia 6 er Anne-Elisabeth Utklev. Utklev er utdannet adjunkt og har lang erfaring med arbeid på barnetrinnet.¹¹⁶

Etter å ha sett på forfatterne til Gaia 6 ser vi at disse forfatterne er anerkjente forfattere og pedagoger, men ingen av de har en faglig bakgrunn innen historiefaget. Å ha lærebokforfattere med en slik bakgrunn er ikke vanlig. Man kan videre i presentasjonen av forfatterne til både Globus 6 og Arena 5, som har fagpersoner med i forfatterteamet, merke seg noen styrker ved måten det faglige innholdet i kapitlene blir formidlet på. Ved å ha lærebokforfattere som har kvalifikasjoner innenfor de respektive fagmiljøene, vil formuleringer og kildebruk kunne være noe annerledes og kanskje også mer nyansert. Det er likevel viktig å

¹¹⁴ Gyldendal, u.å.

¹¹⁵ Gyldendal, u.å.

¹¹⁶ Gyldendal, u.å.

ikke legge det fulle og hele ansvaret på utformingen av en lærebok på forfatterne alene. Redaksjonen og forlaget som publiserer bøkene har også et ønske om at lærebøkene skal være salgbare. Dette ble også påpekt av Guro Sibeko da jeg intervjuet henne om hvordan arbeidet med å skrive en lærebok arter seg.¹¹⁷ Mer om dette intervjuet og problematikken med redaksjonen vil jeg komme tilbake til i presentasjonen av forfatterne til Arena 5.

4.4.2 Globus 6

Globus 6 ble utgitt i 2007 og er i likhet med Gaia 6 utarbeidet i henhold til Kunnskapsløftet (LK06) sine verdier og føringer. Globus 6 er også utarbeidet av flere forfattere, og i denne læreboken er det fire forfattere. Ivar Libæk, utdannet candidata philologiæ med historie som hovedfag fra Universitetet i Oslo. Libæk har arbeidet blant annet som gjesteforsker ved Det Norske Nobelinstituttet og han har også vært prosjektmedarbeider ved Nobels Fredssenter.¹¹⁸ I tillegg til dette arbeidet har Libæk også utarbeidet en del historiske fagbøker til blant annet den videregående skolen. Den andre forfatteren til Globus 6 er Trude Mathiasen. Mathiasen var det vanskelig å finne noe informasjon om annet enn at hun trolig har vært rektor på flere skoler. Rolf Mikkelsen er den tredje forfatteren. Mikkelsen er førstelektor i geografi og samfunnsfag ved Instituttet for lærerutdanning og skoleutvikling ved Universitetet i Oslo. I tillegg til dette arbeidet har Mikkelsen erfaring fra å undervise på ungdomskolen og har også vært med på å utvikle læreplanene i samfunnsfag og geografi med læreplanverket L97 og Kunnskapsløftet (LK06).¹¹⁹ Den siste forfatteren til Globus 6 er Øivind Stenersen. Stenersen er i likhet med Libæk utdannet candidata philologiæ med historie som hovedfag. Stenersen har også erfaring som lektor fra den videregående skolen. Ivar Libæk og Øivind Stenersen har også samarbeidet om flere bøker enn Globus-lærebøkene. Disse bøkene omhandler blant annet Nobels fredspris og norsk historie.¹²⁰

Det kan være en fordel for boken at den har to forfattere med faglig bakgrunn i historiefaget, men det er også viktig å huske på at i tillegg til forfatternes eget arbeid, vil redaksjonen ofte kalle inn eller sende arbeidet ut til konsulenter med faglig kompetanse til å utfordre eller hjelpe med formuleringer som er blitt gjort i lærebøkene.

¹¹⁷ Personlig kommunikasjon, 12. oktober 2021.

¹¹⁸ Cappelen Damm, u.å.

¹¹⁹ Universitetsforlaget, u.å.

¹²⁰ Universitetsforlaget, u.å.

4.4.3 Refleks 3

Refleks 3 ble utgitt i 2021 og er utarbeidet i tråd med Fagfornyelsen (LK20). Læreboken er skrevet for en del yngre elever enn hva som originalt var fokuset mitt, men siden mengden bøker utarbeidet til LK20 er noe magert ennå, var det ønskelig å inkludere denne også da den vil gi et mer nyansert inntrykk. Boken er utarbeidet av fire forfattere. Tove Grete Lie er en av forfatterne. Lie er statsviter og førsteamanuensis i samfunnsfag ved NTNU for lærerutdanningen 5-10. I PhD-en til Lie hadde hun fokus på «Lærernes utdanning og kunnskap, og deres holdninger til undervisning av samfunnskunnskap i et kritisk danningsperspektiv»¹²¹ med da et fokus på kritisk tenkning innen samfunnsfag. Lie har også en bakgrunn i internasjonal politikk fra før hun begynte sitt arbeid innen utdanning.

Den andre forfatteren av Refleks 3 er Eirik Lyngvær. Lyngvær er lærer ved Flatåsen skole i Trondheim og har holdt kurs om praktisk og utforskende naturfag for flere lærere. Forfatteren har også samarbeidet på en del prosjekter med NTNU og ønsker at elevene skal oppleve naturfag som et praktisk og virkelighetsnært fag.¹²²

Den tredje forfatteren er Nicklas Almås Fossum som, i likhet med Eirik Lyngvær, er lærer ved Flatåsen skole. Fossum er opptatt av å trene elevene i kritisk tenking og bærekraftig utvikling. Forfatteren har også samarbeidet på flere prosjekter ved NTNU i likhet med de to tidligere forfatterne. Den fjerde forfatteren er Yngve Skjæveland som, i likhet med Tove Grete Lie, underviser i lærerutdanningen ved NTNU. Skjæveland har i tillegg til å være en utdannet lærer, en doktorgrad i historie og forsker på barn sin forståelse og læring i historie.

4.4.4 Arena 5

Arena 5 ble utgitt i 2020 og er utarbeidet med utgangspunkt i LK20, i likhet med Refleks 3. Arena 5 er skrevet av fire forfattere. Sara Grødem som var lærer under hele skriveprosessen, og har en lektorgrad i Skolerettet Utdanningsvitenskap med fordypning i samfunnsfag ved Oslo MET.¹²³ Kristin Gregers Eriksen jobber til daglig som underviser i samfunnsfag på lærerutdanningen ved Universitetet i Sørøst-Norge. Eriksen har også en mastergrad innen Culture, Environment and Sustainability fra Universitetet i Oslo.¹²⁴ Guro Sibeko er en allmennlærer med over ti års undervisningserfaring. Sibeko har også gitt ut skjønnlitteratur og sakprosa til både barn og voksne.¹²⁵ Tuva Skjelbred Nodeland har en mastergrad i historie fra

¹²¹ NTNU, u.å.

¹²² Gyldendal, u.å.

¹²³ Aschehoug univers, u.å.

¹²⁴ Aschehoug univers, u.å.

¹²⁵ Aschehoug univers, u.å.

King's College London og jobber som universitetslektor på Universitetet i Sørøst-Norge.¹²⁶ I presentasjonen av forfatterne til Arena 5 ser vi at vi har stor variasjon i faglig bakgrunn og perspektiv.

Når det kommer til empirien og metoden til hvordan Arena 5 ble utformet, har jeg vært så heldig å få et intervju med forfatter Guro Sibeko.¹²⁷ Sibeko fortalte at arbeidet med boken begynte da det ble klart at det skulle komme en reform til kunnskapsløftet (LK06). Da forfatterne hadde sitt første redaksjonsmøte var der ingen ny læreplan å jobbe ut ifra. Forfatterne undersøkte gamle læreplaner for å se hvilke temaer det var tradisjon for å undervise i på mellomtrinnet. Etter hvert som arbeidet med læreboken tok form og Fagfornyelsen sine kompetansemål ble kjent, ville forfatterne gå tilbake og undersøke hvilke kompetansemål de hadde klart å gjette seg frem til, og hvilken nye kompetansemål de måtte passe på at ble inkorporert inn i det videre arbeidet. Det var på grunnlag av dette at kapittelet om vikingtiden ble tatt med. Når det kom til hvordan forfatterne samlet inn kilder og fremgangsmåter, ville de ulike forfatterne med de beste faglige kvalifikasjonene ha hovedansvaret. For eksempel var det historiker Tuva Skjelbred Nodeland som hadde ansvaret for det faglige innholdet i kapittelet om vikingtiden. Det som er verd å nevne er at Nodeland har spesialisert seg på moderne historie og har på Universitetet i Sørøst-Norges nettsider opplyst at interesseområdene er innen Kolonihistorie og avkolonisering, Historieforståelse og minnepolitikk og Nasjonalisme for å nevne noen.¹²⁸

Guro Sibeko¹²⁹ fortalte videre i intervjuet at forlaget Aschehoug Univers også har noen føringer på hva som vil bli tatt med i lærebøkene de gir ut. Dette er føringer som forfatterne må ta høyde for i sitt arbeid. En av tingene forlaget ville gjøre for å sikre kvaliteten på det faglige innholdet i boken, var at forlaget ville invitere fagkonsulenter for å utfordre forfatterne nettopp på innholdet i læreboken. For forlaget er det viktig at temaene som blir tatt opp i bøkene, er temaer forlaget kan stå inne for er med. Når det arbeides frem et nytt læreverk, har forfatterne og forlaget et valg. Den nye læreboken kan føye seg inn i et tradisjonelt oppsett og videreføre holdninger og narrativ som tidligere lærebøker har gjort, eller læreboken kan ta opp nye narrativ og holdninger som kanskje nærmere beskriver eller utfordrer samfunnet i dag. Dette er en «risikovurdering» som forlagene må ta, da det er forlagets ønske at lærebøkene de trykker skal

¹²⁶ Aschehoug univers, u.å.

¹²⁷ Personlig kommunikasjon, 12. oktober 2021.

¹²⁸ Universitetet i Sørøst-Norge, u.å.

¹²⁹ Personlig kommunikasjon, 12. oktober 2021.

være salgbare til publikum. Guro Sibeko¹³⁰ fortalte under intervjuet om hvordan et av kapitlene i Arena 5 dagen før vårt intervju hadde skapt debatt da avisen Dagen publisert en artikkel som var meget kritisk til kapittelet «Alle er som ingen andre».¹³¹ I dette kapittelet blir elevene opplyst om at de kan endre sitt juridiske kjønn, og dette hadde fått kritiske reaksjoner som forlaget måtte svare på. Slik det kom frem fra Sibeko, var dette en debatt forlaget og forfatterne var forberedt på da de skrev kapittelet, men de mente at det å opplyse barn om deres rettigheter i henhold til barnekonvensjonen overgikk faktumet at noen i samfunnet kunne mene at elevene ville være for unge til å ta stilling til denne debatten.

5. Dypdykk inn i kapitlene

I dette kapittelet vil jeg fra lærebøkene Gaia 6, Globus 6, Refleks 3 og Arena 5 analysere kapittelet bøkene har om vikinger. Hensikten er altså å kartlegge og diskutere hvordan kvinner i vikingtiden blir fremstilt i disse lærebøkene. Det er nevnt tidligere i oppgaven, at vikingtiden var en tidsepoke som ble fremhevet på 1800-tallet for å fremme en følelse av nasjonal stolthet og felles kulturarv. Dette var særlig for å styrke den nasjonale følelsen av felleskap etter løsrivningen fra Danmark i 1814 og frem mot unionsoppløsningen med Sverige i 1905. Vikingtidens sentrale posisjon i den norske kulturen på 1800-tallet innebar at den var et sentralt motiv i offentligheten, i kunst og litteratur, og også et prioritert emne i tidens historieskrivning. Kjønnshistorikere har påpekt at mange av de forestillingene om vikingtiden som ble utviklet i denne perioden har fortsatt å være virksomme helt frem mot vår tid.¹³² Dette innebærer at fremstillinger av vikingtidens samfunn på mange måter kan være preget av 1800-tallets kjønnsroller, selv om dette trolig ikke stemmer helt med det de historiske og arkeologiske kildene forteller oss om kjønnsroller i vikingtiden. I kapittel 2.2 om *Skandinaviske kvinner i vikingtiden* ble det gitt flere eksempler på hvordan en kvinnes liv ikke var så enkelt som man kanskje kan komme i skade for å tro når en får se fremstillinger av typen «Når mennene var ute på tokt, overtok kvinnene styret og stell på gården.»¹³³ Kort oppsummert kan vi både si at kvinner, særlig kvinner av høyere byrd, kunne ha flere og mer komplekse roller enn en slik formulering antyder, og at det å styre en gård rommer et mangfold av oppgaver som kanskje ikke ytes rettferdighet av en slik forenklet formulering. Et sentralt mål med analysen i dette kapittelet er således å vurdere hvorvidt lærebøkene fremstilling har tatt opp i seg de senere

¹³⁰ Personlig kommunikasjon, 12. oktober 2021.

¹³¹ Gjerde, 2021.

¹³² Løkka, 2014, s. 17.

¹³³ Libæk, Mathiesen, Mikkelsen & Stenersen, 2007, s. 89.

tiårenes mer nyanserte vurderinger av vikingtidens kjønnsroller, eller om de gir en forenklet fremstilling av kjønn i vikingtiden hvor menn er krigere og kvinner er husmødre.

Tre av bøkene er siktet inn mot mellomtrinnet der to av dem er i tråd med læreplanen LK06 der det å ha et fokus på vikinger og vikingtiden var en del av læreplanen. Den siste læreboken som er utarbeidet etter LK20 inkluderte også et kapittel om vikingtiden da skaperne av læreboken observerte at det var en trend å inkludere vikingtiden på mellomtrinnet i tidligere læreverk. Gaia 6 og Globus 6 er begge bøker som er utarbeidet i henhold til LK06. Den generelle delen til LK06 er en videreføring av den generelle delen fra L97 og ble utformet for å tydeliggjøre de overordnede målene som grunnopplæringen skulle sikte mot.¹³⁴ Det ble ikke gjort noen større endringer i den generelle delen fra L97 og LK06. «En grunn til dette var at formålet med opplæringen ikke var endret».¹³⁵ Refleks 3 og Arena 5 er begge utarbeidet i henhold til LK20. Den overordnede delen av LK20 ble utarbeidet for å bedre reflektere samfunnet i Norge slik det er i dag. «Gjennom denne fornyelsen skal det utvikles en ny generell del, som skal ta utgangspunkt i skolens formålsparagraf, og utdype og konkretisere skolens verdigrunnlag».¹³⁶ Noe av det som ble konkretisert i overordnet del av LK20 var søkelyset på at elevene skal utvikle evner som skal hjelpe dem til å bli aktive medborgere.

Analysen er bygget opp ved å analysere bok for bok, først med en romananalyse der jeg ser på hvordan hvert kapittel er bygget opp og konstruert. Etter en analyse av rommet i kapitlene vil jeg gå videre til en kvalitativ analyse av kapitlene. Her vil jeg undersøke kapitlene opp mot kriteriene som jeg har satt: *Kapittelets multimodale affordans og komposisjon, Hvilket narrativ fremmer kapittelet, I hvilken kontekst/rolle blir kvinner fra vikingtiden nevnt og Hvor stor del av kapittelet er ubetvilelig tildelt kvinner.*

5.1 Analysens oppbygning

I den første delen av kapittelet vil det bli gitt et bilde av «rommet» til de ulike kapitlene. Med «rommet» mener jeg kapittelets omfang, oppbygging og utforming. Dette er for å gi et bilde av kapittelet som helhet og vise hvor lik eller ulik «rommet» til kapitlene kan være mellom de ulike lærebøkene. Videre vil kapitlene bli analysert opp mot hverandre med fokus på ulike aspekter som er enten gjennomgående eller ulike mellom kapitlene. For eksempel er kapitlene om vikingtiden i lærebøkene multimodale i at de benytter både tekst og bilder som virkemidler for å vekke undring hos elevene. Kapitlene blir i alle ledd også analysert ut ifra de

¹³⁴ Jensen, 2020, s. 36.

¹³⁵ Meld.St.20 (2012–2013), s. 21.

¹³⁶ Meld.St.21 (2016–2017), s. 17.

vurderingskriterier som er satt. Det er viktig å påpeke at Marlen Ferrer tidligere har gjennomført en kort analyse av Gaia 6 sitt kapittel om vikingtiden. Et sentralt poeng i denne analysen var at lærebøker til tider kan fremme stereotypiske kjønnsroller som fagmiljøene per i dag vil kunne si er noe utdatert. Analysen til Ferrer vil bli tatt med i betraktningen videre i dette kapittelet, men min analyse av Gaia 6 vil ha et noe annet fokus enn Ferrer sin analyse, så analysene vil ikke overlapse hverandre noe særlig.

5.2 «Rommet» til kapitlene

I dette og neste delkapittel vil jeg se på kapitlene i lærebøkene opp mot vurderingskriteriet «Kapittelets multimodale affordans og komposisjon». Først vil jeg gi et bilde av de individuelle kapitlenes komposisjon og rom. Dette vil videre bli tatt opp og undersøkt mer i analysen. Neste delkapittel vil ta opp kapittelets multimodale affordans med særlig fokus på forsiden i første omgang. Videre i analysen vil også den multimodale affordansen til de ulike enhetene inne i kapitlene også bli vurdert.

5.2.1 Gaia 6

Kapittelet til Gaia 6 om vikingtiden er på 15 sider. De to første sidene er en illustrasjon der vi ser et skip som er kommet til land og ulike typer last blir lastet av skipet. Videre i kapittelet har vi tolv sider med faktatekst. Alle sidene består av faktatekst og bilder eller illustrasjoner. De to siste sidene i kapittelet er en oppsummering av kapittelet og oppgaver til innholdet i kapittelet.

5.2.2 Globus 6

I Globus 6 er kapittelet om vikingtiden på 25 sider. Kapittelet starter med et tosidig bilde av vill sjø, fjell og himmel i bakgrunnen, og to langskip og seilet til et tredje skip i forgrunnen. Videre består kapittelet av sytten sider med faktatekst. De fleste sidene har også illustrasjoner eller bilder. Det er også tre sider som har helsides illustrasjoner som bryter opp kapittelet noe. De to siste sidene i kapittelet er oppgaver til innholdet i kapittelet.

5.2.3 Refleks 3

Refleks 3 sitt kapittel om vikingtiden er på 23 sider. Kapittelet starter med en dobbeltsidig illustrasjon av mennesker som driver med en arkeologisk utgravning av et langskip. Vi ser også noen kvinner og menn som driver og undersøker og loggfører noen gjenstander som trolig kommer fra skipet og som tilsynelatende tilhører jernalderen eller vikingtiden. Videre består kapittelet av femten sider med faktatekst. Alle sidene har enten bilder eller illustrasjoner og side seks i kapittelet er bare ett bilde. Alle delkapitlene i boken har en tekstboks med tre spørsmål

som passer til temaet som er tatt opp i delkapittelet. På side 12 og 13 og de to siste sidene i kapittelet blir det presentert aktiviteter som passer til temaet i kapittelet.

5.2.4 Arena 5

Kapittelet til Arena 5 som handler om vikingtiden er på 33 sider. Kapittelet starter med en tosiders illustrasjon av et nærbilde av en runetekst som en kan finne i katedralen Hagia Sofia i tidligere Konstantinopel. Hagia Sofie er i dag en moske i dagens Istanbul. Sytten av sidene er faktatekst mens tolv av sidene er ulike oppgaver elevene kan løse. Det er også noen små oppgaver på enkelte av faktasidene også. De fleste sidene har bilder eller illustrasjoner og side 27 er et helsides bilde.

5.3 Slik blir interessen fanget.

Alle kapitlene som blir trukket frem i denne analysen åpner sitt kapittel med enten en illustrasjon eller et bilde som er relatert til temaet for kapittelet. I dette delkapittelet vil disse bildene bli sett på i forhold til grep brukt for å fange elevenes interesse for temaet i kapittelet og hvilke affordans forsiden har i forhold til resten av kapittelet. Kjønnsperspektivet som er gjennomgående i resten av analysen, vil være noe mindre i fokus i dette delkapittelet. Grunnen til dette er at dette delkapittelet sin hensikt er å gi en oversikt over lærebok-kapitlenes oppbygning.

Forsiden til Gaia 6 (figur 1) er en tosiders illustrasjon av ulike scenarioer som skjer på samme tid. Vi ser et typisk langskip som blir lastet av, vi ser kvinner og menn som samarbeider om å få lasten opp fra kaien. Bak gutten som er helt fremst i bildet, som vi på neste side får vite at heter Egil, ser vi at slaver eller treller som er bundet sammen etter hendene er blitt stilt opp. På neste side fra bildet får vi fortellingen som hører til illustrasjonen av Egil på forsiden. Illustrasjonens affordans med temaet videre i kapittelet er delvis underbyggende og delvis utvidende. Affordansen underbygger temaer som blir tatt opp videre i kapittelet. For eksempel trellene som er stilt opp bak Egil blir trukket frem på den neste siden (figur 2). Også rustningen, som den ene mannen går kledd i, blir trukket frem videre i kapittelet som klær som ofte ble brukt av vikinger i kamp. Klærne til de andre figurene i bildet, byggene i bakgrunnen, husdyrene og gjenstandene som blir båret opp fra båten på illustrasjonen er en utvidelse av informasjonen som blir formidlet i kapittelet.

På forsiden ser vi også en tekstboks med det skaperne av læreboken mener er læringsutbyttet elevene vil sitte igjen med etter de har fått arbeide med kapittelet. Disse læringsutbyttene er «Her kan du lære: 1. om nordboernes dristige ferder for å vinne land og

rikdom. 2. om dagligliv og tro i vikingtiden. 3. om Osebergskipet. 4. om hvordan arkeologer og historieskribere arbeider.». Disse er skrevet på en måte som gjør at en kan føle at skaperne av læreboken ønsker å selge inn kapittelet til elevene. Hvor vidt elevene selv legger så mye merke til disse målene og oppfatter dem som læringsmål er noe mer usikkert. Det disse målene derimot viser, er hvilken vektlegging skaperne av læreboken har i kapittelet. En kan tolke listen som en rangering av hvor mye skaperne av læreboken har vektlagt ulike elementer i kapittelet, eller hvilken oppbygning kapittelet har.

I Globus 6 åpner kapittelet med en illustrasjon av tre skip i brå sjø. I skipet som er nærmest forgrunnen av bildet kan vi se flere menn om bord. Ikke alle ansiktene er tydelig definert, men de aller fleste om bord i skipet ser ut til å ha skjegg, noe nesten bare menn kan ha. Denne illustrasjonen er med på å underbygge særlig delkapittelet *Vikingferdene*. I dette delkapittelet blir blant annet vikingenes reiseruter beskrevet, samt hvor vikinger fra ulike land i Skandinavia trolig har reist til. Over skipene på forsiden av kapittelet står det et sitat på rim: «Fra Norden seilte vikinger til fjerne land og kyster. De ville ikke bare slåss, men hadde andre lyster. For ofte drev de kjøp og salg. Ja, det er sant og visst. Til slutt så byttet de ut Tor med Gud og Hvitekrist.» som trolig er skrevet av forfatterne selv som en fengende «catchphrase» for å fange elevenes interesse. På neste side får vi en kort innledning om hvem vikingene var før funnet av Osebergskipet blir presentert. Oppbygningen i Globus 6 kan virke å være mer fakta-fokusert fra starten av i motsetning til Gaia 6 som startet med en diktet fortelling for å engasjere elevene. Gaia 6 starter med en fortelling om en tilsynelatende oppdiktet karakter, Egil, og lar elevene oppleve noe av epokens verden gjennom Egil sine øyne. Globus 6 begynner kapittelet med å presentere tidsepoken med faktatekst. Ved å ha et mer faktabasert fokus vil en kunne engasjere andre elever enn ved å bruke en fortelling. Ved å ha slike variasjoner i læringsstoffet og være klar over disse, kan en lærer ikke bare variere selve undervisningen, men også variere hvilken lærebok som blir benyttet for å fenge ulike elever.

På forsiden ser vi også en tekstboks med det læringsutbytte skaperne av læreboken mener elevene vil sitte igjen med etter å ha arbeidet med kapittelet. Disse læringsmålene lyder «I dette kapittelet skal du lære om: 1. kilder som forteller om vikingene. 2. vikingskipet fra Oseberg. 3. hvordan vikingene levde. 4. vikingenes reiser til fremmede land. 5. hvordan Norge ble samlet under én konge. 6. hvordan Norge ble kristnet. Læringsmålene her gjenspeiler også oppbygningen av kapittelet, men i motsetning til Gaia 6 blir kilder og arkeologiske funn som Osebergfunnet trukket frem mye tidligere i kapittelet.

Refleks 3 er den læreboken som skiller seg noe ut fra de to tidligere lærebøkene. I motsetning til de tre andre bøkene som er inkludert i denne analysen, er Refleks 3 lagt opp til elever på 3. trinn. Kapittelet i Refleks 3 uttrykker ikke direkte at den skal omhandle vikingtiden på samme måte som Gaia 6 og Globus 6 sine kapitler gjør. Refleks 3 sitt kapittel har tittelen *Å utforske fortiden*. Videre i kapittelet blir elevene introdusert til vikingtiden. Illustrasjonen på forsiden til kapittelet underbygger dette ved at det her er illustrert arkeologer som driver med en utgravning av et vikingskip og andre artikler som en kan si er typisk for tidsperioden vikingtiden. Forside-illustrasjonen til Refleks 3 (figur 16) skiller seg derfor fra de to foregående kapitlene som er analysert her, i at den ikke gir et bilde av vikingene slik vi typisk ser dem for oss, men heller hvordan man på en mer generell basis arbeider for å forsøke å danne seg et bilde av fortiden. Denne multimodale affordansen underbygger tema som tas opp senere i kapittelet, da arbeidet til arkeologer er noe av det første kapittelet tar opp videre. I motsetning til Gaia 6 og Globus 6 sine kapitler, er det ingen tekstboks på forsiden sammen med illustrasjonen som formidler hvilke læringsmål elevene vil få dekket gjennom arbeidet med dette kapittelet. Dette kan kanskje være fordi Refleks 3 er utarbeidet for elever på småtrinnet mens de andre lærebøkene i denne analysen er utarbeidet for elever på mellomtrinnet. Siden elevene som skal arbeide med Refleks 3 er yngre vil kanskje noe av deres fokus og forståelse av hva de skal ha lært etter å ha arbeidet med kapittelet, være noe mindre enn hos eldre elever. Dette kan være noe av grunnen til hvorfor slike læringsmål er utelatt.

Kapittelet i Arena 5 om vikingtiden begynner med et nærbilde av noen runer som er risset inn i stein (figur 20). Ut fra bildeteksten kommer det frem at runene er risset inn i et marmorrekkverk i den daværende katedralen, nå moskeen Hagia Sofia i Tyrkia. Fra starten av kapittelet blir søkelyset satt på at elevene skal være en «historiedetektiv». Runene som er innrisset i rekkverket, staver trolig navnet «Halvdan» og elevene får spørsmål om hvordan runene kan ha havnet på dette rekkverket. Kanskje var det en person som het Halvdan som har tagget i kirken? Forsiden har en utfyllende effekt da det kan fremstå som et «bevis» på at vikingene var i Tyrkia. Den underbygger også perspektivet av at elevene skal være historiedetektiver. På neste side blir det framstilt fem læringsmål for kapittelet under hver sin overskrift. Læringsmålene er: **Sammenlikne** - Hva gjør vi når ulike kilder motsier hverandre? **Reflektere** – Hvordan kan vi få kunnskap om fortiden? **Utforske** – Hva kan spor etter vikingene fortelle oss om hvem de var? **Vite** – Å lete etter samme informasjon i flere kilder kan gi svar på vanskelige spørsmål. **Diskutere** – Kan vi tolke spor fra fortiden på feil måte?¹³⁷ (figur 21).

¹³⁷ Eriksen, Grødem, Nodeland & Sibeko, 2020, s. 28.

Det som skiller Arena 5 fra de to eldre lærebøkene er ordlyden i læringsmålene. Både Gaia 6 og Globus 6 har et nokså faktabasert fokus i sine læringsmål, med mål som «Hvordan vikingene levde, Hvordan Norge ble kristnet»¹³⁸ eller «Her kan du lære om dagligliv og tro i vikingtiden og om nordboernes dristige ferder for å vinne land og rikdom»¹³⁹ Alle disse læringsmålene omhandler faktabasert, målbar kunnskap. En lærer kan for eksempel teste om elevene har tilegnet seg denne kunnskapen ved å gjennomføre en prøve om temaet. Arena 5 sine læringsmål er mer åpent formulert. Her kan en tolke læringsmålene til at skaperne av læreboken kan ha ønsket å gi elevene muligheten til å trene seg opp i kritisk tenkning og kildekritikk i tillegg til fakta om vikingtiden, mer enn å gi elevene en generell forståelse av vikingtiden som tidsepoke. Formuleringer som «Hva gjør vi når ulike kilder motsier hverandre? Og «Kan vi tolke spor fra fortiden på feil måte?» er mer vinklet mot den ikke-målbare evnen til kritisk tenkning og kildekritikk som ikke er like lett for en lærer å kontrollere at elevene har forstått gjennom en enkel prøve.

5.4 Den multimodale affordans videre i kapittelet

I kapittelet til Gaia 6 er det på flere sider brukt illustrasjoner og bilder for å illustrere eller utfylle temaer som er tatt opp i teksten. Disse bildene og illustrasjonene er med på å hjelpe elevene til å visualisere temaene og konkretisere ulike aspekter ved temaene som blir tatt opp. Den multimodale affordansen er derfor her mer utfyllende, da bildene og illustrasjonene ikke direkte omhandler det samme som faktatekstene beskriver. Bildene og illustrasjonene er med på å hjelpe eleven til å kunne forstå noen av nyansene som kanskje kan gå tapt, hvis elevene ble møtt med bare tekst. Globus 6 har i likhet med Gaia 6 en del illustrasjoner og bilder som blir brukt som et utfyllende virkemiddel i kapittelet. Det som skiller kapittelet i Globus 6 fra Gaia 6 sitt kapittel, er at Globus 6 ved tre anledninger bruker en hel side på illustrasjoner. Disse helsidene kan oppleves som en naturlig pause i kapittelet der elever og lærere kan stoppe opp og oppsummere og reflektere over elementer ved illustrasjonene. Den første illustrasjonen er på side 92 (figur 11). Illustrasjonen faller inn under delkapittelet *De nordiske gudene* og illustrerer hvordan en kan tro at noe av livet til kvinnene som ble gravlagt i Osebergskipet kan ha sett ut hvis de var prestinner, slik noen historikere har teorier om. Denne illustrasjonen har en utfyllende effekt på temaet i kapittelet, og kan være et fint refleksjonspunkt for elevene. Den neste illustrasjonen er på side 101 (figur 14), og kommer inn under delkapittelet *Norge blir samlet under én kongeslekt* i avsnittet om *Harald Hårfagre* og illustrer et slag mellom flere

¹³⁸ Libæk, Mathiesen, Mikkelsen & Stenersen, 2007, s. 84.

¹³⁹ Holm, Røsholdt & Utklev, 2007, s. 30.

langskip til sjøs. I likhet med illustrasjonen på side 92 kan denne illustrasjonen bli et naturlig refleksjonspunkt for elevene. Illustrasjonen har også en utfyllende affordans i forhold til temaet i teksten, da samlingen av Norge ikke gikk helt fredelig for seg. Den siste illustrasjonen i kapittelet til Globus 6 er på side 107 (figur 15), og er på den siste siden før oppgavene til kapittelet kommer. Denne illustrasjonen illustrerer et slag mellom flere individer, men det er to menn i forgrunnen som er særlig satt i fokus. Illustrasjonen har i likhet med de to andre en utfyllende affordans og faller inn under delkapittelet *Kristendom eller hedendom* i avsnittet *Olav Haraldsson blir drept*. Med tanke på avsnittet illustrasjonen hører til, er det antakeligvis en illustrasjon av slaget på Stiklestad og Olav Haraldsson og Torstein Knarresmed som er mennene som er i forgrunnen av illustrasjonen. Plasseringen av illustrasjonen virker som et avsluttende punkt for kapittelet og en mykgjøring av overgangen fra fakta til oppgaver.

I Refleks 3 er det benyttet en del flere bilder av arkeologiske funn enn illustrasjoner. Og illustrasjonene som illustrerer mennesker fra vikingtiden, er en del mindre enn hva de har vært i de to eldre bøkene. Bruken av bilder kan gi en mer underbyggende affordans i forhold til temaene som blir tatt opp i teksten, og kan gjerne være med å styrke følelsen elevene kan få av at de også er arkeologer som får arbeide med artefakter som er blitt funnet i utgravninger. Kapittelet om vikingtiden i Arena 5 benytter både illustrasjoner og bilder i lignende grad som Gaia 6 og Globus 6 gjør. Forskjellen er at mens Globus 6 og Gaia 6 benytter seg av illustrasjoner for å vise hvordan en kan anta at samfunnet og befolkning kan ha sett ut i vikingtiden, benytter Arena 5 illustrasjonene mer for å vise hvordan en ikke kan påstå noe helt sikkert om fortiden, selv om en har gjenstander fra utgravninger og teorier om hvordan ting kan ha sett ut. Noe av det som blir illustrert og vist for elevene er på side 34 og 35 (figur 22), er «En samfunnsfagtime i år 3000. Elevene plugges inn i samfunnsfagboken rett i hjernen. Denne dagen skal de lære om den historiske perioden mellom år 1800 og 2150».¹⁴⁰ Som vist i figur 22, blir gjenstander som vi bruker i dag tolket av «fremtidens elever» og tolkningene er noen ganger på rett spor og noen ganger helt feil. Affordans til bildene og illustrasjonene brukt i Arena 5, er med på å utfylle og illustrere for elevene hvor vanskelig det er å være en «historiedetektiv». Elevene blir presentert for en del faktaopplysninger som at mye av det vi mener vi vet om vikingtiden, er teorier som er kommet frem gjennom arkeologiske undersøkelser. Dette er ting vi tror var sann eller slik, uten at vi egentlig kan si at vi vet helt sikkert. For å konkretisere dette for elevene, kommer skaperne av læreboken med en del påstander som fremtidige generasjoner kan komme med, hvis vi hadde hatt like lite kilder fra vår tid. En del av disse teoriene vil eleven si seg enig i at

¹⁴⁰ Eriksen, Grødem, Nodeland & Sibeko, 2020, s. 34-35.

er feil. Men forhåpentligvis kan dette illustrere hvor feil det blir å si at vi vet mye om en tid som er så langt unna vår egen, og som det er så få kilder til. I kapittelet blir elevene også presentert for en del kilder som elevene får muligheten til å arbeide videre med. Dette er kilder fra England, en rune-pinne med en innskrift, en nedskrivelse av araberens Ibn Fadlan og en sagafortelling (figur 24, 25 og 26). Kapittelet gir også en innføring i hvordan dette arbeidet kan gjøres, og bruker eksempler også fra vår tid for å sette elevene på rett spor.

De fleste illustrasjonene som blir benyttet i kapittelet til Gaia 6 er enten av menn fra vikingtiden eller gjenstander som er blitt funnet gjennom arkeologiske utgravninger. Det samme gjelder for Globus 6. Globus 6 har i tillegg bilder av kjente kunstverk som Christian Krohg sitt maleri av *Leiv Eiriksson oppdager Amerika* og Nils Bergslien sitt maleri av *Frierbud fra Harald Hårfagre til Gyda*. Begge disse maleriene kan på hver sin måte fremme et mer 1800-talls narrativ. I Krohg sitt maleri ser vi Leiv Eriksson ved roret omgitt av vill sjø og det mannlige mannskapet sitt. Dette maleriet fremmer tolkningen av at det var menn som var de aktive aktørene i historien. De bragder som ble oppnådd under vikingtiden, som reiser over store deler av verden, handel med nasjoner langt unna Skandinavia, etableringen av handelsbyer og store kamphandlinger, ble oppnådd med mennene i forgrunnen. Noe av det samme ser vi i Bergslien sitt maleri. Her ser vi tre menn og to kvinner. Kvinnene ser ut til å bli forstyrret i sitt fredelige, dagligdagse arbeid av mennene som er kommet i et viktig ærend. At mennene i maleriet er handlingens menn, kan en få en følelse av ved å se på den ene mannen som sitter i forgrunnen av bildet. Han har på seg brynje og har et skjold ved sin side og hjelm på hodet. Kvinnene blir fremstilt som mer passive aktører som bare bedriver sitt daglige arbeid med å veve stoff. Refleks 3 sine bilder og illustrasjoner er nokså kjønnsnøytrale da de tar for seg utgravde artikler som begge kjønn kan ha benyttet seg av. Arena 5 sine illustrasjoner skiller seg en del fra de andre lærebøkene ved at skaperne av læreboken virker som at de har hatt en mer tydelig hensikt ved de illustrasjoner og bilder de har valgt. Dette kommer særlig frem i en oppgave på side 51 (figur 27). Her lyder oppgaveteksten *Hvordan har synet på vikingene endret seg?* Den øverste rekken med tre bilder illustrerer menn kledd til strid med hjelm på hodet og våpen enten i hånden eller i beltet. Rekken under med tre bilder viser bare ett bilde av menn kledd til strid, men det ser mer ut som om mennene her driver handel mer enn plyndring som i bildet rett over. De to andre bildene viser bygging av hus og gårdsdrift. Noe av poenget med denne oppgaven er nok å illustrere for elevene hvordan vikingtiden er gått fra å være en periode preget av plyndring og vold, og er glidd over i å også omhandle de mer fredelige aspektene ved epoken som gårdsdrift og handel.

Det som er noe påfallende med denne oppgaven, særlig når en jobber seg videre til de neste tre sidene, er at endringen i synet på kvinner i vikingtiden er noe fraværende. På de neste sidene blir oppdagelsene ved Birka-grav bj.581 tatt opp. Denne graven er blitt omtalt tidligere i denne masteroppgaven og handler om en grav som, på grunn av mengden våpen, ble antatt å være en mansgrav helt frem til 2017 der skjelettet ble DNA-testet og viste seg å være skjelettet til en kvinne og ikke en mann. På side 54 er det en illustrasjon av hvordan denne «Birka-kvinnen» kan ha sett ut.

5.5 Beskrivelsen av klesdraktene

I dette delkapittelet vil kriteriet *Hvilken rolle/kontekst blir kvinner fra vikingtiden nevnt* lagt vekt på. Kriteriet *Hvilket narrativ fremmer kapittelet* vil også bli trukket frem her. Hvilken type klær som var vanlig å bruke i vikingtiden er noe som kan fascinere mange. Klesdraktene som ble brukt i vikingtiden er veldig distinkte for tidsperioden. Klærne, og da særlig klesdraktene til kvinnene, ser vi lite igjen av i senere tidsperioder. Film- og TV-industriens storsatsninger som tv-serien «Vikings» og filmer som «The Northman» fremviser flotte kostymer med rike farger og utsmykninger. Disse draktene kan stemme overens med samtidens syn på vikingtiden, men de kan også ha med noen kunstneriske friheter å gjøre. Det å få et bilde av hvordan en helt vanlig person kan ha gått kledd, er med på å gi oss, og elevene, en følelse av å forstå og få en nærhet til aktørene. Spørsmålet er om alle tolkningene vi har om klesdraktene kan stemme.

En del av det vi vet om farger, materialer, vevstil og mønster er basert på arkeologiske funn. I noen heldige tilfeller slik som ved Oseberg-funnet, er graven i så god stand at hele plagg var bevart og man kan da tydelig se hvordan klesplaggene var. I andre tilfeller er det bare små rester under skålspenner eller andre utsmykninger som vil gi en indikasjon på hvordan klesdraktene kan ha sett ut. Det vi derimot vet at det var vanlig var å ha undertøy i form av en serk, en løs sydd kjole eller kofte samt en brok i lin. Lin er et plantebasert materiale som det var lett å få tak i og som var lett å fjerne flekker fra og holde rent. Over disse var det vanlig for mennene å gå med en kofte og bukser sydd i ull. En kvinnene ville gå i enten overkjole i ull eller en selekjole. Selekjolen har sitt navn fordi den er sydd som et rør og så er det sydd på to seler på toppen av plagget som går over skuldrene og festes i fronten av kjolen ved hjelp av to ovale skålspenner. Skålspennene har også fått sitt navn på grunn av formen de har. Enkelte individer som hadde høy status i samfunnet, kunne i tillegg til ull også bruke silke til klærne

sine. Noen ganger var plaggene kanskje kantet med silke, mens andre ganger kunne hele plagget være i silke.¹⁴¹

I Gaia 6 blir typiske klesdrakter fra vikingtiden illustrert først på forsiden av kapittelet. Som en ser i figur 1, er forsiden et fargerikt bilde som viser mange forskjellige individer i ulike varianter av klesdraktene. Vi ser gutten Egil i front av illustrasjonen i en gild blå kofte med gul kant. Brune bukser og sko, et bredt belte i livet og en kappe holdt på plass av to spenner med et tau eller kjetting mellom. Bak Egil ser vi en mann kledd i en rød kofte med gul kant, brune bukser og sko slik som Egil, og et tøyestykke, kanskje en kappe, over den ene armen. Over kofta har han noe som sikkert skal illustrere en ringbrynje, sverd i beltet og et skjold over skulderen. Mannen har også en hjelm i hånden. Bak mannen kommer en kvinne i en beige serk med en rød selekjole som holdes på plass av to skålspenner. Over selekjolen ser det ut til at kvinnen har på seg noe som kanskje er en kaftan eller en annen form for jakke. Bakover i bildet blir de illustrerte karakterene mer og mer utydelige, men vi ser at de som trolig er kvinner går i kjoler i gilde farger og mennene går i bukser og kofter som også er fargerike. De som skiller seg ut i bildet er den rekken med menn, kvinner og barn som er bak kvinnen i rød selekjole. Disse menneskene får vi vite at er fangede trelle, og vi får se litt nærmere på dem på den neste siden (figur 2). På denne illustrasjonen ser vi to menn i bar overkropp og beige bukser, kvinnen står i en beige kjole og barnet, som er en gutt, står i en beige kofte og bukser. De er alle barbente. Forskjellen i fargene mellom trelle og den frie befolkningen på bildet står i sterk kontrast til hverandre og viser at her er en klar forskjell i status.

Videre på siden om *Vikingferdene* er det nok en illustrasjon av to menn kledd, ifølge bildeteksten, til kamp. De har på seg lyse kofter, bukser i hver sin nyanse av brun og brune sko. Begge mennene har også hjelm på hodet. Kappene er noe mer gild i fargen, og holdes på plass av en enkelt spenne slik at kappen faller mer over skjoldarmen og sverdarmen er mer fri. Mannen til høyre på illustrasjonen bærer et treskjold og sverd, mens mannen til venstre bærer en øks og en kniv i beltet. Bildeteksten sier «Vikinger klare til kamp. Hjelm og skjold skal beskytte hode og kropp. Øks og sverd er kampvåpen»¹⁴² (figur 3). Det blir ikke videre nevnt noe om hvilken klesdrakt det var vanlig for menn å bruke når de ikke var kampklar, ei heller blir det gitt noen gjennomgang av hva som var vanlig for kvinner å gå kledd i annet enn hva illustrasjonen på forsiden viser.

¹⁴¹ Personlig kommunikasjon med Patrycja Bednarska, 20. oktober 2021.

¹⁴² Holm, Røsholdt & Utklev, 2007, s. 34.

Globus 6 sin forside illustrerer noe om hvordan klesdraktene kan ha sett ut i vikingtiden. Størrelsen på menneskene i illustrasjonen gjør det vanskelig å avgjøre hvem som er kvinner og menn og viser også at dette trolig ikke er hovedfokuset i illustrasjonen, men heller skipene og sjøen som er fokuset. Som en kan se på figur 7, er det noen nyanser av rødtoner i klærne om bord på det fremste skipet, men de fleste fremstår å ha brun- eller grå-tonende klær på seg. Under delkapittelet *Vikingene og skipene deres* (figur 9) er det en bedre illustrasjon som tydeligere illustrerer klesdraktene som var vanlig for vikingtiden. I illustrasjonen har vi tre menn som alle går i kofter i ulike farger, samt brune bukser og sko. Kvinnene i illustrasjonen har to ulike drakter på seg. Kvinnen nærmest forgrunnen og kvinnen bakerst i illustrasjonen har begge på seg kjoler, mens kvinnen til venstre i illustrasjonen har på seg en rød selekjole over en hvit serk. Kvinnen til venstre og kvinnen bakerst i illustrasjonen har også begge skaut på hodet som kan indikere at dette er gifte kvinner. I teksten over bildet blir det forklart hvilke klesplagg det var vanlig for «en viking» å gå kledd i. På den neste siden ser vi en mann og en kvinne ved siden av hverandre (figur 10). Beskrivelsen av klesplaggene til «en viking» som ble gitt på forrige side gjenspeiles i illustrasjonen av mannen. På illustrasjonen har mannen på seg en ringbrynje over en blå kofte, brune bukser og brune støvler, kniv i beltet og hjelm på hodet. Mannen har også spyd over skulderen og skjold ved siden av seg. I likhet med mennene i Gaia 6 er denne mannen også kledd slik at han er klar til kamp. Kvinnen på illustrasjonen har på seg en rød selekjole over en hvit serk med et hvitt skaut på hodet og brune sko. Bildeteksten til illustrasjonen beskriver også klærne kvinnen går i. Bildeteksten lyder «Vikingkvinnene hadde på seg underkjole av lin, og kjole og sjal av ull. Plaggene ble holdt på plass med vakre spenner. Sysaker og nøkler hadde kvinnene ofte hengende i et belte rundt livet».¹⁴³ Den neste illustrasjonen i Globus 6 som viser frem klær en regner med en gikk med i vikingtiden, er helsidesillustrasjonen av kvinnene i Osebergskipet under delkapittelet *De nordiske gudene* (figur 11). Her ser vi en rekke kvinner og menn i røde kapper og grå eller blå kjoler og kofter. Hvorvidt en kan si at dette er vanlige klær for tidsperioden er lite sannsynlig, da denne illustrasjonen illustrerer et religiøst følge. Prestinner og prester ville trolig gå i andre klær under religiøs utøvelse enn hva de ville gått med til dagen. Globus 6 er også den eneste læreboken av de som blir analysert her som bruker kunstverk av malerne Christian Krohg og Nils Berglien (figur 12 og 13). I disse maleriene er aktørene i likhet med tidligere illustrasjoner kledd i fargerike kofter eller selekjoler. Kjølene til Gyda og kvinnen som sitter foran Gyda i maleriet av Berglien (figur 13) kan ligne mer på bunader, da særlig bryststykket, enn hvordan en vanlig

¹⁴³ Libæk, Mathiesen, Mikkelsen & Stenersen, 2007, s. 90.

selekjole trolig ville falt. Mot slutten av kapittelet om vikingtiden i Globus 6, har vi to helsides illustrasjoner (figur 14 og 15). Den ene illustrasjonen er av to skip i kamp der vi igjen, i likhet med forside-illustrasjonen, ser krigskledde mennesker med brynjer, hjelmer og våpen. Den andre illustrasjonen viser to menn som sloss mot hverandre i forgrunnen av en slagmark med falne menn rundt dem.

Kapittelet i Refleks 3 har ikke en like tydelig fremstilling av hva folk gikk kledd med i vikingtiden, slik de to forrige kapitlene har hatt. Det Refleks 3 har som forside, er en illustrasjon av noen arkeologer. I henhold til klesdraktene er det illustrert to nåler og en halsring under tittelen på kapittelet (figur 16). Videre illustrasjoner av klesdrakter er en illustrasjon av en mann som står noe for seg selv under delkapittelet *Sjøfolk, handelsfolk og røvarar*. Denne mannen er i likhet med illustrasjonene i kapitlene til Gaia 6 og Globus 6 kledd med våpen som spyd og øks, han har på seg en lilla kofte, beige bukser, brune sko og et skjold på sin venstre side (figur 17). Den andre illustrasjonen som illustrerer klesdrakter fra tidsperioden finner vi under delkapittelet *Barn i vikingtida* (figur 19). Til venstre på illustrasjonen ser vi to gutter i rød og blå kofte, brune bukser og sko og benviklere. Benviklere er et langt stykke tøy som vikingene snurret rundt enden på buksebenene. Til høyre på illustrasjonen ser vi en jente og bak henne en kvinne. Jenten har på seg en rødbrun selekjole med en beige serk under. Kvinnen bak henne har på seg en blå kjole med et hvitt forkle foran. Det kan også se ut til at hun har ulike gjenstander hengende fra beltet i livet. Helt bakerst i illustrasjonen ser vi to mennesker som bærer tunge bærer. Disse er kledd helt i brunt og glir nærmest i ett med bakgrunnen. Disse skal trolig symbolisere treller. Treller blir nevnt i teksten over illustrasjonen og dette er trolig grunnen til hvorfor disse menneskene er inkludert i illustrasjonen.

I Arena 5 sitt kapittel finner vi illustrasjoner av klesdrakter først i delkapittelet *Har historikerne vært rettferdige mot vikingene?* (figur 27). Her er det en oppgave der spørsmålet er «Hvordan har synet på vikingene endret seg?».¹⁴⁴ I denne oppgaven ser vi fire illustrasjoner av menn kledd i hjelmer og med våpen, samt illustrasjonen helt til høyre som er av en mann i bar overkropp og et skjørt eller kilt. Det er også en illustrasjon som viser byggingen av et hus og en illustrasjon av en gård med to som dytter på en vogn, begge kledd i kofte og bukse. Bak dem noe som kan være en kvinne i en fotsid brun kjole. Menneskene i de to siste illustrasjonen er så små at det kan være vanskelig å tyde helt klart hva de går kledd i. Videre på side 54 (figur 28) ser vi øverst i venstre hjørne en illustrasjon av en person med en hel del våpen. Ut fra bildeteksten og hva kapittelet omtaler ellers, blir elevene opplyst om at «Denne tegningen viser

¹⁴⁴ Eriksen, Grødem, Nodeland & Sibeko, 2020, s. 51.

hvordan en kvinnelig kriger med høy status kan ha sett ut. Klærne er tegnet basert på restene av stoff man fant i [Birka] graven». ¹⁴⁵

Gjennom denne analysen av hvordan klesdraktene menn og kvinner gikk med under vikingtiden illustreres, ser vi at de fleste kapitlene i analysen illustrerer mennene kledd til krig, mens kvinnene enten er kledd i selekjoler eller kjoler. Med andre ord blir kvinnene som regel fremstilt i fredelige roller på gården. En kan også merke seg at de fleste bøkene ikke gir et likeverdig fokus til kvinnenes klesdrakt slik det blir gjort til mennenes klesdrakt. Arena 5 skiller seg fra dette ved at de i tillegg til å illustrere menn kledd med hjelmer, brynje og våpen, også har en illustrasjon av hvordan kvinnen i bj.581 kan ha sett ut. Videre har Arena 5 i motsetning til de andre kapitlene ikke en tydelig illustrasjon av kvinner i andre klesdrakter.

Ved å nå ha sett gjennom de ulike kapitlene sine illustrasjoner ser vi klart at kvinner ikke får et likeverdig fokus til menn. I de fleste illustrasjonene er mennene kledd til kamp med brynje og våpen på, og det blir ikke kommentert hvordan en mann i vikingtiden ville gått kledd om han ikke skulle ut i strid. På den annen side blir kvinnene bare fremstilt i hverdagsklær og i fredelig arbeid. Dette står i motsetning til de kvinnene som ble presentert i kapitlene om *kvinner i vikingtiden i litteratur og arekeologi*. Her fikk vi se at kvinner i vikingtiden kunne ha sentrale og samfunnsviktige roller i samfunnet. Å fremstille kvinner som stille aktører som faller i bakgrunnen av sin mannlige motpart undergraver den rollen kvinner trolig vil ha hatt i vikingtidens samfunn.

Gaia 6, Globus 6 og Refleks 3 har alle en eller annen illustrasjon som viser en kvinne med en kjole på og ulike gjenstander, deriblant nøkler, hengende fra belte, skålspenner eller i hånden (figur 4, 9, 10, 19). Det som er interessant med dette, og da særlig med fokus på nøklene, er at enkelte har trukket vikingtidens kvinner sine nøkler frem som et symbol på husfruens makt og myndighet på større gårder. Noe av bakgrunnen for dette er bygget på norrøne lovtekster. ¹⁴⁶ En annen kilde som ofte også blir brukt er Trymskvadet. Dette er sagaen som beskriver hvordan Tor måtte kle seg ut som Frøya for å få tilbake Mjølner, Tors hammer, som jotnen Trym hadde. Deler av drakten Tor må kle på seg for å overbevise Trym om at han er Frøya har blant annet nøkler i beltet. Hvorvidt nøkler kan stemme som et makt- eller kvinnesymbol, er blitt debattert i nyere tid. Pantmann påpeker i *Nøgelkvinderne* at i Danmark alene, er det av alle kvinnegraver fra vikingtiden som er åpnet, bare gjort funn av nøkler i 5% av dem. ¹⁴⁷ Hvis nøkler var et symbol

¹⁴⁵ Eriksen, Grødem, Nodeland & Sibeko, 2020, s. 54.

¹⁴⁶ Hjarðar, 2022, s. 121; Pantmann, 2014, s. 39.

¹⁴⁷ Pantmann, 2014, s. 43.

på husfruen slik som det ble i tidlig middelalder, så er disse tallene noe lave. Det er enkelte som også har teorier om at nøklene som ble lagt i graven, hadde en mer symbolsk verdi enn en ren praktisk verdi. De kunne for eksempel være et religiøst symbol. Som nevnt tidligere må Tor ta nøkler på seg som en del av forkledningen sin for å se ut som Frøya. Nøklene kan derfor være et symbol på Frøya. Det er ikke bare i Norrøn mytologi at nøkler blir brukt som symbol. Nøkler er også et viktig symbol i kristendommen, og er et symbol for kirken, paven og Vatikanet den dag i dag.¹⁴⁸ Nøklene som blir brukt både i lærebøkene og ellers, kan være et symbol på husfruen slik en del interpretasjoner tilsier, men de kan også ha en helt annen betydning.

5.6 Fremstillingen av guder og gudinner

I Gaia 6 sitt delkapittel *Hva folk trodde på* blir de norrøne gudene omtalt, er det hovedsakelig de mannlige gudene som Odin, kongen av æsene, Tor, guden for blant annet torden og styrke, og Loke, som regnes som en æse, men egentlig er av jotunætt, som blir nevnt. Gudinner som Frøya, gudinnen for blant annet kjærlighet og fruktbarhet, og Frigg, som er en av konene til Odin og kjenner skjebnene til alle mennesker, blir nevnt i en bisetning. Delkapittelet tar også opp den norrøne dommedagsprofetien ragnarok og trekker frem at Loke vil samme med jotner seile rundt om bord i Naglfar, en stor båt laget av døde menneskers negler, og true menneskeheten med is og ild. Her blir også to av sønnene til Loke nevnt. Både Midgardsormen og Fenrisulven blir trukket frem som uhyggelige karakterer med en rolle å spille i ragnarok. I en tekstboks øverst i høyre hjørnet nevnes det derimot, i en bisetning, at Loke også hadde en datter Hel, gudinnen av dødsriket, og at Loke også er mor til Sleipner, som er Odin sin åttebente ganger.

Globus 6 har også et kapittel som tar for seg den norrøne tro. Delkapittelet starter med å presentere teorien om at folk i vikingtiden trodde at jorden var flat med midgardsormen ytterst og Åsgard i midten av skiven. Videre blir Odin presentert. Det blir beskrevet hvordan folk i vikingtiden trodde at når de falt i strid, så ville Odin ønske dem velkommen til sitt hjem i Vallhall. Videre blir Tor og Frøy også trukket frem som viktige guder før Frøya får to setninger som omhandler seg. Når en ser på disse to kapitlene side om side, kan vi se både likheter og elementer som skiller dem fra hverandre. Globus 6 skiller seg her noe fra Gaia 6, ved at skaperne av Globus 6 gir gudinnen Frøya noe mer plass enn hva samme gudinnen får i Gaia 6. I Gaia 6 blir gudinnene Frigg og Frøya nevnt og det er en tekstboks som omtaler Hel, datteren til Loke. Mens i Globus 6 får Frøya to setninger om seg selv. Gudinner som Frigg og Hel blir ikke nevnt

¹⁴⁸ Pantmann, 2014, s. 47.

i Globus 6. Hel kan en argumentere at ikke er så aktuell å nevne uten å først ha snakket om hennes far Loke. Det Globus 6 heller har gjort er at de har denne ensides illustrasjonen av «Slik kan vi tenke oss at kvinnene fra Oseberg ble kjørt rundt på gården til ære for gudinnen Frøya.»¹⁴⁹ Illustrasjonen, som blir beskrevet i kapittelet *Den multimodale affordans*, kan ut fra et kjønnsperspektiv, være med på å illustrere for elevene at kvinner kunne, i likhet med menn, ha en viktig rolle i samfunnet. I Gaia 6 sitt kapittel om religion er det også brukt illustrasjoner, men i dette kapittelet er det illustrasjoner av Odin og Loke (figur 5). Refleks 3 sitt kapittel om religion i vikingtiden har kombinert den gamle norrøne troen og overgangen til kristendommen. I dette kapittelet er det bare tre guder og gudinner som blir trukket frem. Dette er Tor, Odin og Frøya og de blir også beskrevet som noen av de viktigste. Frøya er den av gudene som først blir beskrevet, da med en setning. Odin blir også tildelt en setning, mens den som har fått mest plass er Tor med to setninger. Videre beskriver delkapittelet hvordan innføringen av Hvitekrist ikke bare førte til at mengden guder ble kraftig redusert ned til å bare omhandle en gud, men at den nye religionen også førte med seg et nytt skriftspråk, det latinske alfabet. Bildene som er brukt til kapittelet er av et Mjølner-anheng og Moster gamle kyrkje. Dette skiller seg fra kapitlene til Gaia 6 og Globus 6 ved at det ikke er brukt noen form for illustrasjon av de gamle norrøne gudene. Noe av grunnen til dette kan være fordi Refleks 3 er utarbeidet for yngre elever enn hva de to andre kapitlene er og derfor kan elevene synes at slike illustrasjoner kan være skremmende. En annen grunn kan være fordi yngre elever lett kan la seg distrahere av illustrasjoner som har mange detaljer, og dette kan være noe av grunnen til at skaperne av Refleks 3 har valgt slike enkle bilder. Arena 5 har i motsetning til de tre andre lærebøkene, ikke et eget delkapittel om norrøn mytologi. Det Arena 5 heller gjør er å nevne valkyrier i argumenteringen sin for at «Var det vanlig at kvinner var krigere i vikingtiden?».¹⁵⁰ Denne argumentasjonen blir tatt opp i forbindelse med Birkakvinnen fra bj.581 som blir nærmere presentert i kapittelet *Oseberggraven og Birka-graven bj.581*.

Det kan nærmest virke som om fokuset på den norrøne tro blir mindre vektlagt i de nyere lærebøkene enn de eldre. Både Gaia 6 og Globus 6 hadde et eget kapittel om norrøn religion og går inn på noen av gudene. I et senere delkapittel går begge lærebøkene inn på kristningen av Norge. Det som også kommer frem når en ser på kapitlene slik som dette, er at mengden guder som blir trukket frem i delkapitlene går ned fra de eldre lærebøkene til de yngre. Gaia 6 nevner flest guder og gudinner, åtte guder og gudinner totalt, Globus 6 nevner fire guder,

¹⁴⁹ Libæk, Mathiesen, Mikkelsen & Stenersen, 2007, s. 93.

¹⁵⁰ Eriksen, Grødem, Nodeland & Sibeko, 2020, s. 54.

mens Refleks 3 nevner bare tre guder, altså Odin, Tor og Frøya. Odin, Tor og Frøya er de gudene som blir nevnt i alle tre bøkene, og er også trolig de gudene de aller fleste tenker på når de tenker på norrøn mytologi. Arena 5 nevner som sagt valkyrier som ikke er guder, men først antatt å være demoner av døde som hadde falt på slagmarken. Senere ble valkyrier karakterisert med mer menneskelige trekk og beskrevet som skjoldmøyer som i Odins tjeneste fulgte slagmarkens falne til Vallhall.¹⁵¹

Hjardar beskriver i boken *Auðr* at en del gravfunn kan indikere at både menn og kvinner, og da særlig i byene, kan ha hatt en rolle i religiøse ritualer og kultdyrking.¹⁵² Kvinner kunne ha funksjon som *gydje*, en som leder blotet. Den mannlige versjonen av ordet er *gode*.¹⁵³ Godefunksjonen kunne bli vevd sammen med andre funksjoner i samfunnet som høvding, leder i krig og lignede, gyde-funksjonen var gjerne sammenvevd med husfrue eller volve.¹⁵⁴ De kultgudene som en tror var vanligst for kvinner å tilbe var fruktbarhetsguden Frøy og hans søster Frøya. Interpretasjoner som den Globus 6 beskriver om kvinnene i Osebergfunnet, kan virke mer sannsynlig når en er klar over at kvinner kan ha hatt denne type rolle i samfunnet. Som vist i kapittel 3.1 om Osebergskipet er dette en teori ingen av de historikerne i det langsgående perspektivet trekker frem, men det betyr ikke at denne interpretasjonen er mindre sannsynlig enn de andre.

Når en nå har sett hvilke valg de ulike kapitlene har gjort i utformingen av religionskapittelet, merker en seg hvilke guder det er som får fokus. I norrøn mytologi er det en mengde guder og gudinner, alle med sine særtrekk. De fleste gudene hadde også sine voldelige trekk, noe som kommer lite frem i delkapitlene. I lærebøkene er Tor og Odin gjennomgående. Ikke så rart siden disse to er dem de fleste tenker på når en omtaler norrøn mytologi. Begge gudene er kjent for sine store krigshandlinger og voldsomme temperament. Det som blir underformidlet i delkapitlene er hvordan Frøya, som også er en gjennomgående gudinne i de fleste kapitlene, også er en krigsgudinne.¹⁵⁵ I delkapitlene blir Frøya fremstilt som en fredelig kjærlighetsgudinne som var viden kjent for sin skjønnhet. Ved å underspile Frøya sin krigerske rolle opp mot Tor og Odin, vil igjen vise også kvinnelige gudinner som passive aktører. Med andre ord blir kvinner også her tildelt en rolle i bakgrunnen til fordel for sine mannlige motspillere.

¹⁵¹ Simek, 1993, s. 349; Hjardar, 2022, s. 136.

¹⁵² Hjardar, 2022, s. 130.

¹⁵³ Hjardar, 2022, s. 130.

¹⁵⁴ Hjardar, 2022, s. 132.

¹⁵⁵ Näsström, 2010, s. 76, 104 & 109.

5.7 Livet på gården

I Gaia 6 sitt delkapittel *Hverdagsliv* blir elevene fortalt at ikke alle i Skandinavia var vikinger, for det var ikke alle som dro ut. De bodde fortsatt på gårder, og teksten fortsetter med å fortelle om hvordan husene ble konstruert og hvordan livet i husene kunne ha sett ut. Første setningen som nevner kvinner sier at «Mens mennene dro i viking, styrte kvinnene gården».¹⁵⁶ På samme side bruker skaperne av boken også en illustrasjon som ble beskrevet i forrige kapittel om klesdrakter (figur 4). Videre blir elevene introdusert til hvordan livene til barn og ungdom kunne se ut i vikingtiden.

Globus 6 har ikke et eget delkapittel om hverdagslivet i vikingtiden slik Gaia 6 har, men kommer inn på temaet i delkapittelet *Vikingene og skipene deres*. Her står det blant annet at «[...] kvinnene måtte sørge for mat og drikke som kunne holde seg lenge. [...] Mye tid gikk også med til å brygge øl og til å lage klær. Når mennene var ute på tokt, overtok kvinnene styre og stell på gården».¹⁵⁷ Her blir avsnittet rammet inn med en illustrasjon på bunnen av siden som viser tre kvinner og tre menn (figur 9). Den ene kvinnen står og enten lager mat eller dekker bordet, den andre kvinnen står ved en vevstol og vever stoff og den siste kvinnen som sitter fremst i bildet kan antas å være en jente da hun i motsetning til de to andre kvinnene ikke bærer skaut på hodet. Jenten sitter og syr på noe tøy. De to mennene som sitter ved siden av jenten på bildet, og som kanskje kan være to unge gutter, jobber med noen årer til en båt eller et skip. Helt i bakgrunnen på bildet ser vi en mann som arbeider med noe annet. Mannen i bakgrunnen er noe utydelig så det er vanskelig å tyde hva det er han arbeider med. Dette bildet har en underbyggende affordans med hva som blir beskrevet i kapittelet: Videre på neste siden får nemlig elevene en innføring om at guttene i vikingtiden trente for å selv bli gode krigere, og at det å prestere godt innen ulike grener som var krevd av en god kriger ga guttene et godt omdømme.

Refleks 3 har også et delkapittel om *Korleis levde folk i vikingtida?* Her får elevene forklart at man gjennom funn av grunnmurer til langhus, kan gjøre antagelser om hvordan livet kan ha sett ut inni et langhus på denne tiden. Videre forteller teksten av de fleste bodde på gårder sammen med dyr, og ofte delte husstand og buskap samme hus, der menneskene bodde i ene enden av langhuset og dyrene bodde i den andre.

¹⁵⁶ Holm, Røsholdt & Utklev, 2007, s. 36.

¹⁵⁷ Libæk, Mathiesen, Mikkelsen & Stenersen, 2007, s. 89.

Arena 5 har i motsetning til de andre bøkene i denne analysen ikke et eget kapittel om hverdagslivet i vikingtiden. Det de derimot har, er under delkapittelet *Har historikerne vært rettferdig mot vikingene?* et avsnitt om at de fleste i vikingtiden var ikke brutale krigere, men at yrker som bønder, fiskere og håndverkere var mer vanlig.

I Refleks 3 og Arena 5 er det et mindre fokus på de ulike rollene som folk har hatt på gården og i hverdagen. De forklarer om hvordan levestandardene kan ha sett ut, men går ikke videre inn i detalj om rollefordelinger. Gaia 6 og Globus 6 har et større fokus mot hvem som gjorde hva på gården. Antakelsene om at kvinnen hadde hovedansvaret for gården, mens mennene var ute i viking er nok rett, og at gården og hjemmet var mer hennes arena. Det som er viktig å huske på er imidlertid hva det betydde å ha ansvaret for hjemmet under vikingtiden. Som nevnt tidligere, tenker vi ofte at kvinnen hadde ansvaret for en husholdning som består av mann, kone og noen barn. Ut fra hvilken sosial status den enkelte kvinnen hadde, ville statusen øke i takt med størrelsen på gården og mengden mennesker i husholdet hun hadde ansvar for. Arbeidsmengden ville også variere ut ifra hvilken status en hadde. Hvis en var fattig ville en alene stå med alt arbeidet som å sikre mat på bordet og klær på ryggen. En ville selv måtte drive dyreholdet, såing og sanking av mat, spinning, veving og sying av klær og alltid be til gudene om at avlingen ikke skulle slå feil. Som fattig i vikingtiden, ville en arbeide fra det øyeblikket en sto opp til en kunne lukke øynene igjen om kvelden. Hvis en var noe rikere, kunne en ha råd til å ha noen treller som da kunne få ansvaret for den tyngste delen av arbeidet på gården. Men dette betydde også at en hadde ansvaret for flere munner å mette. Hvis en var husfrue på en stor gård med høy sosial status, ville en kunne ha ansvar for flere hundre mennesker. Alt fra treller, fattige som jobbet for en, gjester, egne barn og fosterbarn. På en stor gård med mange mennesker er det også en samling av forskjellige mennesker med ulik kompetanse og ferdigheter som foreldre skulle ønske at barna deres skulle ha.¹⁵⁸ Husfruene på gårdene måtte, som tidligere nevnt, ikke bare planlegge hva en skulle ha til middag den uken, men også sørge for at de hadde nok melk til å kunne lage matvarer som smør og ost, nok kjøtt og grønnsaker til alle måltider en skal ha gjennom et år, og nok korn til alt av brød, mjød og andre retter som ble lagd av korn. Ikke bare måtte en ha nok mat i hus, men en måtte også behandle maten slik at matvarene holdt seg best mulig gjennom året. I tillegg til å brødfø alle som bodde på gården til dagen, kunne det også komme gjestebud til gården. Under slike gjestebud kunne det gjerne komme 100 gjester,¹⁵⁹ og i tillegg til at alle disse menneskene skulle få mat, var det også viktig

¹⁵⁸ Hjärdar, 2022, s. 22.

¹⁵⁹ Løkka, 2014, s. 24.

å gi gaver og gjerne også drive med fredsmekling mellom gjester.¹⁶⁰ Å administrere slike operasjoner og denne mengden med mennesker, kan minne mer om ansvarsmengden til en moderne bedriftsleder heller enn det en gjerne forbinder med begrepet «husfrue».¹⁶¹ Det stemmer at de aller fleste i Skandinavia bodde på gårder, men det er også viktig å huske på at det var enkelte byer også. Handelsbyer som Birka og Kaupang var også hjemmet til en del folk i Skandinavia. I byene kan vi se spor av at andre muligheter var tilgjengelig for kvinner. Det er funnet graver der kvinnen har fått med seg vekter, lodd og mynter som kan tyde på at det ble drevet med handel.¹⁶² Så ut fra hvor en bodde og hvilke sosiale status en hadde, kunne mulighetene variere for både kvinner og menn.

Med andre ord kan en tolke samfunnet i vikingtiden til å være mer opptatt av slektskap og posisjon i det sosiale sjiktet enn kjønn. Kvinner kunne, i likhet med menn, og særlig i de store byene som Birka, arbeide som håndverker og drive handel. Kvinnene som var husfruer på de store gårdene hadde trolig ikke dette alene som en identifiserende faktor, slik at de behøvde en nøkkel som symbol. Det er også påfallende at i nesten alle illustrasjoner av menn i de aller fleste kapitlene i denne analysen, så er de kledd til krig. Det er et fåtall illustrasjoner som viser menn kledd i mer dagligdagse klær, i arbeid på gården eller mens de gjennomførte en fredelig handel. Kvinnene blir derimot nesten bare fremvist i en fredelig rolle, der hun utøver fredelige, dagligdagse sysler. Med andre ord får vi igjen illustrert et 1800-talls tradisjonelt perspektiv der menn var dem som dro ut i verden og oppnådde alle de bragder som ble oppnådd i vikingtiden, mens kvinnene bare drev fredelige sysler, som veving, matlaging og «stelling» på gårdene sine. Dette 1800-talls perspektivet kan oppleves som en noe gammeldags fremstilling av samfunnsrollene, uten at en kan si med sikkerhet at dette stemmer med datidens samfunn.

5.8 Oseberggraven og Birka-graven bj.581

I dette kapitlet vil det bli undersøkt hvilke interpretasjoner om disse kvinnene som blir presentert for elevene. Her vil det også bli sett på kriteriene *Hvilket narrativ fremmer kapitlet* og den siste delen av problemstillingen for oppgaven *Hvordan blir Osebergfunnet og bj.581 benyttet som begrunnelse for representasjonen av kvinnene i vikingtiden*. Kvinner i vikingtidens sin rolle i samfunnet og interpretasjoner rundt deres levninger er både engasjerende og fengslende. Tidligere i denne masteroppgaven er det blitt presentert et langsgående perspektiv av Osebergfunnet og de ulike interpretasjoner som er kommet rundt dette funnet. En kan se at

¹⁶⁰ Hjarðar, 2022, s. 38.

¹⁶¹ Løkka, 2014, s. 24.

¹⁶² Hjarðar, 2022, s. 124.

interpretasjoner rundt kvinnenens relasjon til hverandre, alder og helsetilstand har blitt tolket på ulike måter igjennom ti-årene fra graven ble åpnet i 1904 og frem til i dag. Det faktumet at enten en eller begge kvinnene i Oseberggraven har hatt en høy sosial status, er det lite tvil om, med bakgrunn i hvor rik graven er. Men om det er en dronninggrav med en dronning og en trell eller to kvinner av lik, høy sosial status er det tilsynelatende ulike interpretasjoner om. Omfanget av gravskatter som var å finne i Osebergfunnet, er trolig noe av grunnen til hvorfor funnet blir tatt med i alle lærebøkene i denne analysen.

Bj.581 i Birka har skapt en del debatt nå i nyere tid. Fra fagmiljøene fremgår det at dette er en kompleks grav som det er vanskelig å få tydelige svar fra. Både på grunn av skjelettets dårlige forfatning og hva som kan være grunnen til at de etterlatte utsmykket bj.581 med et slikt omfang av våpen. Det tverrgående perspektivet som er presentert, viser også hvordan etablerte medier og andre aktører ønsker å bruke dette historiske funnet til å legitimere sin egen agenda eller få funnet til å passe inn i dagens samfunnsbilde uten særlig omsyn til at dette kan gi en uriktig interpretasjon av samfunnsbildet i vikingtiden. Disse interpretasjonene er noe av grunnen til hvorfor bj.581 er blitt så dagsaktuell, og dette er trolig noe av grunnen til at skaperne av Arena 5 fokuserer på dette gravfunnet.

I Gaia 6 sitt delkapittel om *Osebergskipet* blir elevene først fortalt om selve funnet av graven i 1904. Videre fortelles det om skipets og gravskattens tilstand. Deretter får elevene presentert Gaia 6 sin interpretasjon om hvem de to kvinnene kan ha vært. I Gaia 6 er det teorien om at den yngre kvinnen kan ha vært av kongelig ætt som samsvarer med hva Gjessing presenterer i sin bok *Vikingskips funnene*, som er beskrevet i kapittelet om Osebergskipet. Gaia 6 kommer ikke med noen tolkning om hvem den eldre kvinnen i graven kunne vært, ei heller kommer de med tolkninger om hvilken dronning Osebergdronningen kan ha vært.

Globus 6 sitt delkapittel om Osebergskipet kommer som det første temaet som blir tatt opp i kapittelet om vikingtiden. Her nevner skaperne av boken at i 1904 ble det gjort et gravfunn på Oseberg gård i Vestfold. I gravhaugen fant de et vikingskip som var brukt til gravplass for to kvinner. Den eldste kvinnen var mellom femti og seksti år gammel mens den yngre kvinnen var noen og tjue år gammel. Skaperne av boken trekker også frem at noen historikere og arkeologer har en interpretasjon om at den eldste kvinnen var en prestinne for Frøya. Den yngre kvinnen blir også interpretert til å sannsynligvis ha vært en av offergavene til prestinnen, til å ha med seg videre til dødsriket. Denne tolkningen ble ikke beskrevet av noen av de historikere som ble presentert i denne masteroppgaven sitt langsgående perspektiv på temaet, men er blitt fremmet av enkelte historikere, som Britt-Mari Näsström. Hun presenterer denne teorien i sin

bok *Frøya – Den store gudinnen i Norden*.¹⁶³ Dette viser nok en gang hvor mange interpretasjoner det finnes om denne graven. Noe av grunnen til at det er en del som tror at kvinnene i Osebergskipet kan ha vært prestinner, eller gydjer av Frøya, er på grunn av utallige innrissinger av katter på den ene vognen. Det skal også ha blitt gjort funn av en volvestav.¹⁶⁴ Volvestaven ble trolig brukt av volver til å bland annet «ri» på under ulike ritualer.¹⁶⁵

Refleks 3 anvender en noe annen tilnærming til Osebergfunnet. Her presenteres elevene for hvilken jobb det er arkeologer gjør. Dette blir gjort ved ulike faktaavsnitt om vikingene sine reiser og om utgravingene av gravskip som Osebergskipet. Elevene får innsikt i hvordan arkeologer arbeider, og hvorfor dette arbeidet er viktig for å kunne lære om fortiden og tidsperioder som vikingtiden. Noen interpretasjoner om hvem de to kvinnene i graven var, eller hvilken rolle de kan ha hatt i samfunnet, blir ikke nevnt.

Arena 5 presenterer Osebergfunnet i sammenheng med vikingenes ritualer rundt døden. I delkapittelet står der «Lenge trodde man at den yngste kvinnen var en dronning, mens den eldste kanskje var en trelle som hadde blitt lagt i graven for å holde dronningen med selskap».¹⁶⁶ Dette stemmer over ens med hva Gjessing og Brøgger presenterer som sine teorier. Historikerne Jesch og Zwiłgmeyer er enig i interpretasjonen om at en av kvinnene er en dronning. Det som skiller Zwiłgmeyer fra de andre historikerne, er at Zwiłgmeyer mener at det kan være den eldre kvinnen som er dronningen. Denne interpretasjonen beskrives også videre i Arena 5, før elevene til slutt blir presentert for funn som Jarman også kommer inn på. Dette er at arvestoffet, mtDNAet, til i hvert fall den yngste kvinnen der forskerne klarte å få et resultat, viser at hun kanskje ikke kom fra Skandinavia i det hele tatt. Her ser vi hvordan Osebergfunnet blir presentert for elevene i form av ulike tolkninger. Det er bare i Refleks 3 at det ikke blir presentert noen teori om hvem kvinnene kunne vært.

Arena 5 skiller seg også ut fra de andre bøkene ved at den i tillegg til å trekke frem Osebergfunnet, presenterer elevene for Birka-kvinnen, bj.581. Denne graven kom tilbake i søkelyset etter det i 2017 ble kjent at levningene i graven var etter en kvinne og ikke en mann som først antatt. Kvinnen må trolig ha hatt en høy sosial status med bakgrunn i de rike skatter hun er gravlagt med. Det at dette kanskje var en krigerkvinne, ville også bare være mulig for kvinner av høy sosial status. Det var bare slike kvinner som hadde tid og mulighet til å operere

¹⁶³ Näsström, 2010, s. 61.

¹⁶⁴ Gjessing, 1948, s. 10.

¹⁶⁵ Hjärdar, 2022, s. 143.

¹⁶⁶ Eriksen, Grødem, Nodeland & Sibeko, 2020, s. 41.

utenfor det som en kan anta var normen i samfunnet.¹⁶⁷ Det at Gaia 6 og Globus 6 ikke har dette funnet med i sine kapitler er nok fordi før 2017, var bj.581 bare nok en mannsgrav med mange våpen. Refleks 3 på den annen side, nevner heller ikke noe om bj.581. Dette kan være fordi Refleks 3 er ment for en yngre elevgruppe og derfor ikke ønsker å ta med kjønnsidentitetsdebatten som er vokst frem rundt funnet, eller så kan det være andre grunner.

Alle kapitlene fremstiller interpretasjoner om hvem kvinnene i Osebergskipet var. Arena 5 diskuterer også hvem kvinnen i bj.581 var. Disse interpretasjonene er med på å vise elevene at kvinner kunne nå en høy status i samfunnet i vikingtiden, men hvilke tyngde det blir gitt er noe varierende. Av lærebøkene for LK06 er det Globus 6 som vier mest fokus til kvinnene i Osebergskipet. Kvinnene i Osebergskipet får et eget delkapittel om selve funnet, og de blir trukket frem igjen senere i kapitlet når det er snakk om den norrøne religionen. Blant de yngre lærebøkene er det Arena 5 som vier mest plass til bj.581. Refleks 3 vier en del av sitt fokus til arkeologiske funn og arkeologer sitt arbeid. Arena 5 har i tillegg til å nevne to arkeologiske funn, begge om kvinner, også et intervju med arkeolog Marianne Moen om hvordan det er å arbeide som arkeolog og hvilken rolle kjønn kan ha spilt i vikingtiden. I intervjuet med Moen blir arkeologen først spurt om noe av det mest spennende hun har oppdaget. Her forklarer Moen at dette må være hvor stor likheten var mellom mannlige og kvinnelige graver var. Moen forklarer om det mer tradisjonelle 1800-tallstolkningen mange har om kjønnsrollene i vikingtiden, men at hun kunne finne få bevis på dette i de ulike gravene. Videre blir Moen også spurt om hun har opplevd at en kilde kan være feil. Her svarer Moen bekreftende at det har hun, hun forklarer at en del av ulikhetene mellom skriftlige kilder og arkeologiske kilder er på grunn av forskjellig tolkning av de ulike kildene. Ved å presentere et slik intervju for elevene vil elevene få enda en innsikt i, og forhåpentlig også forståelse for, usikkerheten som er i historiefaget. Vi kan si at vi antar mye og vet noe, men vi kan ikke med sikkerhet si at vi vet alt og endringer i tolkningene kan oppstå.

Vi ser altså at det er Globus 6 og Arena 5 som benytter interpretasjoner om Osebergfunnet og bj.581 mest for å vise at kvinner, og da særlig kvinner av høy sosial status, kunne ha ulike roller i samfunnet i vikingtiden. Det er viktig å alltid ha i bakhodet at kvinnene i disse gravene ikke viser hvordan livet for alle kvinner kan ha sett ut, men viser at for enkelte var det mulig å nå langt. Gaia 6 vier noe plass til Osebergfunnet, men som resten av kapitlet er det ikke mye plass gitt til kvinner i vikingtiden ellers. Den læreboken som er mest kjønnsnøytral er Refleks 3, og dette er konsekvent for begge kjønn gjennom hele kapitlet.

¹⁶⁷ Hjarðar, 2022, s. 81.

5.9 Kvinners plass i kapitlene

I Gaia 6 blir kvinner i vikingtiden direkte nevnt seks ganger. Første gangen kvinner blir nevnt er i forbindelse med fortellingen til Egil. Egil forteller at noen treller blir tatt av den ene båten og at en av dem er en kvinne. Den neste setningen som nevner kvinner sier at «Mens mennene dro i viking, styrte kvinnene gården»¹⁶⁸ og fortsetter med å fortelle om utformingen av husene som var vanlig i vikingtiden. På samme side benytter skaperne av læreboken seg også av en illustrasjon som viser en kvinne og et barn utenfor et typisk langhus (figur 4). I delkapittelet *Hva folk trodde på* blir gudinnene Frigg og Frøya nevnt som mektige gudinner. Mer blir ikke sagt om dem. På den neste siden blir Hel presentert i en tekstboks i forbindelse med sin far Loke. Den neste gangen kvinner i vikingtiden blir nevnt er i forbindelse med utgravningen av Osebergskipet. Totalt i kapittelet om vikingtiden i Gaia 6 blir kvinner nevnt ved seks anledninger der vi ikke kan være i tvil om at det er kvinner eller kvinneroller det er snakk om, mens menn fra vikingtiden blir nevnt direkte ved ni anledninger. Gutten Egil, de norrøne gudene og de menn som dro ut i viking ble tildelt fem hele sider alene, mens kvinnene fra vikingtiden ble tildelt en setning og et avsnitt i kapittelet. Man ser her tydelig at kvinnene gis mindre plass og oppmerksomhet enn mennene i fremstillingen i Gaia 6. I delkapittelet om den norrøne religionen, trekker Gaia 6 frem flere gudinner enn hva noen av de andre lærebøkene gjør. På tross av dette blir en del av disse gudinnene bare nevnt uten at noe særlig kontekst er gitt om hvem de var og hvilken rolle de hadde i den norrøne tro. Det kan se ut til at kvinnes rolle i et komplekst samfunn der begge kjønn hadde viktige, om enn komplementære roller tones helt ned mot det nesten usynlige. Dette er også med på å videreføre narrativet om at kvinnes rolle ikke har vært så viktig i historien, som nevnt i innledningen.

I Globus 6 sitt kapittel om vikingene blir kvinner direkte nevnt seks ganger. Den første gangen kvinner blir nevnt er i forbindelse med beretningen om Osebergfunnet. Den neste gangen kvinnene i vikingtiden blir direkte nevnt er i forbindelse med ansvarsfordelingen i hjemmet på gården. På den neste siden blir kvinner igjen trukket frem for å illustrere hva en gikk med i vikingtiden. På denne siden blir kvinnens klesdrakt gjennomgått i en liten tekstboks oppi venstre hjørne sammen med en illustrasjon av en kvinne i selekjole (figur 10). Menn fra vikingtiden blir derimot nevnt direkte femten ganger i løpet av kapittelet i Globus 6. For eksempel ved siden av kvinnen er det også en illustrasjon av en mann i full rustning med spyd og skjold. Illustrasjonen har en utdypende affordans mot kvinnen han står vedsiden av og tekstboksen som står ved siden av dem begge, men har en underbyggende affordans med det

¹⁶⁸ Holm, Røsholdt & Utklev, 2007, s. 36.

som blir beskrevet videre i kapittelet. På denne siden går skaperne av boken gjennom hva det var forventet fra samfunnet at gutter og menn i vikingtiden skulle være gode til. Den siste gangen kvinnene blir nevnt direkte i Globus 6 sitt kapittel om vikingtiden, er i delkapittelet om religion. På side to av delkapittelet er det en illustrasjon av en religiøs prosesjon. Vi ser to kvinner i en vogn trukket av to hester. Til venstre for vognen er det en rekke kvinner der to av dem bærer noe som kan være religiøse figurer og spyd. Til høyre for vognen ser vi en rekke menn med spyd. Over prosesjonen kan vi kjenne igjen Tor i sin vogn trukket av to geiter med Mjølner i hånden og Odin ridende på Sleipner som farer over himmelen (figur 11). Denne illustrasjonen har utdypende affordans med delkapittelet om religion. Dette er fordi en kan se to av de norrøne gudene som er lett gjenkjennelig over prosesjonen og utdyper det som blir tatt opp i teksten. Illustrasjonen har også en utdypende affordans med interpretasjonen om den eldre kvinnen i Osebergfunnet som prestinne for Frøya. Dette blir både bekreftet i bildeteksten til bildet og med parallellen til drakehodet som den fremste kvinnen på venstre side av vognen bærer på. Dette hodet er svært likt drakehodet som ble funnet i Osebergskipet (figurer 6, 8, 23). I delkapittelet blir gudene Odin, Tor og Frøy nevnt sammen med gudinnen Frøya. Den siste gangen kvinner blir direkte nevnt i kapittelet er underkapittelet *Sagafortellingen om Harald og Gyda*. I dette underkapittelet blir elevene introdusert for Gyda, kvinnen som skal ha egget Harald til å samle Norge under seg og bli Norges første konge. Slik sagaen av Snorre Sturlason om Harald og Gyda blir gjengitt i kapittelet fremgår det at «En gang fikk han [Harald] høre om en veldig pen jente som het Gyda, og henne ville han gjerne ha til kjæreste.»¹⁶⁹ Gyda er derimot ikke interessert i å bli kone med Harald «Bare hvis han [Harald] klarte å bli konge over hele Norge, ville hun [Gyda] bli kona hans!».¹⁷⁰ Dette kan bli sett på som egging. Altså at en kvinne ikke kan gi en direkte ordre eller utføre en makthandling, men sterkt motiverer eller hinte til mannen om å utføre en handling som er viktig for henne.¹⁷¹ Resultatet av Gyda sin egging i sagaen er at Harald sverger å ikke klippe eller stelle håret før han har samlet hele Norge under seg og først da skal han klippe seg og gifte seg med Gyda. Egging er et grep som kommer mest frem i sagatekstene, men historikere er nokså overbevist om at egging var et grep kvinner brukte for å bevare familiens ære.¹⁷² Else Mundal skriver i sin artikkel *The position of women in Old Norse Society and the basis for their power* at «The goading woman very often accuses the man of being unmanly. To compare a man to a woman, [...], is very insulting and humiliating».¹⁷³

¹⁶⁹ Libæk, Mathiesen, Mikkelsen & Stenersen, 2007, s. 98.

¹⁷⁰ Libæk, Mathiesen, Mikkelsen & Stenersen, 2007, s. 98.

¹⁷¹ Løkka, 2014, s. 14; Øye, 2005, s. 97-98; Hjørdar, 2022, s. 49; Mundal, 1994, s. 7.

¹⁷² Mundal, 1994, s. 6-7.

¹⁷³ Mundal, 1994, s. 5.

Refleks 3 nevner kvinner direkte ved tre anledninger. Første gang kvinner blir nevnt i Refleks 3 sitt kapittel om vikingtiden er i forbindelse med Osebergskipet. Her står det «Osebergskipet er 1200 år gammelt! Det ble funnet i en vikinggrav der to kvinner var gravlagt. [...]».¹⁷⁴ Neste gang kvinner blir direkte nevnt er i delkapittelet *Fortellinger fra vikingtiden*. Her blir elevene introdusert til runealfabetet og det refereres til to runeinskripsjoner (figur 18). Den ene runeinnskriften er fra Bergen og er en runepinne der det står «Gyda sier du skal gå hjem.»¹⁷⁵ og den andre runeinnskriften er et spinnehjul der det står «Gunhild laget spinnehjulet».¹⁷⁶ Den tredje gangen kapittelet direkte referer til en kvinne er under delkapittelet *Gamle og nye guder*. Her blir Frøya, kjærlighetsgudinnen, trukket frem som en av gudene folk i Skandinavia ville tilbedt under den gamle norrøne troen sammen med Tor og Odin. Det er også verdt å merke seg at i motsetning til delkapitlene i Gaia 6 og Globus 6 som også handlet om religion, og som har trukket frem Frøya som en av gudinnene, så er Frøya i Gaia 6 og Globus 6 blitt nevnt etter Odin og Tor, mens i Refleks 3 er Frøya den første av gudene og gudinnene som blir nevnt. Menn fra vikingtiden blir direkte nevnt ved fire anledninger. Med andre ord bare én gang mer enn kvinnene som er en klar kontrast fra Gaia 6 og Globus 6. Til slutt vil illustrasjonen under delkapittelet *Barn i vikingtiden* bli trukket frem. Dette er fordi selv om teksten i delkapittelet ikke trekker kvinner direkte frem, illustrerer bildet en kvinne i en «typisk» rolle på denne tiden, ved å ha ansvar for barn. Illustrasjonen viser også to gutter som sloss med sverd mens det er jenten som leker med båten. Dette underbygger noe av denne 1800-talls holdningen om at det bare var gutter og menn som hadde en interesse for våpen, mens jenter og kvinner ikke hadde det. En trenger ikke å se lenger enn til en skolegård eller lekeplass til å se at barn ofte leker de samme lekene sammen og fordeler roller uavhengig av kjønn. Jenter kan så vel være både politi eller røver og lignende i lek. Kapittelet til Refleks 3 har ellers et veldig kjønnsnøytralt perspektiv. For det meste blir det snakket om vikinger på en generell basis. Vikinger kan oppfattes til å dekke både de individer som dro ut i viking, men også de som var igjen på gårdene eller i byene i Skandinavia. De aller fleste bildene og illustrasjonene som er benyttet i kapittelet er for det meste av arkeologiske funn og illustrasjoner av folk i vikingtiden.

Under kapittelet om *Sjøfolk, handelsfolk og røvere* blir det vist et bilde av en mann i kofte med skjold og spyd og en øks i beltet (figur 17). Denne illustrasjonen står noe for seg selv uten noen tekstboks eller bildetekst til. Illustrasjonen kan derfor sies å ha en utfyllende

¹⁷⁴ Fossum, Lie, Lyngvær & Skjæveland, 2021, s. 82.

¹⁷⁵ Fossum, Lie, Lyngvær & Skjæveland, 2021, s. 95; Runinskrift N B149 i Samnordisk runtextdatabas 2020, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/a2fd86fb-4133-4df7-a826-cea7107a934e>.

¹⁷⁶ Fossum, Lie, Lyngvær & Skjæveland, 2021, s. 95.

affordans i forhold til temaet som blir tatt opp i kapittelet. Fokuset i kapittelet er handelsrutene mennesker i vikingtiden brukte og hvordan skipene i vikingtiden var konstruert og ikke hvordan menn som dro i viking så ut. Denne illustrasjonen kan derimot utfylle dette uten at det trengs å tas opp i teksten. Selv under delkapittelet om *Barn i vikingtiden* blir elevene fortalt at selv om en ikke kan si sikkert hvordan barn sine liv var under vikingtiden, er det blitt gjort funn av leker og klær som gjør at en kan anta at barn lekte en del. I tillegg blir elevene introdusert til treller og forskjellen på en trelle og et fritt menneske i vikingtiden. Illustrasjonen til delkapittelet har derimot utfyllende affordans til kapittelet da den illustrerer to gutter som lekesloss med sverd, en jente i forgrunnen som leker med en båt, og noen som kan være mor eller verge for barna stå noe lenger bak i bildet og roper på dem. I illustrasjonen er det også avbildet to mennesker med last på ryggen. Da de to sistnevnte er brunkledde som gjør at de går mer i ett med bakgrunnen, enn både kvinnen og barna som er lengre fremme i bildet, er det lett å anta at dette skal illustrere treller i arbeid. Mot slutten av kapittelet blir elevene introdusert både for den norrøne religionen der Frøya, Tor og Odin især blir trukket frem og hvordan kristningen av Norge var med på å endre ulike strukturer i samfunnet som at kirker ble bygd, det latinske alfabetet ble innført, og en gikk fra å tro på flere guder og gudinner til å tro på en, allmektig gud.

Kapittelet om vikingtiden i Refleks 3 omtaler for det meste vikinger. Vikinger omhandler, som nevnt tidligere, mennesker som dro ut i viking enten for å drive handel eller å plyndre og er derfor uspesifikt ovenfor dem som ble igjen på gårdene eller i byene i Skandinavia. Dette gjør at kapittelet til Refleks 3 er mest kjønnsnøytralt i denne analysen. Kvinner og menn blir sjeldent direkte nevnt i kapittelet og det er mer i illustrasjonene at noe kjønnsvinkling kommer frem. Det første bildet av en viking som elevene får presentert er illustrasjonen av mannen i underkapittelet *Sjøfolk, handelsfolk og røvere*. Denne illustrasjonen står noe for seg selv i dette delkapittelet, men en kan tro at tanken er å illustrere for elevene hvordan menn som dro ut så ut. Kvinner blir derimot direkte nevnt tre ganger i løpet av kapittelet i tekst, men fire om en også regner med illustrasjonen under delkapittelet *Barn i vikingtiden*.

Arena 5 sitt kapittel om vikingtiden skiller seg noe fra de andre lærebøkene i denne analysen. Kvinner i vikingtiden blir direkte nevnt to ganger. Den ene er nevnelen av kvinnene i Osebergskipet. Den andre gangen er i delkapittelet om bj.581. Kvinner i vikingtiden blir diskutert på flest sider av alle lærebøkene i denne analysen. Særlig er det da Birka-graven, bj.581, som blir viet mye oppmerksomhet. Det blir fortalt om et funn av en grav som ble gjort

på 1800-tallet i Sverige. Ny opplysninger viste at skjelettet som var funnet i graven, med blant annet våpen, var av en kvinne og ikke en mann som arkeologer til da hadde trodd. Videre gir kapittelet argumenter for og imot hvorfor denne nye teorien om at dette var en krigerkvinne kan passe, og de har også fått et intervju med en arkeolog der de blant annet diskuterer dette. Her ser vi at kvinners rolle i vikingetiden vektlegges mer, og rollene til menn og kvinner i vikingetiden jamstilles i større grad i denne læreboken. Arena 5 har altså en problematiserende tilnærming som understreker at våre forestillinger om fortiden bygger på tolkninger av vanskelige kilder, og dermed er usikker.

Kategorier	Lærebøker			
	Gaia 6	Globus 6	Refleks 3	Arena 5
Kvinner nevnt direkte	7	6	3	3
Menn nevnt direkte	9	15	4	5
Antall hele sider om kvinner	1 setning	2 + 1 setning	1 setning	4
Antall hele sider om menn	4	12	2 + 1 avsnitt	5
Tekstbokser som omhandler kvinner	1	3	2	0
Tekstbokser som omhandler menn	3	10	0	1
Illustrasjoner av kvinner	3	7	3	2
Illustrasjoner av menn	7	12	4	5

Tabell 1

Det vi ser ut fra denne tabellen, er et tydelig skille mellom de eldre lærebøkene Gaia 6 og Globus 6 og de yngre lærebøkene Refleks 3 og Arena 5. Hvis vi ser på den første kategorien der antallet ganger kvinner og menn blir nevnt enten ved navn eller i en rolle eller kontekst som ubetvilelig tilhører det ene eller det andre kjønn, ser vi at i de eldre lærebøkene har et større fokus på kjønn enn i de yngre lærebøkene. Gaia 6 nevner menn ni ganger og kvinner syv. Mannlige aktører blir altså påpekt to ganger mer enn kvinnelige aktører. Dette i seg selv er ikke det største skillet mellom de to kjønnene. Globus 6 har et større skille. I dette kapittelet blir kvinner nevnt ved seks anledninger, mens menn ble nevnt ved femten anledninger. Her blir altså menn nevnt ved ni anledninger mer enn kvinner. Dette er den største skjevfordelingen av alle kapitlene i denne analysen. De yngre lærebøkene nevner kvinner tre ganger hver. Refleks 3 nevner menn ved fire anledninger som bare er en gang mer, og Arena 5 nevner menn ved fem anledninger, som er to ganger mer enn kvinner og likt med Gaia 6. De samme ujevnheter ser vi i kvinner og menns plass i selve teksten. Alle lærebøkene har ulike mengde sider som omhandler menn, men vi snakker alltid om sider. Kvinner blir derimot tildelt et par setninger

her og der og heller da en tekstboks eller to. Skillet mellom de nyere og de eldre lærebøkene er også her like tydelig da menn får betydelig flere sider i de eldre lærebøkene enn i de yngre, mens mengden setninger eller sider gitt til kvinner variere fra en enkelt setning i en lærebok til fire hele sider i en annen lærebok. Til slutt når en ser på illustrasjonene, ser vi også her at de eldre lærebøkene Gaia 6 og Globus 6 tildeler en del flere illustrasjoner til menn i vikingtiden enn hva de nyere lærebøkene Refleks 3 og Arena 5 gjør. Mengden illustrasjoner av kvinner ser også ut til å være noenlunde lik mellom alle lærebøkene. Av dette kan vi oppsummere at det kan se ut som at den største forskjellen mellom de eldre og de nyere lærebøkene er at plassen og tyngden til menn i vikingtiden er blitt mer nedtonet i de nyere lærebøkene, mens plassen til kvinnene i vikingtiden har forholdt seg likt.

6. Kriterienes svar

I dette kapittelet vil hvert kriterium som lærebøkene er blitt analysert etter bli oppsummert og gjort rede for. Dette er for å gi en tydelig oversikt over hva de ulike lærebøkene viste.

6.1 Kapitlenes multimodale affordans og komposisjon

Først ble det gitt en innføring av «rommet» til de ulike kapitlene. Å få en forståelse av rommet til kapittelet gir en forståelse av omfanget av kapitlene, og kan hjelpe til med å se likheter og forskjeller i kapitlene med hensyn til rent omfang. Hvis en skal se på det rent sidetallmessige, er Arena 5 det lengste kapittelet i denne analysen med 33 sider og Gaia 6 kortest med 15 sider. Det som er interessant å merke seg er at selv om det er forskjeller i totalt omfang av kapitlene, så er mengden sider med faktatekst ikke så ulik. Arena 5 og Globus 6 har like mange faktasider med sytten hver. Refleks 3 har bare to mindre med femten sider og Gaia 6 har færrest sider, men bare tre mindre enn Refleks 3. Med andre ord kan det å se på totalt omfang av kapitlenes sider alene, gi et noe feilaktig bilde av innholds mengden i kapittelet. Antallet sider med faktatekster er ikke så varierende som totalen av kapitlenes sider kan vise.

Et annet moment som skiller de forskjellige kapitlene, er hvordan oppgavene til kapitlene er fordelt igjennom kapitlene. Både Gaia 6 og Globus 6 har alle sine oppgaver i slutten av kapittelet. Dette betyr ikke at elevene må arbeide ferdig med kapitlene før de kan gjøre oppgavene, men læreren må lese igjennom oppgavene for å finne ut hvilke oppgaver det er som passer i forhold til hvor lange elevene er kommet i kapittelet. Refleks 3 og Arena 5 har løst dette på en annen måte. Her er de fleste oppgavene fordelt på sidene i boken. I Refleks 3 er det en tekstboks med oppgaver til hvert av delkapitlene. Det er også to tosidessoppslag med forslag til aktiviteter en kan gjøre i klassen, for å for eksempel være mer som vikinger. Arena 5 har i

likhet med Refleks 3 oppgaver fordelt utover i kapittelet og ikke samlet mot slutten av kapittelet, slik som Gaia 6 og Globus 6. Oppgavene til Arena 5 kan, i motsetning til Refleks 3, oppta flere sider i kapittelet. Dette kan trolig være med tanke på at Arena 5 er utarbeidet for elever på mellomtrinnet som kan ha glede av slike «store» oppgaver. Yngre elever, som de Refleks 3 er utarbeidet for, kan oppleve slike oppgaver som overveldende.

Et annet moment som kan påvirke det totale sidetallet til de ulike kapitlene er bruken av bilder og illustrasjoner. Bøker som Globus 6, Refleks 3 og Arena 5 bruker av og til en hel side til en illustrasjon eller bilde. Dette kan være for å gi elever og lærere en naturlig pause i arbeidet, der en kan samle elevene og diskutere illustrasjoner i plenum. Illustrasjoner kan også være med på å utdype eller underbygge temaer som er blitt tatt opp i teksten. Dette blir kalt for multimodal affordans mellom de multimodale elementene i kapitlene. Affordansen til ulike illustrasjoner i de ulike kapitlene ble tatt opp og illustrert, og det ble presentert noen tanker om hva som kan ha vært hensikten til skaperne av lærebøkene bak illustrasjonene. Hensikten med dette var ikke å bare se på i hvilken rolle kvinnene i vikingtiden, da dette blir nevnt opptil flere ganger. Dette ble også sett på for å få en følelse av de ulike kapitlene sin særegenhet og karakter.

6.2 Hvilket narrativ fremmer kapittelet

Vikingtiden er en tidsperiode som ble trukket særlig frem på 1800-tallet. Dette var for å fremme patriotisme, felles kulturarv og en felles forhistorie hos det norske folk etter lengre perioder i union med både Danmark og Sverige. Noe av konsekvensen av at vikingtiden ble tatt mer frem igjen på 1800-tallet, var at noen samfunnsstrukturer, slik som kjønnsrollene, ble overført til vikingtiden. Disse kjønnsrollene er i senere tid blitt omdiskutert, da en mener å kunne argumentere for at kvinner har hatt en mer aktiv rolle i samfunnet enn først antatt. Igjennom denne masteroppgaven er det blitt trukket frem eksempler på dette med tanke på veving av seil, matlaging og gjestebud for å nevne noe.

Grunnen til at dette punktet ble tatt med var for å se om lærebøkene hadde en 1800-talls fremstilling av kjønnsrollene eller om de kan ha en mer moderne tilnærming. Det analysen fant var at Gaia 6 og Globus 6 begge fremstiller et noe gammeldags kjønnsrolle-bilde. Gaia 6 tildeler lite fokus til kvinner generelt i kapittelet og nevner kun at kvinner hadde ansvar på gården mens mennene var i viking. Globus 6 nevner også dette narrative. Globus 6 nevner i tillegg at kvinner, slik som kvinnene i Osebergfunnet, også kunne ha en rolle som prestinner i vikingtiden. Det som også er interessant å se på er illustrasjonene som er brukt i kapitlene. Disse illustrasjonene vil ikke bare ha en affordans til teksten og andre multimodale elementer i kapitlene, men de kan også illustrere hvilket fokus skaperne av lærebøkene kan ha hatt. I Gaia 6 ser vi at

illustrasjonene av kvinner er få og som regel er kvinnene i illustrasjonene enten i bakgrunnen eller små. Illustrasjonene av mennene er det flere av, og de blir ofte også poengtert enten ved bildetekst eller i selve faktateksten. I Globus 6 er illustrasjonene av kvinnene mer fremtredende, da særlig illustrasjonen av hvordan Osebergkvinnene kan ha sett ut mens de reiste rundt som prestinner. Globus 6 benytter seg også av klassiske malerier av Krohg og Bergslien. Begge disse maleriene ble malt på 1800-tallet, og kan derfor være med på å fremme et mer 1800-tallsperspektiv på vikingtiden. Disse bildene er Krohgs maleri *Leiv Eriksson oppdager Amerika* (figur 12) og Bergsliens maleri *Frierbud fra Harald Hårfagre til Gyda* (figur 13). Begge disse maleriene kan tolkes til å fremme dette 1800-tallsperspektivet av mannen som en aktiv, handlekraftig aktør, mens kvinnen ofte vises i en mer passiv rolle. Vi ser dette tydeligst i *Frierbud fra Harald Hårfagre til Gyda*. I dette maleriet står det tre menn og to kvinner. Mennene er kledd i staselige klær, den ene i brynje, med skjold og hjelm, og er vendt mot kvinnene. Den ene kvinnen, som trolig skal være Gyda med det lyse håret, står ved en vevstol. Den andre kvinnen, med mørkt hår, sitter og arbeider med noe stoff. Her ser vi altså tre menn, handlingens menn, som aktivt tar kontakt med kvinnene. Kvinnene fremstår som mer passive i at de arbeider 'med slike sysler som kvinner vanligvis gjør'. Og nærmest blir avbrutt i sin vante gang av disse handlingens menn. Noe av den samme tematikken kan vi også finne i *Leiv Eriksson oppdager Amerika*. I dette maleriet er det ingen kvinner avbildet, som igjen styrker tolkningen om at det er menn som var den aktive aktøren. Det var mennene som utførte de bragder som ble oppnådd under vikingtiden. Mennene var dem som dro ut og oppdaget, drev handel og sloss og plyndret rundt store deler av verden, mens kvinnene var ingen steder å se. Gaia 6 og Globus 6 benytter også til tider bilder av arkeologiske funn. Refleks 3 skiller seg fra de to forrige bøkene i at den for det meste ikke bruker illustrasjoner som er tegnet, men heller bilder eller dataskapte illustrasjoner. Noe av grunnen til dette, kan være fordi Refleks 3 er utviklet for yngre elever, som lett kan la seg distrahere av illustrasjoner som er brukt i Gaia 6 og Globus 6, eller så kan det være fordi Refleks 3 er en nyere lærebok. Refleks 3 er også den boken som av alle i analysen har minst fokus på hvert enkelt kjønn, men heller fokuserer på «vikinger». Arena 5 har i likhet med Gaia 6 og Globus 6 en blanding av illustrasjoner og bilder av arkeologiske funn. Det som skiller Arena 5 fra de andre bøkene er at i denne læreboken blir mye fokus gitt til kvinnen i grav bj.581. Skaperne av læreboken legger mye fokus på interpretasjonen om bj.581 kan ha vært en krigerkvinne, som er en nokså ny interpretasjon. Arena 5 er også mer forsiktig med å si med sikkerhet hvilken rolle kvinnene i Oseberggraven kan ha hatt eller identiteten deres.

6.3 I hvilken kontekst/rolle blir kvinner fra vikingtiden nevnt

Gaia 6 fremviser kvinnene som er illustrert eller nevnt i teksten som styrere av gården mens mennene var borte. Enkelte gudinner som Hel, Frigg og Frøya blir også trukket frem, men det er ikke mye informasjon som blir gitt om disse. Globus 6 nevner kvinner i noen flere roller. I tillegg til å trekke frem at kvinnene hadde ansvaret på gården mens mennene var ute og reiste i viking, blir også interpretasjonen om Osebergkvinnene som prestinner presentert for elevene. Refleks 3 er, som nevnt, den mest kjønnsnøytrale boken, men den ene illustrasjonen som viser en kvinne viser henne bak noen barn i delkapittelet *Barn i vikingtiden*. Dette er en sikkert nok så riktig, men også en noe tradisjonell rolle som kvinner har. Arena 5 skiller seg igjen ut på grunn av deres fokus på bj.581. I tillegg til å fremstille bj.581 som en krigerkvinne, nevner skaperne av læreboken også at en ikke kan si med sikkerhet hvem kvinnene i Osebergskipet kan ha vært, men at de må ha være kvinner av høy byrd.

6.4 Hvor stor del av kapittelet er ubetvilelig tildelt kvinner

For å få en klarhet til dette kriteriet ble det utviklet åtte kategorier som en enkelt kunne kvantifisere nyanser i de ulike kapitlene. Denne tabellen blir også tatt med her for å kunne lettere oppsummere noen av funnene.

Kategorier	Lærebøker			
	Gaia 6	Globus 6	Refleks 3	Arena 5
Kvinner nevnt direkte	7	6	3	3
Menn nevnt direkte	9	15	4	5
Antall hele sider om kvinner	1 setning	2 + 1 setning	1 setning	4
Antall hele sider om menn	4	12	2 + 1 avsnitt	5
Tekstbokser som omhandler kvinner	1	3	2	0
Tekstbokser som omhandler menn	3	10	0	1
Illustrasjoner av kvinner	3	7	3	2
Illustrasjoner av menn	7	12	4	5

Tabell 1

Ut fra tabellen kan vi se at det er et klart større kjønnsfokus i de eldre lærebøkene enn i de nyere. Dette kan ha med endringen i fokus på vikingtiden som er kommet nå i nyere tid. Det kan også komme av at læringsmetoder som dybdelæring og arbeidet med kritisk tenkning er kommet mer i fokus med Fagfornyelsen (LK20) enn det var under Kunnskapsløftet (LK06). En

kan også tolke tabellen som at kvinner i vikingtiden er blitt allokert like mye plass i alle lærebøkene. Hvilken rolle kvinnene blir fremstilt i, kan ha skiftet noe som de tidligere kapitlene har vist, men rent kvantitativt er plassen lik. Plassen som menn i vikingtiden har fått, har derimot redusert seg kraftig fra de eldre lærebøkene der menn fikk blant annet tolv illustrasjoner, tolv hele sider med tekst og femten direkte henvisninger i Globus 6 til fem illustrasjoner, fem sider og fem henvisninger i Arena 5, for å se på et eksempel.

7. Oppsummering

I denne masteroppgaven har jeg forsøkt å svare på problemstillingen *Hvordan blir kvinner i vikingtiden representert i lærebøkene, og hvordan blir Osebergfunnet og Birka-graven, bj.581, benyttet som begrunnelse for representasjonen av kvinnene i vikingtiden?* Denne problemstillingen kan deles inn i to deler, der jeg først analyserte et utvalg på fire lærebøker. Disse lærebøkene var Gaia 6, Globus 6, Refleks 3 og Arena 5. Disse bøkene ble analysert med utgangspunkt i problemstillingen og videre fire kriterier. Kriteriene lød *Kapittelets multimodale affordans og komposisjon, Hvilket narrativ fremmer kapittelet, I hvilken kontekst/rolle blir kvinner fra vikingtiden nevnt og Hvor stor del av kapittelet er ubetvilelig tildelt kvinner*. Her ble hver lærebok nøye nærlest slik at de ulike nyansene i kapitlene til lærebøkene kom frem.

7.1 Hvordan blir kvinner i vikingtiden presentert i lærebøkene?

Gaia 6 og Globus 6 er begge eldre lærebøker og er utviklet i tråd med Kunnskapsløftet (LK06). Både Gaia 6 og Globus 6 fører et mer tradisjonelt narrativ i sine kapitler om vikingtiden. Begge lærebøkene fokuserer en del på de bragder folk i vikingtiden oppnådde. Dette var bragder som revolusjonerende båtbygging. Måten båtene ble bygget på gjorde det mulig for dem som dro i viking å reise over nesten hele verden. I tillegg til å reise, ble det drevet håndverk og handel i et slik omfang at det muliggjorde fremvekst av handelsbyer. Slik disse prestasjonene blir lagt frem for elevene, gjøres på en slik måte at det gir et inntrykk av at alt ble oppnådd av menn alene. Kvinnene sin rolle i samfunnet og som historisk aktør blir underkommunisert med setninger som «Mens mennene dro i viking, styrte kvinnene gården».¹⁷⁷ Utfordringen ved et slik narrativ er at kvinnes viktige rolle i å muliggjøre disse bragdene usynliggjøres. Dette kan oppleves som problematisk, og fører fram en ide om at kvinnes plass i historien var mindreverdig i forhold til menn. Å ha ansvar for en gård mellom 800 evt.-1000 evt. er en helt annen sak enn hva det er i dag. På denne tiden fantes det ingen andre alternativer til å dyrke og

¹⁷⁷ Holm, Røsholdt & Utklev, 2007, s. 36.

videreforedle råvarer enn å gjøre jobben selv. I motsetning til i dag, der mye av arbeidet utføres av maskiner, var alt arbeid i vikingtiden utført for hånd. Avhengig av sosial status, ville dette arbeidet bli gjort av trelle eller eierne av gården. Hvis husfruen alene sto med ansvar for hele husholdningen mens mennene var ute på reise, vil dette si at hun administrerte all arbeidskraft på gården. Hun måtte selv også gå med i arbeidet. Gjennom mine analyser kan en se at i de eldre bøkene er skillet mellom menn og kvinners fokus noe skjelvfordelt (tabell 1).

De to neste bøkene som ble analysert var bøkene Refleks 3 og Arena 5. Begge disse bøkene er utviklet i tråd med den nye læreplanen Fagfornyelsen (LK20). I de nyere bøkene kan en se et mer nyansert bilde av vikingtiden som reflekterer mer holdningene i fagmiljøene per i dag. Refleks 3 er en av de mer kjønnsnøytrale bøkene i analysen. Her blir de samme bragdene som Gaia 6 og Globus 6 trekker frem poengtert, men dette blir gjort med en mer sammenfallende terminologi. Refleks 3 refererer nesten konsekvent gjennom hele kapittelet sitt til vikinger uten å spesifisere om det er menn eller kvinner de mener med betegnelsen. Dette gjør at vi som lesere blir sittende igjen med en opplevelse av at vikinger refererer til alle aktører i vikingtiden. Illustrasjonene som blir brukt i Refleks 3 gjenspeiler også dette da de aller fleste er nokså nøytrale. Det eneste unntaket er illustrasjonen til delkapittelet *Barn i vikingtida* (figur 19) der kvinnen bakerst i illustrasjonen er i en tydelig tradisjonell kjønnsrolle som omsorgsperson for barna fremst i illustrasjonen. Arena 5 kan sies å bli en motpol til de eldre lærebøkene. Denne læreboken er mer reflekterende i sin tilnærming til tidsperioden. Den er tidvis, i likhet med Refleks 3, nokså kjønnsnøytral. Mye av kapittelet ønsker å gi opplæring til elevene i å arbeide med ulike typer kilder og trene elevene i kritisk tenkning. Kritisk tenkning er kommet mer inn i læreplanen med LK20 og fokuserer på å gi elevene redskapene til å kunne handle reflektert og informert i det mangfoldige samfunnet de lever i. Arena 5 viser ikke bare til hvor mye usikkerhet det kan være rundt ulike arkeologiske funn og historiske kilder og interpretasjoner ved disse. Men ved å fremvise dette til elevene, får elevene en innsikt i at det ikke er alle ting en kan si med hundre prosent sikkerhet om fortiden.

Når en da ser på det første kriteriene som lærebøkene ble analysert etter *Kapittelets multimodale affordans og komposisjon*, kan en se at lærebøkene multimodale affordans blir brukt på ulike måter i de forskjellige lærebøkene. I de eldre lærebøkene har affordansen mellom illustrasjonene og teksten en mer underbyggende effekt der illustrasjonene viser til tematikker som blir tatt opp i de ulike delkapitlene. De nyere lærebøkene har en del underbyggende affordans mellom de multimodale delene av kapittelet, men til tider blir affordansen mer utfyllende der illustrasjonene videreformidler eller nyanserer tematikken som blir tatt opp i

kapitlene. Et godt eksempel er Arena 5 sin oppgave på s. 51 (figur 27). Her blir elevene oppmuntret til å se på endringer i illustrasjonene fra før og nå av folk i vikingtiden. Dette kriteriet gir riktignok ikke så mye innsikt i kjønnsrollefordelingen i kapitlene, men er med på å gi et mer helhetlig blikk på kapittelets komposisjon.

Det andre kriteriet lærebøkene ble analysert etter var *Hvilket narrativ fremmer kapitlet*. Her var ønsket å se på hvilken fremstilling av vikingtiden skaperne av lærebøkene hadde. Som nevnt var Gaia 6 og Globus 6 de mest tradisjonelle kapitlene i sin fremstilling av vikingtiden. Begge bøkene hadde et innhold som var fylt med fakta om vikingtiden. En kan kanskje argumentere for at mye av denne informasjonen var ment å være målbar for at elevene skulle kunne gjøre det bra på faktabaserte faglige prøver i fremtiden. Noe av grunnen til at en kan tenke seg dette er fordi i både Gaia 6 og Globus 6 var det nevnt en hel del navn og hendelser som er «typisk» å trekke frem når en omtaler vikingtiden. Det er også vert å merke seg at de fleste navn som ble nevnt var menns navn. Dette er med på å fremstille kvinnene som mer passive aktører enn mennene. De yngre lærebøkene Refleks 3 og Arena 5 har en noe annen tilnærming, der elevene har muligheten til å legge frem hypoteser og teorier om informasjonen tilgjengelig i dag. Det å ha en slik åpen tilnærming til dette er med på å ikke bare argumentere for at kvinner kan ha hatt en mer aktiv rolle i samfunnet enn hva Gaia 6 og Globus 6 har fremvist, men også demonstrere for elevene at det er noen ting vi ikke kommer til å vite svaret på. Men gjennom kritisk tenkning og et godt kjennskap til materialet en arbeider med, er det noen ganger mulig å formulere en sannsynlig hypotese. Noe av grunnen til dette kan være fordi disse lærebøkene er utviklet for LK20 der dybdelæring er mer i fokus enn før. I disse lærebøkene får elevene selv reflektere over påstander og kilder som blir fremvist, uten at det blir uttrykt at det er et klart rett eller galt svar. Videre kan en også se i et kjønnsperspektiv hvilke kjønnsnarrativ de ulike lærebøkene presenterte. De eldre lærebøkene hadde gjerne et noe mer 1800-talls preg over hvordan rollefordelingene ble presentert for elevene med mennene ute og kvinnene hjemme. De yngre bøkene fremmer i motsetning til de eldre lærebøkene et mer kjønnsnøytralt narrativ.

Det tredje kriteriet *I hvilken kontekst/rolle blir kvinnene nevnt*. Her var det særlig Arena 5 som skilte seg ut i deres presentasjon av bj.581. Ettersom oppdagelsen av at det var en kvinne i graven og ikke en mann er så ny, er det naturlig at dette funnet ikke blir nevnt i de eldre lærebøkene. Refleks tar heller ikke opp dette funnet, men det kan være med bakgrunn i at boken er for en hel del yngre elever enn hva Arena 5 er. I Gaia 6 og Globus 6 blir kvinnene fremstilt i en fredelig kontekst på gården, mens mennene heller blir vist mer kledd til kamp.

Det siste kriteriet som lærebøkene ble analysert mot var *Hvor stor del av kapittelet er ubetvilelig tildelt kvinner*. Dette ble gjort ved å kvantifisere omtalelsen av kvinner og menn i hver bok etter ulike kategorier. Tabell 1 viser nokså tydelig at forskjellen mellom plassen kvinner og menn fikk i kapittelet er større i de eldre lærebøkene enn i de yngre. Det vi også ser er at selv i de nye lærebøkene er det en skjevfordeling, dog mindre enn i de eldre, men den er fortsatt til stede.

7.2 Hvordan blir Osebergfunnet og Birka-graven benyttet som begrunnelse for representasjonen av kvinnene i vikingtiden

Osebergfunnet blir, som nevnt, presentert i alle lærebøkene som ble analysert. Det mest interessante med Osebergfunnet er hvor rik gravskattene var og hvor mye denne graven kunne fortelle oss om alt fra klær og stofftradisjoner til bruk av vevtepper til veggpynt, til hvilken mat en kunne få med seg i døden. Osebergfunnet var også en av de største gravene funnet som tilhørte en kvinne og dermed indikerte at kvinner kunne nå en høy status i samfunnet. I alle lærebøkene blir kvinnene presentert i roller som en i dag ikke vil si er umulig for kvinner å oppnå. Dette er roller som dronning eller prestinner. Som det langsgående perspektivet også viste, har interpretasjonene om hvem som var dronning og hvem som var trelle eller om det var begge kvinnene som var kvinner av høy byrd vært diskutert mye og lenge. Det at kvinner kunne få rolle som prestinne eller gydje er heller ikke noe som har skapt de største debattene i samfunnet.

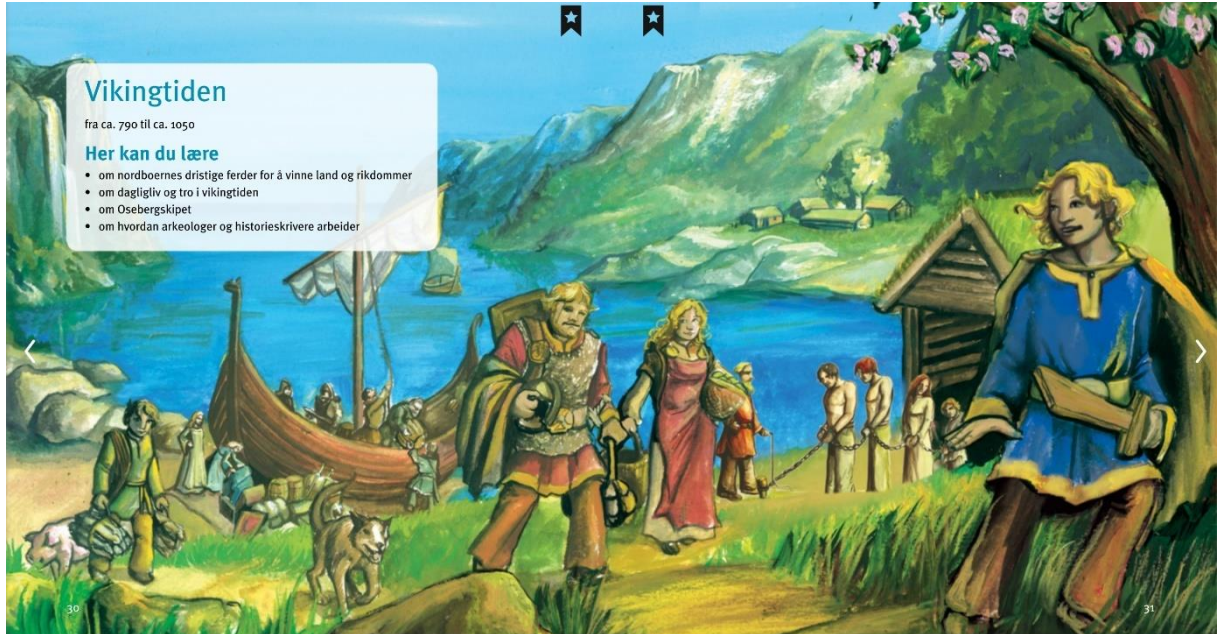
Arena 5 trekker også frem det nokså nye funnet med bj.581. Med oppdagelsene om at graven var til en kvinne og ikke en mann, åpnes det opp for nye interpretasjoner. Hvorfor var det så mange våpen i graven hennes? Var kvinnen i graven en kriger? Hadde kvinnen i graven en lederposisjon, og i så fall over hva eller hvem? Arena 5 og arkeolog Marianne Moen fremstiller klokkelig at dette er spørsmål vi ikke vet svarene på. Svar kan komme frem i lyset ved et senere tidspunkt, men å avfeie dem helt kan også være et feilgrep. Ved å ha en slik åpen tilnærming til dette, er Arena 5 med på å ikke bare argumentere for at kvinner kan ha hatt en mer aktiv rolle i samfunnet enn hva Gaia 6 og Globus 6 har fremvist. Arena 5 er også med på å demonstrere for elevene at selv om vikingtiden var for lenge siden, er det alltid mulig å lære nye ting om fortiden. Gjennom ny teknologi og forskning kan vikingtidens nyanser bli fremstilt på nye måter som før var utenkelig.

Hensikten med denne masteroppgaven har ikke vært å finne noe konkret «rett svar», men heller påpeke hvordan ulike interpretasjoner i ulike lærebøker kan bli oppfattet av elevene og er nyanser lærere som bruker lærebøkene i sin undervisning bør være seg bevisst.

Illustrasjoner

Illustrasjoner fra lærebøkene:

Gaia 6:

Figur 1

Egil – vikingsønnen

Egil er svett og andpusten. Hele dagen har han sprunget fram og tilbake mellom gården og skipet til faren, Torgeir Sterke. For Torgeir er kommet hjem fra vikingferd i dag, og mange kostbare skatter er båret i land. Egil glaner med store øyne på skarpe, sølvskinnende sverd. Endelig lar faren ham prøve å løfte ett av sverdene. Aldri hadde han trodd at det kunne være så tungt. Men han biter tennene sammen og klarer å holde det opp mot himmelen mens svetten driver av ham. Mennene ler, men det bryr ikke Egil seg om. For Torgeir roser ham og sier at snart er Egil gammel nok til å bli med på vikingferd.

Det har Egil drømt om lenge. Han er bare ti vintre, men om to år må han da få prøve seg! Og nå har faren så godt som lovet det. Mennene har fortalt om djuve kamper, og om sølv- og gullskatter som voktes av ubevæpnede menn. Tenk om Egil selv en gang kunne komme hjem med slike kostbare skatter! Sterk og stolt skal han stå framme i skipet, ved det gapende dragehodet, akkurat som faren.

Men Torgeir skyver brått Egil til side. Omsider skal de nye trelleene i land. Der kommer de subbende, bundet til hverandre med lenker. To kraftige, rodhårede unge menn med boyde hoder. Men de blir nok gode arbeidsfolk når de har fått smake pisken noen ganger. Bak dem går en kvinne med en gutt ved siden av seg. Gutten kan være omtrent på Egils alder. Han sender Egil et blikk fullt av hat. Egil snur seg vekk. Et kort øyeblikk ser han seg selv som trellegutten. Men så husker han at han er høvdings sønnen. Om noen år skal han bringe nye trelleer til gården!

Gokstadskipet.

Vikinghelm fra Gjermundbu.

Håndtaket på sverdet kalles *hjalte*. Den skarpe kanten er *eggen*. Den blanke siden kalles *klinge*. Nederst er det en *spydspiss*.

32 Vikingtiden

Oppgaver: 7-9 side 45 www.gyldendal.no/gaia 33

Figur 2

Vikingferdene

LEIV EIRIKSSON

Leiv Eiriksson var sønn av Eirik Raude som måtte flykte til Island på grunn av et drap han hadde begått. Da faren senere måtte sømme til Grønland, ble Leiv med. På en reise mellom Norge og Grønland mistet han kursen, og da så Leiv Eiriksson første gang kysten av Nord-Amerika.

Dette mente utlendingene om vikingene:
 «De skilneste av Guds skapninger.»
 «De bjffer som bikkjer.»
 «Vilje ulver som plyndrer og dreper både husdyr og mennesker.»

Vikinger klare til kamp. Hjelmer og skjold skal beskytte hode og kropp. Øks og sverd er kampvåpen.

Fra rundt 790 til 1050 dro nordmenn, dansker og svensker på *vikingferder* – langvarige handelsreiser og plyndringstokter til andre land. Folk nordfra hadde lenge handlet med europeere og arabere. Men folketallet økte i Norden. Den beste jorda var tatt, og mange syntes det var få muligheter hjemme. Utpå 700-tallet fikk nordboerne dessuten bedre skip, som klarte lange og farlige havstrekninger. Nå ble det lett å angripe, stjele kostbarheter – og dra til havs igjen med skattene. Mange steder klarte vikingene også å erobre land og slå seg ned der folk ikke klarte å drive dem tilbake.

Vikingerne tok menn, kvinner og barn som fanger. Dem kunne de selge på store slavemarkeder – eller ta med seg hjem som arbeidskraft på gårdene. Disse slavene, eller *trellene*, var husbondens eiendom. De ble kjøpt og solgt som andre varer.

34 Vikingtiden

Hvor gikk ferdene?

Svenske vikinger dro helst østover til Russland. De forte skipene sine oppover de russiske elvene og trakk dem over land til de nådde de store elvene Dnepr, Don og Volga. Så seilte de ned til Svartehavet eller Kaspihavet. Her handlet de med arabiske kjøpmenn. Den viktigste varen var hvite slaver. Nordmennene dro over Nordsjøen til de britiske øyene, og norske vikinghøvdinge styrte lenge Man, Hebridene, Orknøyene, Sjetlandsøyene og deler av Irland. Danskene seilte oppover elvene i Tyskland og Frankrike, og de grunnla et mektig vikingrike i Sør-England.

Mange engelske ord kommer fra norsk. Nedefor kan du sammenligne slike ord med moderne norske ord:
 They – De Them – Dem
 Law – Lov Take – Ta
 Knife – Kniv Window – Vindu

Hvor dro vikingene?
 Gult: svensker.
 Grønt: dansker.
 Brunst: nordmenn.

Nybyggere

Mange nordmenn seilte nordover og ble nybyggere på Færøyene, Island og Grønland. Omkring år 1000 oppdaget en av etterkommerne deres, *Leiv Eiriksson*, østkysten av Nord-Amerika. Han gikk i land på et sted han kalte Vinland. 20 år senere dro 160 islendinger til Vinland. De handlet med indianerne, men til slutt kom de i strid med dem. Etter tre år måtte de dra hjem igjen.

EN GOD SKIPPERSKRØRE!
 Islendingene i Vinland ble angrepet av indianere. Det ble fortalt at en kvinne som het *Frøydis*, ikke klarte å sømme. Hun fant et sverd, knepet opp kjolen og lot som om hun slipte sverdet mot brystene sine. Indianerne stakk av.

(Fra Eirik Raudes saga)

Faktaspørsmål: 1–3 side 44 Oppgaver: 10–12 side 45

www.gyldendal.no/gaia

35

Figur 3

Hverdagsliv

Ikke alle ble vikinger. De fleste dro aldri ut. Også vikingene hadde gård hjemme. Mens mennene dro i viking, styrte kvinnene gården. Gårdshusene var av tre eller torv. Mange hadde grunnmur av stein. Taket var dekket av torv, og gulvet var hardtråkket jord. De fleste hus hadde ett stort rom med ildsted midt på gulvet og sengebanker langs veggene. Når folk skulle spise, la de bordplatene over trebukker. Ofte sov to eller flere i samme seng. Husdyrene sto i uthuset, og der sov også trellene. Inne var det mørkt, selv midt på dagen. Bare ildstedet og enkle tranlamper lyste opp rommet.

Storgård fra vikingtiden.

Barn og ungdom

Barna hjalp de voksne med arbeidet. Jentene stelte husdyr og lagde mat. De lærte å spinne garn og veve. Guttene var med de voksne mennene i gårdsarbeidet eller på jakt og fiske. Jenter kunne bli giftet bort alt i 13–14-årsalderen, og når en gutt var 15, ble han regnet som voksen. Foreldrene bestemte hvem barna deres skulle gifte seg med, og hvor store gaver brudeparet skulle gi hverandre.

36 Vikingtiden

Språket

I vikingtiden snakket folk i Norden omtrent samme språk – norrønt mål. Vi kaller det ofte gammelnorsk. Folk fra Danmark, Sverige og Norge forsto hverandre godt. Først etter år 1000 begynte de tre språkene å bli forskjellige. Islendingene og folk på øyene i Nordsjøen kom for det meste fra Vest-Norge, og de fortsatte med å tale og skrive norrønt mål.

Runene

Lenge før vikingtiden var runene kjent. Disse skrifttegnene ble skåret inn i tre eller hugd i stein. Derfor har de aldri buer eller vannrette linjer. Her er runene ordnet etter vårt alfabet.

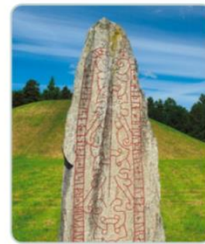

VIKINGNAVN

Astrid, Ingrid, Ragnhild, Sigrid, Åse, Arne, Bjørn, Harald, Knut, Olav, Svein, Sigurd, Trond og mange flere. Folk brukte ikke familienavn, men fornavn. Olav Haraldsson var sønnen til Harald. Det var vanlig med kallenavn, slik som Eirik Blodøks, Tore Hakekling og Olav Digre.

BLODSBRØDRE!

Gutter som ikke var brødre, kunne blande blod og bli fostbrødre. Da skar de seg i reven så blodet rant og sverget at dersom den ene ble skadet eller drept, skulle den andre hevne ham som om de var brødre.

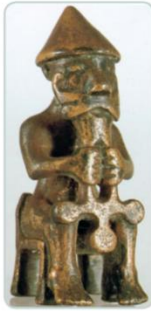
Runestein fra Sverige.

Faktaspørsmål: 4 side 44 Oppgaver: 13–16 side 45

www.gyldendal.no/gaia

37

Figur 4

Tor med hammeren. Tors hammer – *Mjølner* – var det viktigste våpenet hans. Mange mennesker fikk lagt seg en tordammer. De følte seg tryggere når de bar den på seg.

Hva folk trodde på

De gamle nordmennene hadde mange guder. Gudene var som mennesker, med koner og kjærestere. De lurte og løy. Men de hadde også gudekraft – overnaturlige evner og overnaturlig styrke.

Odin var den øverste av gudene. Han var krigsgud og gud for døde krigere. Odin ble alltid fulgt av to ravn, *Hugin* og *Munin*, som betyr «tanken» og «minnet». Han var enøyd, for han hadde gitt ett øye i pant for å få drikke av visdommens brønn. Odin bodde i *Valhall*. Der samlet han alle døde krigere til daglige kampovelsler. Ble de drept, kunne de likevel reise seg igjen, like hele.

Tor var bondenes gud. Han hadde makt over regn, storm, lyn og torden. *Tor* var kjempes sterk og hissig. Han var alltid i kamp med *Jotnene* – troll som truet både guder og mennesker. Når det lynte og tordnet, for *Tor* over himmelen i en vogn trukket av to bukker.

Andre guder var *Frøy* og *Balder*. *Frigg* og *Frøya* var mektige gudinner.

Odin med ravnene sine.

38

Vikingtiden

Når verden går under ...

Folk følte at verden ikke kunne vare bestandig. En gang måtte det bli slutt på guder og mennesker. Denne katastrofen kalte de *ragnarok*. En i gudedeloken – *Loke* – var av jotunsekt. Når *ragnarok* nærmer seg, vil *Loke* styre skipet *Naglfar*, bygd av døde menns negler. Om bord har han jotner som truer menneskene med ild og is.

Naglfar.

Loke har to uhyggelige sønner. Den ene, *Midgardsormen*, ligger i havet og slynger seg rundt jorda. I denne siste kampen skal ormen slåss med *Tor*. Begge kommer til å dø. Den andre *Loke*-sønnen, den blodtørstige *Fenrisulven*, skal sluke *Odin*. Ingen vil seire i denne kampen. Guder, mennesker og jotner vil dø. Jorda kommer til å forsvinne i ild og røyk.

Men noen så et håp. Det ble fortalt at en ny, vakrere jord skulle stige opp av havet.

Loke hadde også en datter, *Hel*. Hun hersket i dødsriket, langt mot nord. Og *Loke* var ikke bare far. Han kunne forvandle seg til alle slags skikkelser. En gang gjorde han seg om til en hoppe (hunnhest). Slik ble han mor til *Sleipner*, *Odins* hest, som hadde åtte bein og var raskest av alle hester.

Kanskje fikk vulkanutbrudd på Island mange til å tenke på verdens undergang?

Faktopspørsmål: 5 side 44 Oppgave: 17 side 45

www.gyldenda.no/gaia

39

Figur 5

Dette uhyggelige dyrehodet skulle trolig skremme onde ånder.

Osebergskipet

En augustdag i 1903 kom en bonde fra Vestfold til professor Gustafson ved Universitetet i Oslo. Bonden fortalte at han hadde funnet et vikingskip i en gravhaug på gården sin, *Oseberg*. To dager senere var professoren på gården. Han så at haugen rommet et stort skip. Utgravningen var svært vanskelig. Skipsplankene hadde ligget i fuktig blåleire i over 1000 år. For at de ikke skulle tørke ut og sprekke når de kom opp i dagen, ble det pakket inn i fuktig mose.

Skipet blir gravd fram.

GRAVRØVERE

Gull og sølv fantes ikke i graven, for den hadde vært åpnet av røvere. De var nok ute etter smykker og metall som kunne smeltes om. Resten av gjenstandene lot de være.

40

Vikingtiden

Litt av et puslespill

Skipet hadde praktfulle utskjæringer. Det var rikt lastet med vogner, sleder, senger, kjøkkenutstyr – og fantastiske utskårne dyrehoder. Men det lå begravd under tunge steiner. Både skipsplankene og mange av gjenstandene i graven var brukket i hundrevis av stykker som lå om hverandre. De måtte merkes for de ble tatt opp, slik at de kunne settes riktig sammen. Det ble en vanskelig oppgave. En av sledene besto av nærmere 1000 stykker. Hele arbeidet tok 21 år.

Denne flatte vognen kunne løftes av hjulene.

a) Slik lå en av sledene i graven.

b) Det var litt av et puslespill å sette sammen understellet på sleden.

c) Endelig er puslespillet ferdig.

Hvem lå i graven?

Det var ikke hvem som helst som kunne få en så storslått gravferd. *Arkeologene* fant skjelletter av to kvinner; en yngre og en eldre. Den yngste kan ha vært av kongelig att. Hun hadde vært kledd i det fineste tøy, som bare en kongelig kvinne kunne eie. Tennene hennes var slitt etter langvarig bruk av tannpirker. Bare virkelig velstående kvinner kunne tillate seg slikt.

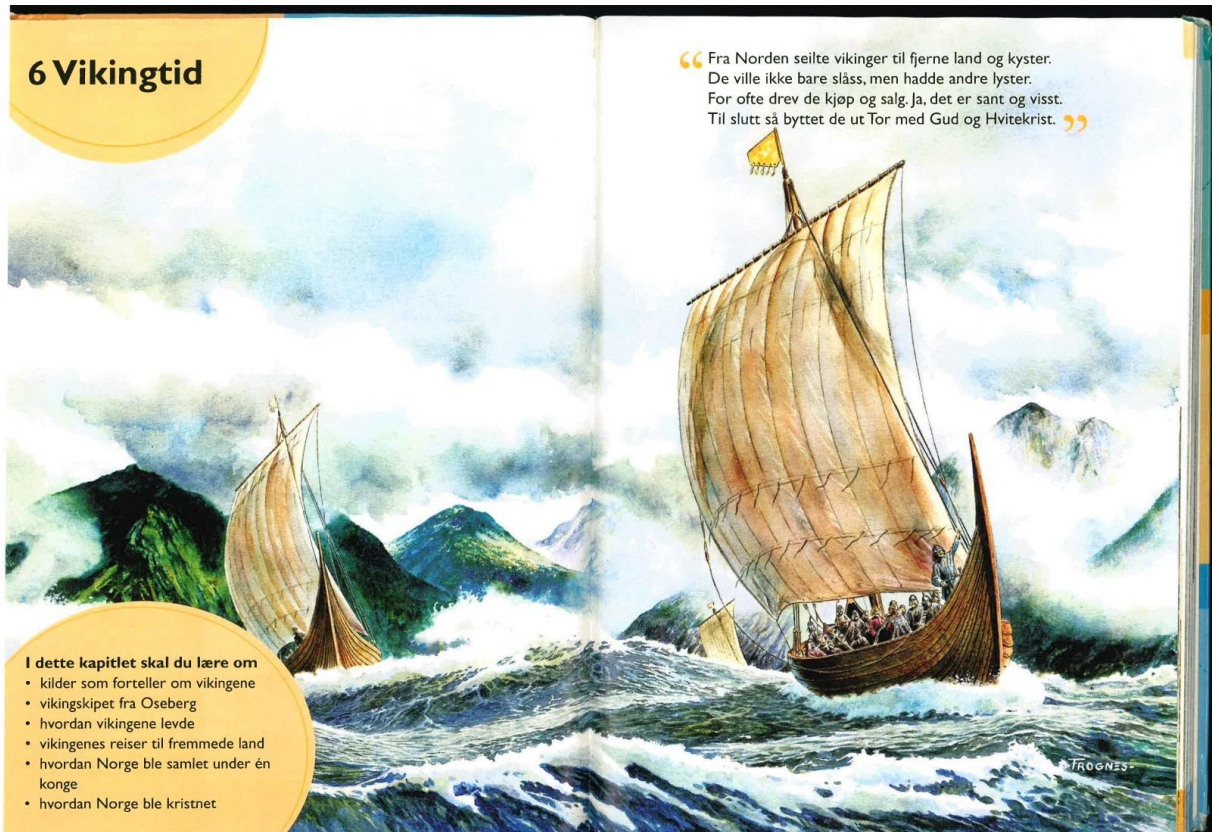
Arkeolog: Arkeologene undersøker spor etter mennesker fra tidligere tider.

Faktopspørsmål: 6 side 44 Oppgaver: 18 og 19 side 45

www.gyldenda.no/gaia

41

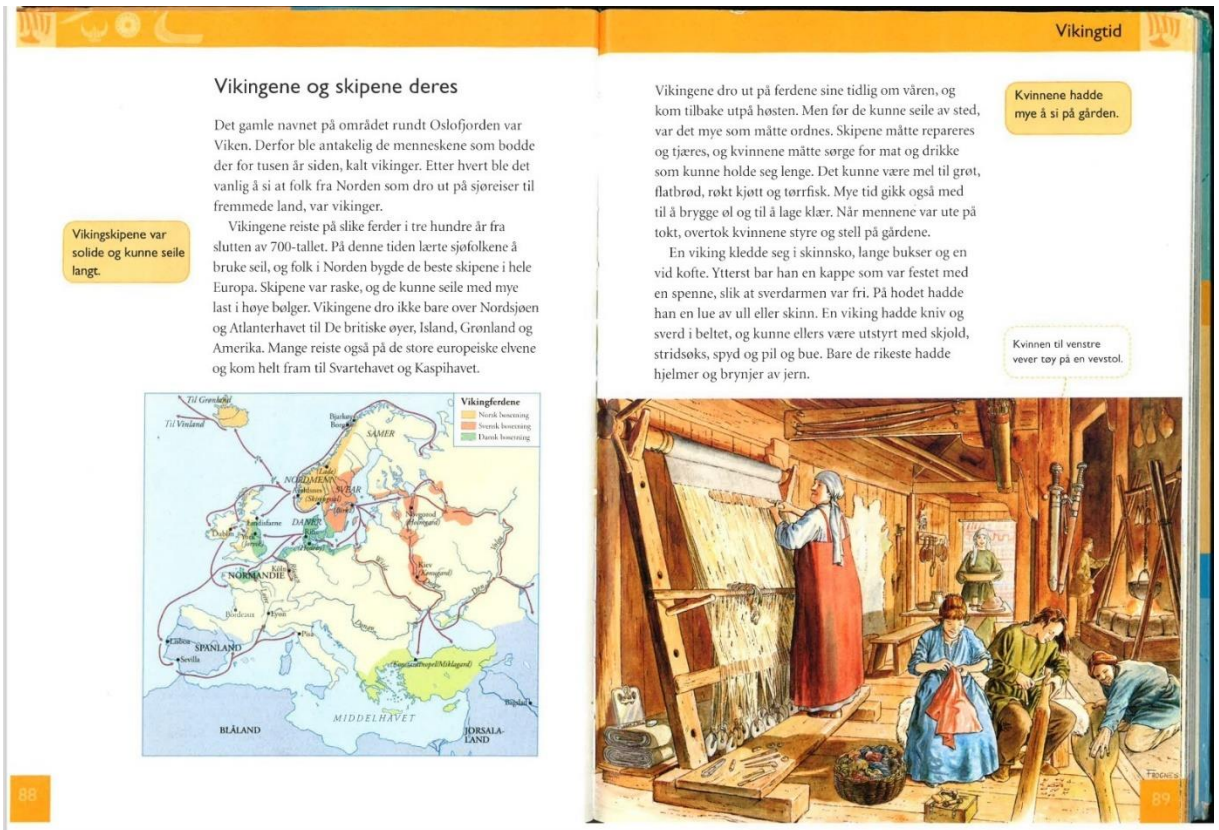
Figur 6

Figur 7

Figur 8

Figur 9

Figur 10

dø når vikingene sloss. De krigerne som ble drept på slagmarken, ble ført til Odins bolig, Valhall. Der kunne de krige, ete, drikke og hygge seg med vakre kvinner.

Odin hadde bare ett øye og red på en hest med åtte bein. For å vite hva som skjedde i verden, sendte han ut to ravner for å samle nyheter hver dag.

Tor, sønnen til Odin, var godt likt blant vanlige folk. Han hadde rødt skjegg, var stor og sterk og måtte kjempe mot jotnene med hammeren sin. Når det var tordenvær, trodde menneskene at han reiste over himmelen i en vogn trukket av bukker, og at det gnistret og buldret fra vogna hans. Derfor ble han kalt tordenguden.

Frøy var guden for fred og fruktbarhet. Folk ofret og bad til ham for å slippe krig og for å få mye korn og kjøtt på gårdene. Søsteren hans, Frøya, var kjærlighetsgudinne. Når folk var forelsket og ville ha barn, bad de til henne.

Folk i Norden holdt fester og ga gaver til gudene for at de skulle få store krefter. Dette kalte de «å blote». Da slaktet de hester eller griser og tømte blodet i store kar. Etterpå sprutet de blodet fra dyra på støtter av gudene, spiste kjøttet og drakk mjød eller øl. Når de kjente rusen fra drikket, trodde de at de hadde fått gudenes kraft i kroppen.

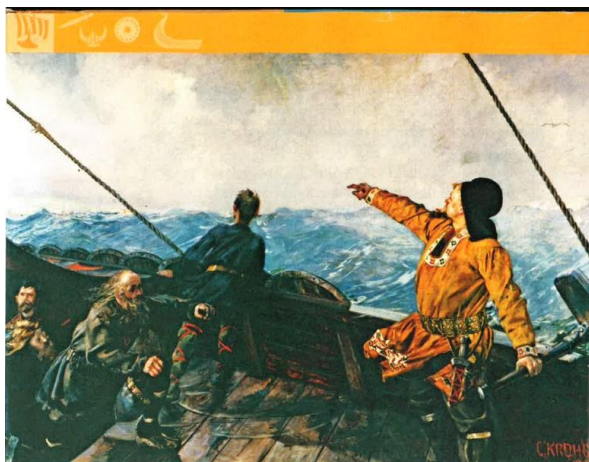

Vikingene ofret og festet til gudenes ære.

Slik kan vi tenke oss at kvinnene fra Oseberg ble kjørt rundt på gården til ære for gudinnen Frøya.

Figur 11

Slik tenkte maleren Christian Krohg seg at Leiv Eiriksson oppdaget Vinland.

Både islendingene og færoyingene snakker i dag nesten det samme språket som vikingene gjorde.

En islending som het Eirik Raude, drepte en mann og ble dømt fredløs i tre år. Det betydde at hvem som helst kunne ta livet av ham i disse årene. For å slippe unna tok han familien sin med seg til et nytt land. Der bygde Eirik en gård. Etter tre år dro han tilbake til Island som fri mann for å få med seg flere folk til det nye landet. Han kalte landet Grønland, for å lokke med seg så mange islendinger som mulig. Han klarte å få med seg mange nok til å grunnlegge to store bygder på øya.

Omkring år 1000 fant grønlandingen Leiv Eiriksson et land som lå enda lenger vest. Det fikk navnet Vinland, og flere reiste dit og slo seg ned der. Vinland heter i dag Newfoundland, som ligger i dagens Canada.

De nordiske nybyggerne ble ikke lenge i Vinland. De ble angrepet av jegere som bodde der fra før, og valgte derfor å vende tilbake til Grønland. Etter dette gikk det nesten fem hundre år før andre europeere klarte å finne veien til Amerika på nytt.

Austerveg – veien østover

De svenske vikingene krysset Østersjøen og grunnla Gardarike sør for innsjøen Ladoga og Kievriket ved elva Dnepr. Derfra reiste de videre på de russiske elvene til Svartehavet og hovedstaden Konstantinopel i Øst-romerriket. Svenskene tvang folkene som bodde der fra før til å skaffe dem skinn, honning, bivoks, rav og slaver. Disse varene solgte de videre til arabiske kjøpmenn som betalte med gull- og sølvmynter og kinesisk silke. Mange steder i Norden er det funnet store myntskatter som forteller om denne handelen.

Svenske vikinger slo seg ned i Russland.

Visste du at...

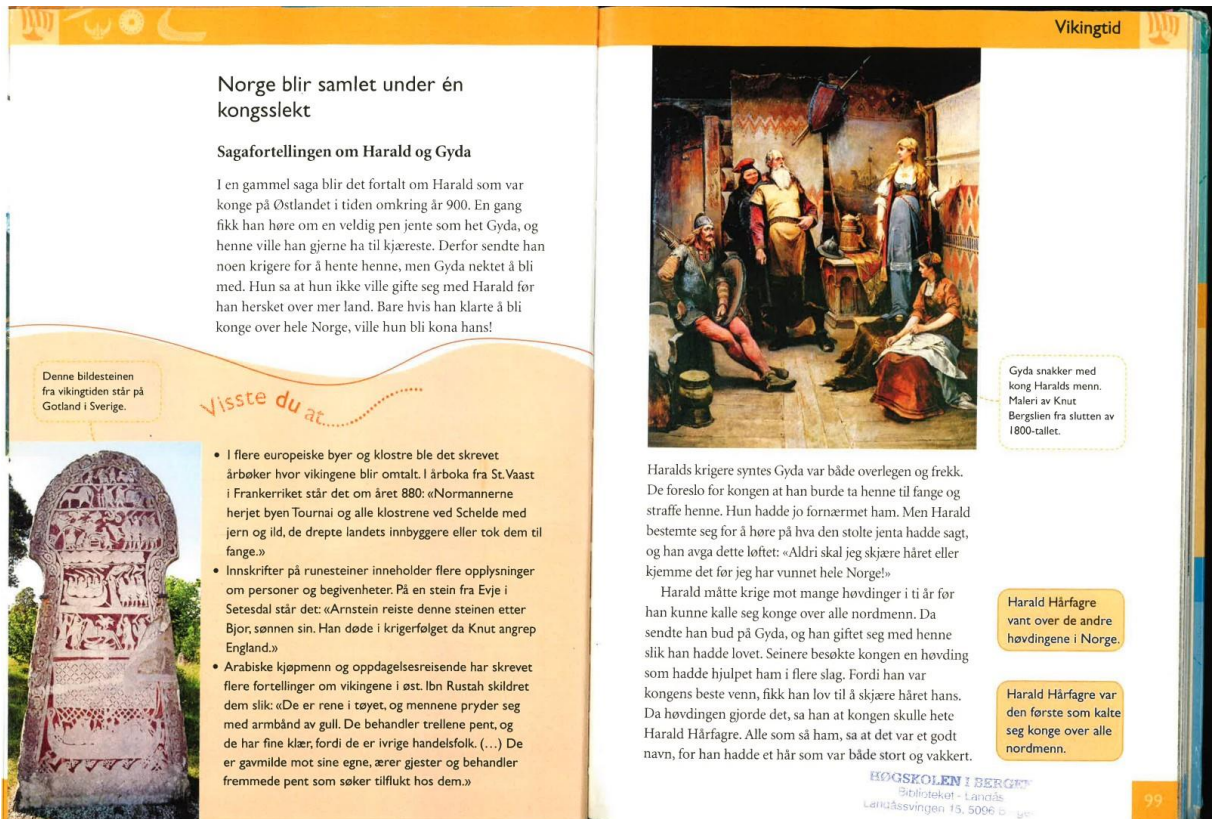
Da arkeologene undersøkte rester etter vikingbyen Jorvik (York) i England, fant de blant annet ut dette:

- Vikingene var ikke alltid krigere. De var også fredelige handelsfolk.
- Vikingene i byen spiste mye kornmat, fisk, frukt, nøtter og honning.
- De fleste beholdt tennene livet ut. Få var plaget av tannverk, men mange

hadde nedslitte tenner, fordi det var mye møllesteinstøv i melet.

- Det ble funnet mange kammer, noe som kan tyde på at folk gredde seg mye for å bli kvitt hodelus.
- I fritiden var det vanlig å spille brettspill, og noen spilte på panfløyter. Om vinteren sto folk på skøyter som var lagd av dyreknokler.

Figur 12

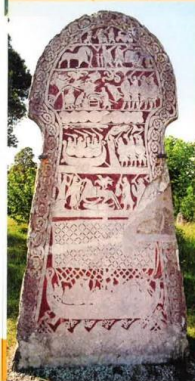

Norge blir samlet under én kongsslekt

Sagafortellingen om Harald og Gyda

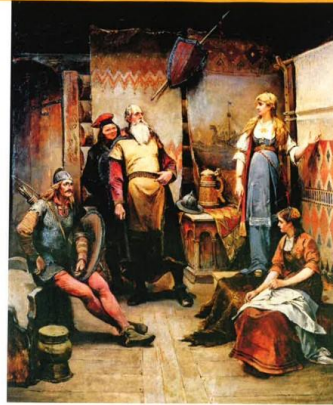
I en gammel saga blir det fortalt om Harald som var konge på Østlandet i tiden omkring år 900. En gang fikk han høre om en veldig pen jente som het Gyda, og henne ville han gjerne ha til kjæreste. Derfor sendte han noen krigere for å hente henne, men Gyda nektet å bli med. Hun sa at hun ikke ville gifte seg med Harald for han hersket over mer land. Bare hvis han klarte å bli konge over hele Norge, ville hun bli kona hans!

Denne bildesteinen fra vikingtiden står på Gotland i Sverige.

- I flere europeiske byer og klostre ble det skrevet årbøker hvor vikingene blir omtalt. I årboka fra St. Vaast i Frankeriket står det om året 880: «Normannerne herjet byen Tournai og alle klosterne ved Schelde med jern og ild, de drepte landets innbyggere eller tok dem til fange.»
- Innskrifter på runesteiner inneholder flere opplysninger om personer og begivenheter. På en stein fra Evje i Setesdal står det: «Arnstein reiste denne steinen etter Bjor, sønnen sin. Han døde i krigerfølgel da Knut angrep England.»
- Arabiske kjøpmenn og oppdagelsesreisende har skrevet flere fortellinger om vikingene i øst. Ibn Rustah skildret dem slik: «De er rene i tøyet, og mennene pryder seg med armbånd av gull. De behandler trellede pent, og de har fine klær, fordi de er ivrige handelsfolk. (...) De er gavmilde mot sine egne, ærer gjester og behandler fremmede pent som søker tilflukt hos dem.»

Visste du at...

Gyda snakker med kong Haralds menn. Maleri av Knut Bergslien fra slutten av 1800-tallet.

Haralds krigere syntes Gyda var både overlegen og frekk. De foreslo for kongen at han burde ta henne til fange og straffe henne. Hun hadde jo fornærmet ham. Men Harald bestemte seg for å høre på hva den stolte jenta hadde sagt, og han avga dette løftet: «Aldri skal jeg skjære håret eller kjenne det for jeg har vunnet hele Norge!»

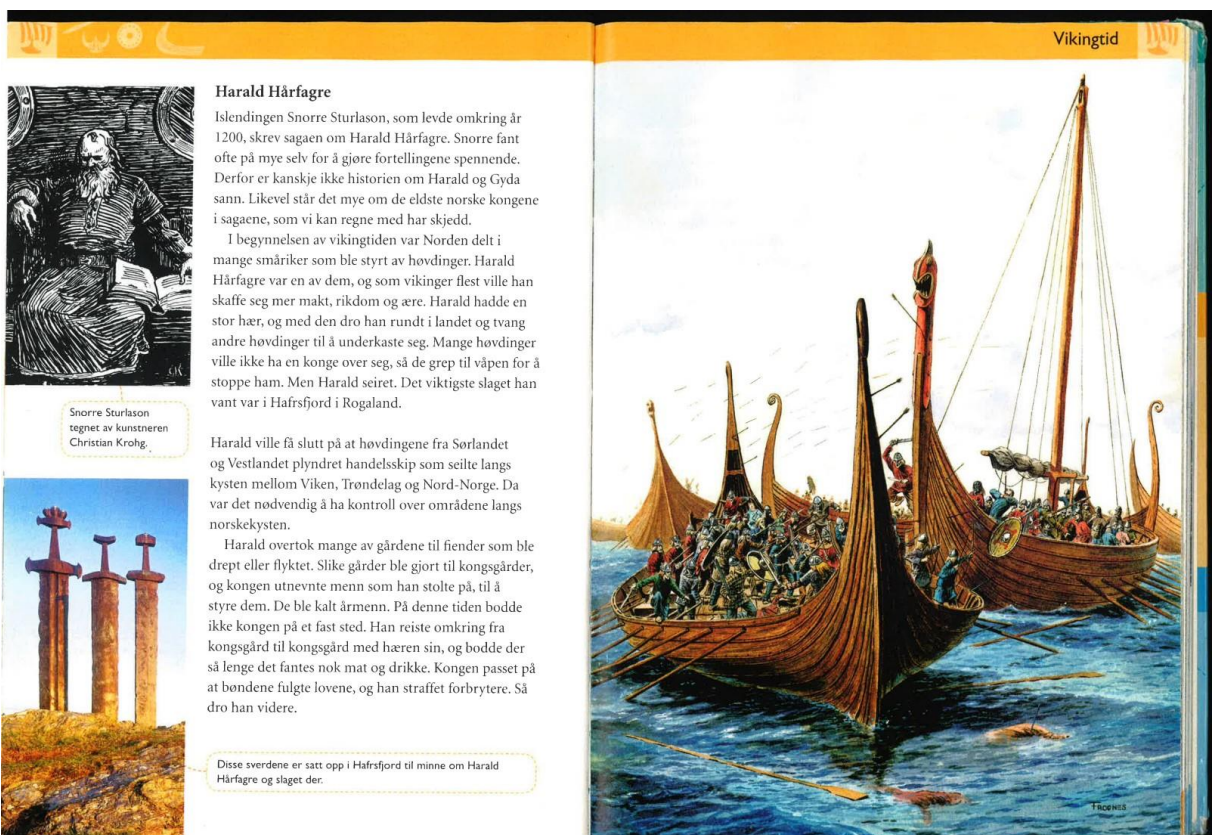
Harald måtte krige mot mange høvdinge i ti år før han kunne kalle seg konge over alle nordmenn. Da sendte han bud på Gyda, og han giftet seg med henne slik han hadde lovet. Senere besøkte kongen en høvding som hadde hjulpet ham i flere slag. Fordi han var kongens beste venn, fikk han lov til å skjære håret hans. Da høvdingen gjorde det, sa han at kongen skulle hete Harald Hårfagre. Alle som så ham, sa at det var et godt navn, for han hadde et hår som var både stort og vakkert.

Harald Hårfagre vant over de andre høvdingene i Norge.

Harald Hårfagre var den første som kalte seg konge over alle nordmenn.

HØGSKOLEN I BERG[®]
Bibliotek - Lancia
Lørdagsavingen 15. 5096

Figur 13

Harald Hårfagre

Islandingen Snorre Sturlason, som levde omkring år 1200, skrev sagaen om Harald Hårfagre. Snorre fant ofte på mye selv for å gjøre fortellingene spennende. Derfor er kanskje ikke historien om Harald og Gyda sann. Likevel står det mye om de eldste norske kongene i sagaene, som vi kan regne med har skjedd.

I begynnelsen av vikingtiden var Norden delt i mange småriker som ble styrt av høvdinge. Harald Hårfagre var en av dem, og som vikinger flest ville han skaffe seg mer makt, rikdom og ære. Harald hadde en stor hær, og med den dro han rundt i landet og tvang andre høvdinge til å underkaste seg. Mange høvdinge ville ikke ha en konge over seg, så de grep til våpen for å stoppe ham. Men Harald seiret. Det viktigste slaget han vant var i Hafsfjord i Rogaland.

Harald ville få slutt på at høvdingene fra Sørlandet og Vestlandet plyndret handelsskip som seilte langs kysten mellom Viken, Trøndelag og Nord-Norge. Da var det nødvendig å ha kontroll over områdene langs norskekysten.

Harald overtok mange av gårdene til fiender som ble drept eller flyktet. Slike gårder ble gjort til kongsgårder, og kongen utnevnte menn som han stolte på, til å styre dem. De ble kalt årmenn. På denne tiden bodde ikke kongen på et fast sted. Han reiste omkring fra kongsgård til kongsgård med hæren sin, og bodde der så lenge det fantes nok mat og drikke. Kongen passet på at bondene fulgte lovene, og han straffet forbrytere. Så dro han videre.

Disse sverdene er satt opp i Hafsfjord til minne om Harald Hårfagre og slaget der.

Snorre Sturlason tegnet av kunstneren Christian Krohg.

Figur 14

Olav Haraldsson blir drept

Olav brukte harde midler for å få det som han ville. Snorre forteller at da Olav kom til Valdres, ropte og skrek bondene imot ham og bad ham å tie stille. Olav svarte med å brenne ned mange gårder, helt til bondene kom og bad om nåde. Andre steder knuste han gudebilder og rev ned hedenske gudshus. En gang, da han besøkte ei bygd på Ostlandet, fortelles det at «om noen ikke ville holde opp å være hedninger, så tok han det så hardt at han drev noen ut av landet, noen lot han lemleste på hender eller føtter eller lot stikke øynene ut på dem, noen lot han henge eller halshogge, og han lot ingen være straffet, som ikke ville tjene Gud».

Kong Olav Haraldsson ble drept i slaget på Stiklestad i 1030.

Olav fikk mange fiender som gjerne ville bli kvitt ham. Den færligste var danskekongen Knut den mektige, som ønsket å erobre Norge. Han ga mye sølv og gull til norske høvdinge som lovet å hjelpe ham, og til slutt klarte de å samle en stor hær i Trøndelag. I 1030 møtte høvdingene Olav og mennene hans i et slag på Stiklestad i Verdal. Slik beskriver Snorre det som skjedde da Olav ble drept:

«Torstein Knarresmed hogg til kong Olav med øksa, og det hogget kom i venstre beinet ovenfor kneet. (...) Da kongen fikk det såret, lente han seg opp til en stein og kastet sverdet og bad Gud hjelpe seg. Nå stakk Tore Hund til ham med spydet. Stikket gikk inn nedefor brynjen og opp i magen. Da hogg Kalv til ham, og det hogget kom utenpå halsen på venstre side. (...) Disse tre sårene var det kong Olav døde av.»

Figur 15

Figur 16

ORD Å LÆRE
sjøfolk
kompass
handelsfolk

Sjøfolk, handelsfolk og røvarar

Vikingane oppdaga nye land. Visste du at vikingane var dei første som reiste frå Europa til Amerika?

Lange reiser til nye land
Vikingane var flinke *sjøfolk*. Dei kunne finne vegen over havet utan kart og utan moderne *kompass*. Dei fann vegen ved å sjå på sola og stjernene.

Vikingane kunne både ro og segle med skipa sine.

Vikingane reiste til nye og ukjente stader. Dei oppdaga nye land, og nokre av dei busette seg på Island og Grønland. Vikingane var også dei første som greidde å reise heilt frå Europa til Amerika.

Vikingane var handelsfolk og røvarar
Vikingane var *handelsfolk*. Dei reiste og hadde med seg varer heimanfrå som dei selde. Dei kjøpte og bytte til seg andre varer der dei kom. Men vikingane var også røvarar. Dei overfall, plyndra og stal. Mange stader i Europa var folk redde for vikingane. Der blei det skrivinger om kva vikingane gjorde. Slike historier kan også fortelje oss om fortida.

1 Korleis fann vikingane vegen på sjøen?
2 Kva betyr det å drive handel?
3 Sjå på kartet. Kvar reiste vikingane?

Figur 17

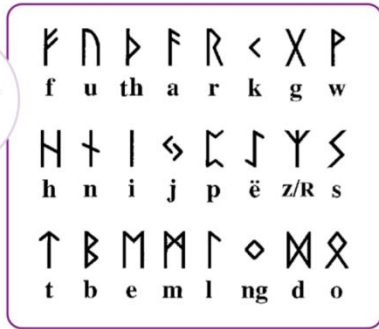
Forteljingar frå vikingtida

Det menneske har skrivne ned, kan også fortelje oss om fortida.

Skriftlege kjelder

Arkeologane kan finne ting frå fortida ned i jorda. Men det finst mange andre måtar å få vite noko om historia på. Menneske som har levd før oss, har skrivne ned ting som kan fortelje oss om korleis dei levde. Slikt som er skrivne ned, kallar vi *skriftlege kjelder*.

Dette er runealfabetet. Hadde vikingane like mange bokstavar som oss?

94 REFLEKS 3

Figur 18

Barn i vikingtida

I vikingtida fanst det ikkje skular. Kva gjorde barna då?

Barn leikte

Vi veit ikkje alt om korleis det var å vere barn i vikingtida. Men i utgravingar er det funne klede og leiker som barn har hatt.

Barn måtte arbeide

Barna leikte den gongen også. Nokre barn kunne ha leiker, som båtar eller knivar. Men barna måtte arbeide frå dei var ganske små. I vikingtida var det ingen barn som gjekk på skule. Det fanst ikkje skular. Barna lærte å arbeide på garden saman med dei vaksne.

Denne leikebåten har blitt funnen av arkeologar. Han leikte nokre barn med for 1000 år sidan.

98 REFLEKS 3

Figur 19

Runeskraft

I vikingtida skreiv dei med *runeskraft*. Bokstavane blei kalla runer. Dei skreiv på trepinnar eller hogg runene inn i stein. Når nokon ville sende ein beskjed, kunne dei risse han inn i ein pinne. I Bergen er det funne ein pinne der det står: «Gyda seier du skal gå heim.» Kanskje det var slik dei sende beskjedar før dei fekk telefon?

Dette er eit spinnehjul frå 1000-talet. På spinnehjulet er det skrivne med runeskraft: «Gunhild laga spinnehjulet.»

Songar og forteljingar

Vikingane skreiv ikkje like mykje som vi gjer. Forteljingar og songar blei hugsa utanåt og fortalde og sungne om igjen. Slik kunne dei bli fortalde att i mange hundre år før dei blei skrivne ned.

- 1 Kva er runeskraft?
- 2 Sjå på runealfabetet. Klarer du å skrive namnet ditt med runeskraft?
- 3 Kvifor skreiv ikkje vikingane like mykje som vi gjer?

Kapittel 4 – Å utforske fortida 95

Fattige og rike

Barn budde på gardar saman med familien sin. Det var stor skilnad på fattige og rike familiar. Dei rike hadde *trælar* som arbeidde for seg. Ein træl er det same som ein slave. Trælane var *ufrie* menneske, det betyr at dei ikkje kunne bestemme over sitt eige liv. Dei blei tvungne til å arbeide for andre.

Barn leikte i vikingtida også.

- 1 Kva er ein træl?
- 2 Korleis kan vi vite noko om barn i vikingtida?
- 3 Kva trur du er skilnaden på å vere barn den gongen og no? Er det noko som er likt?

Kapittel 4 – Å utforske fortida 99

Figur 20

Figur 21

Arkeologi om tusen år

En samfunnsfagtime i år 3000. Elevene plugger inn samfunnsfagboka rett i hjemmen. I dag skal de lære om den historiske perioden mellom år 1800 og 2150 ...

1 «Selv om tiden fra 1800 til år 2150 kalles 'Den store ødeleggelsen', var det ikke bare krig, naturødeleggelse og utryddede dyrearter. Arkeologiske funn viser at folk må ha hatt det ganske gøy sammen. Ulke kilder tyder på at det fantes barnehus der mange hundre barn kunne være sammen og leke med hverandre. Vi finner heller ikke mange barnegraver. Det kan fortelle oss at barn ikke har hatt smittsomme og dødelige sykdommer som svartedauden eller tuberkulose.»

2 «Barnehusene» hadde egne rom der barna dyrket gudene. I dette barnehuset dyrket de gudene Marcus og Martinus og gudinnen Zahrah H.»

3 «Den store ødeleggelsen» var også den perioden da menneskene oppfant mange tekniske ting. Vi har funnet plater som kunne vise bilder og spille lyd. Kanskje størrelsen på plata hadde noe å gjøre med statusen til eieren?»

4 «Fordi tec-tøj ikke var oppfunnet, måtte folk beskytte seg med hår og hud fra dyr. De la mye arbeid i plaggen, og vi har funnet rester av veldig forskjellige klær. Kanskje klærne viste hva man var flink til eller ikke å gjøre?»

OPPGAVE: Misforstått av framtiden?

Hvordan tolker menneskene i tegneserien spor de har funnet etter oss som lever i dag? Snakk sammen med læringspartner og skriv stikkord til svarene deres.

- Hva tror framtidens mennesker om barn i vår tid?
- Har de misforstått noe? Hva har de i så fall misforstått?
- Hvorfor har de misforstått, tror du?
- Tror du vi kan ha misforstått hvordan mennesker levde for mer enn tusen år siden?

Figur 22

Noen av de viktigste tingene som ble funnet i Oseberg-haugen, var:

- Skjelettet av en kvinne på litt over 50 år
- Skjelettet av en kvinne på mellom 70 og 80 år
- Skjelettene av 15 hester, 6 hunder og 2 kuer
- Klær, sko og kammer til å gre håret med
- Skipsutstyr
- Kjøkkenutstyr og gårdsutstyr
- Tre sleder til fest
- En slede til arbeidsbruk
- En vogn
- Fem utskårne dyrehoder i tre
- Fem senger
- To telt
- Mat: brøddeig, plommer, blåbær, epler

Vikingene og livet etter døden

De fleste gjenstandene vi har fra vikingtiden, er funnet i graver. Vikingene begravde de døde med utstyr som de trodde man kunne komme til å trenge i livet etter døden. Derfor kan vikinggraver fortelle oss hva vikingene så på som verdifulle og nyttige ting. Kan det også tenkes at vikingene ikke bare tenkte på livet etter døden, men også ville imponere naboene ved å grave ned flotte og kostbare gjenstander? Å oppdage vikinggraver kan fortelle oss mye om hvordan vikingene levde, og hva som var viktig for dem.

Osebergskipet ble funnet i samme gravhaug som to kvinner.

Osebergskipet

Et av de mest berømte funnene fra vikingtiden ble gjort for litt over hundre år siden. Da ble en gravhaug på gården Oseberg i Vestfold åpnet. Inne i haugen fant arkeologene et vikingskip med flotte utskjæringer. Det viste seg at Osebergskipet hadde blitt brukt til begravelsen av to kvinner.

Lenge trodde man at den yngste kvinnen var en dronning, mens den eldste kanskje var en trelle som hadde blitt lagt i graven for å holde dronningen med selskap.

Mysteriet i gravhaugen

Etter hvert har det dukket opp nye teorier om kvinnene. Kanskje det var den eldre kvinnen som var den viktige personen? Kanskje var den yngre kvinnen en trelle som hadde blitt ofret for å følge den andre til dødsriket?

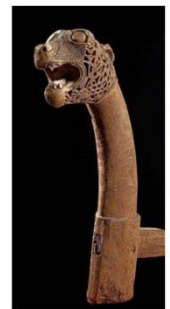
Tennene til den femti år gamle kvinnen var i god stand, noe som tyder på at hun har hatt et godt kosthold. Dermed er det kanskje ikke så sannsynlig at hun har vært en trelle. Rett før hun døde, hadde hun brukt kravebeinet, men forskerne vet ikke hva hun døde av.

Den eldre kvinnen hadde brudd i korsryggen og en skade i kneet som har gjort at hun haltet når hun gikk. Merker på skjelettet viser at den eldre kvinnen har dødd av kreft.

Får vi svaret i framtiden?

Forskere har undersøkt arvestoffet til kvinnene. De har funnet ut at den yngste kanskje ikke var fra Skandinavia. Det kan hende hun kom fra et land langt borte, men det er ikke forskerne sikre på. Kanskje vil bedre teknologi i framtiden gi oss svar?

Det gjenstår mer detektivarbeid før vi får svaret. Kanskje blir noen i klassen deres arkeolog og hjelper til med å finne ut av gåten?

vikinggraver trelle arvestoff

Mennesket vet lite
I graven lå det en pinn med et mystisk budskap skrevet i runer. Forskerne har prøvd å tolke runene og tror det står «mennesket vet lite». Hva kan den som skrev, ha ment med dette?

Figur 23

44 SPOR ETTER VIKINGTID
SPOR ETTER VIKINGTID 45

Lærelogg

Bruk dine egne ord for å forklare hva det vil si å tolke funn fra fortiden.

Skriv ned to begreper fra kapitlet som du er usikker på betydningen av.

Del loggen med læreren din.

OPPGAVE: Les fire kilder

Les gjennom alle fire kildene på s. 44-47, og ...

- finn minst tre ulike meninger om hvordan vikingene oppførte seg. Husk å skrive ned i hvilken kilde du fant hvilken mening.
- finn to kilder som støtter synet om at vikingene sloss mye.
- finn en kilde som sier noe om utseendet til vikingene.
- finn en kilde som kan motsi myten om at vikingene bare var barske og harde.
- finn en kilde som forteller noe om hvor vikingene reiste.
- finn en kilde som nevner byen Konstantinopel.

KILDE 1
Brevet fra Alkuin

Et brev som forteller om vikingene, ble skrevet av den engelske presten Alkuin. Det ble skrevet i år 793 og sendt til den engelske kong Alfred. Her forteller Alkuin om vikingenes angrep på et kloster på øya Lindisfarne, utenfor kysten av England.

I brevet står det:
«Tenk, forfedrene våre har bodd i dette fine landet i snart 350 år. Men aldri før har vi blitt utsatt for en sånn skrekkelig og gru som hedningene som nå har kommet! Vi hadde ikke trodd at et slikt angrep kunne komme fra sjøen. Men nå er kirken sølt til med prestenes blod, og all rikdommen er plyndret.»

KILDE 2
Kjærlighetsbrev i runeskrift

Vikingene skrev med runer. Runealfabetet ser annerledes ut enn vårt alfabet. Ser du hvordan tegnene har rette streker, men ingen sirkler? Det er fordi det var lettere å risse inn rette streker i stein, tre og bein.

Man kunne risse inn navnet sitt på våpen eller ting man eide, eller sette opp runestøtter til minne om noen som var død. Runer kunne også brukes til magi og trolldom.

I tillegg risset vikingene inn runer på steder de reiste til. Å risse inn runer i bein og stein tar mye lengre tid enn å skrive med penn. Derfor er det stort sett korte beskjeder vi har fra vikingene.

På et bein fra en ku eller en okse har noen risset
Kys meg!

Figur 24

46 SPOR ETTER VIKINGTID
SPOR ETTER VIKINGTID 47

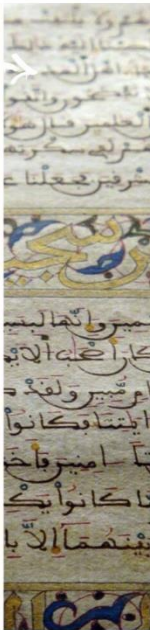
KILDE 3
En araber møter vikingene

Ibn Fadlan var en arabisk skribent som levde samtidig med vikingene. Han kom i kontakt med vikingene da han var på reise langs elva Volga i Russland.

Han skrev dette om vikingene han møtte der:
Jeg så dem da de kom på handelsreise og gikk i land ved elva. Jeg har aldri sett noen med mer perfekt fysikk enn disse. De er store som palmetrær, lyse eller rødhårede, og de har ikke på seg kaftan. Mennene har på kappe som dekker halve kroppen, men lar en av armene være synlig. Hver og en av dem bærer på en øks, et sverd og en dolk som de aldri legger fra seg.

Hver kvinne har en liten plate på brystet laget av enten jern, sølv, kobber eller gull, avhengig av mannens rikdom.

De er de skitneste av alle Allahs skapninger: De vasker seg ikke etter at de gjør fra seg, de vasker seg ikke når de er urene, og vasker ikke engang hendene etter mat. De er som ville esler, esler som går på jordene. Når de skal vaske fjeset, gjør de det med det mest møkkete og forurensette vannet som tenkes kan.

KILDE 4
Fortellinger om vikingene

Sagaene ble skrevet etter at vikingtiden tok slutt. Dette er fortellinger fra Norge og Island fra vikingtiden og fram til 1200-tallet. Ofte beskriver sagaene dramatiske hendelser og forteller om hva ulike personer gjorde og sa. Et problem er at vi ikke alltid vet hvem som har skrevet sagaene.

Her får du et utdrag fra en kjent saga, nemlig sagaen om Harald Hardråde. Han var norsk konge mellom 1045 og 1066. Da han var femten år, skal han ha vært med i slaget på Stiklestad sammen med halvbroren sin, Olav den hellige. Da Olav tapte slaget, rømte Harald ut av Norge.

I sagaen står det:
Da Harald kom til dronningen i Miklagard, tok han tjeneste i hæren. Om høsten ble han med på skipene med harmenn som for ut i Grekenlandshavet. Harald hadde et følge med seg av sine egne menn. Det var en høvding over hæren som het Gyrgje, som var dronningens venn. Harald hadde ikke vært lenge i hæren før væringene holdt seg mye til ham. De var alle i en flokk når de var i kamp, og slik gikk det til at Harald ble høvding over alle væringene. Gyrgje og Harald reiste vidt omkring mellom de greske øyene og drev på og sloss med sjøvarere.

Ordforklaring

kaftan = lang kjortel ofte brukt av menn fra Østen

Ordforklaringer

Miklagard = vikingenes navn på Konstantinopel

Grekenland = Hellas

væringene = mennene som tjente i keiserens eller dronningens livgarde

Figur 25

48 SPOR ETTER VIKINGTID
SPOR ETTER VIKINGTID 49

OPPGAVE: Vurder kildene

Kildene på neste side er tekster som forteller om vikingenes tokt i England. En av kildene er skrevet fra synspunktet til engelskmenn som opplevde vikingtokt. Den andre forteller om vikingtokt fra vikingenes synspunkt.

1 Les begge kildene på neste side.

2 Svar på spørsmålene:

- Hva er likt og hva er ulikt i måten kildene forteller om vikingene på?
- Hvorfor tror dere den engelske kilden har med fortellinger om flammende drager og lynglint?
- Framstår vikingene som like voldsomme i begge kildene? Hvorfor / hvorfor ikke?
- Forteller noen av kildene noe om hva vikingene drev med når de ikke dro på vikingtokt?

3 Bruk metoden «Vurder kilden!».
Bla tilbake til side 15. Der finner dere metoden med spørsmål som vi kan stille til historiske kilder.

KILDE 1: Angrepet på Lindisfarne

I dette året viste forferdelige varsler seg over Northumbria og fikk folk til å riste av skrekk. Det var voldsomme virvelvinder og lynglint. Flammende drager ble sett flyvende over himmelen. En stor hungersnød fulgte snart etter disse tegn. Litt etter dette herjet fremmede menn i Guds kirke på Lindisfarne og edela den på uverdig vis med plyndring og nedslaktning.

Ordforklaringer

Northumbria = område nord i England

hungersnød = folket sulter

Lindisfarne = en øy der det sto en kirke

uverdig = usselt, simpelt eller slemt

KILDE 2: Hjemme hos vikingen Svein

Det var Sveins levevis den tiden at han bodde hjemme på Gåreksøy og vinteren og hadde da alltid åtti mann i kost hos seg. Han hadde en gildestue så stor at det ikke fantes make til den på Orknøyene.

Svein hadde en drabelig våronn. Han sådde masse korn og gikk selv med i arbeidet. Men når han var ferdig med våronna, dro han hvert år i viking og herjet omkring på Suderøylene og i Irland og kom hjem litt over midtsommer, det kaltes vårviking. Så var han hjemme til åkrene var skåret og kornet berget. Da dro han i viking igjen og kom ikke hjem for det var gått en måned av vinteren. Det kalte han høstviking.

Ordforklaringer

gildestue = svært hus der man drikker, spiser og har fest

våronn = å så korn før sommeren

berge korn = å høste korn

Figur 26

50 SPOR ETTER VIKINGTID
SPOR ETTER VIKINGTID 51

Har historikerne vært rettferdige mot vikingene?

Det er mye som påvirker hva vi tenker og tror om fortiden. Hva vi tenker om vikingtiden, har endret seg over tid. Hva kan være grunnen til at fortellingen om vikingene har endret seg? Nå skal vi utforske noen ulike oppfatninger om vikingene og diskutere hva som kan føre til at slike oppfatninger endrer seg.

Vikingtiden
Vikingenes hjemland var landene som i dag heter Norge, Sverige og Danmark. Herfra reiste de lange strekninger over hav eller på elver på jakt etter rikdom og steder å slå seg ned. Vi pleier å si at vikingtiden begynner i år 793. Da ble klosteret på Lindisfarne angrepet av viking, som røvet til seg skattene de fant der.

Vikingene var krigere, men de var også dyktige håndverkere, utforskere og handelsfolk, og nybyggere som slo seg ned på øyene i vest. Det vi vet om dem i dag, har vi lært gjennom arkeologi, dikt, sagaer, runer og ting som er skrevet ned av mennesker som vikingene traff på i Europa og Asia.

Mange av kildene vi har fra vikingtiden, forteller om blodtørstige og brutale krigere. Men de fleste vikinger levde på små gårder. Å være bonde, fisker eller håndverker var mer vanlig enn å være krig. Nå skal vi prøve å finne ut mer om hvordan vikingene har blitt sett på etter at vikingtiden var slutt. Vi skal undersøke hvordan kunnskapen om vikingene har endret seg over tid.

strekning
kloster
brutal
kunnskap

OPPGAVE: Hvordan har synet på vikingene endret seg?

1 Slik tenkte man om vikinger før:
Studer bildene nøye. Lag en liste over ord som beskriver vikingene i disse bildene.

2 I dag tenker mange også dette om vikinger:
Studer bildene nøye. Lag en liste over ord som beskriver vikingene i disse bildene.

3 Sammenlikning:
Hvilke forskjeller er det mellom den første og den andre lista?

4 Idemyldring:
Hvorfor kan synet på vikinger ha endret seg på denne måten?

Figur 27

Denne tegningen viser hvordan en kvinnelig kriger med høy status kan ha sett ut. Klærne er tegnet basert på restene av stoff man fant i graven.

Visste du at vikinger hadde kallenavn?

Vikingerne fikk ofte tilnavn som sa noe om hvem de var. For eksempel ble den rike og mektige kongesønnen Geirmund kalt «Hejarskinn» fordi han var mørk i huden – han hadde skinn som døds-gudinnen Hel. Harald fikk navnet «Harråde» fordi han styrte på en hard måte som konge.

Var vikingkvinner krigere?

Lenge trodde man at bare menn var krigere. Men i 2017 gjorde forskere undersøkelser av arvestoffet til skjelettet i Birka-graven. Da fikk de seg en overraskelse. Vikingkrigeren var ikke en mann likevel, men en kvinne. I dag diskuterer forskerne hva dette betyr. Var det vanlig at kvinner var krigere i vikingtiden? Her skal du få ulike argumenter:

Argumenter mot:

- Vi finner ingen fortellinger i sagaene om noen kvinnelige krigere som ledet folk i kamp.
- Hvordan vet vi at bare fordi noen er begravd med våpen, så var de krigere?

Argumenter for:

- I norrøn mytologi finnes det kvinnelige krigere (valkyrier).
- Graven i Birka ble åpnet på 1800-tallet. Den gangen hadde man et annet syn på kvinner enn i dag. Arkeologene tolket funnet ut fra hvordan de oppfattet verden rundt seg. Derfor kunne de ikke forestille seg at kvinner kunne være ledere i krig.

Diskuter argumentene.

Hvilke argumenter synes du er mest overbevisende?

Hvorfor? Kan du tenke deg andre typer bevis vi kan finne for å bli mer sikre?

SVAR
SAMMEN

HVA SIER EKSPERTEN?

Marianne Moen er arkeolog og har forsket på funn fra vikingtiden.

Du har forsket på kvinner og menn i vikingtiden. Hva var det mest spennende du fant ut i forskningen din?

Jeg fant ut masse kjempespennende! Hvis jeg må velge bare én ting, må det bli likhetene jeg fant mellom gravene til kvinner og menn.

Når vi snakker om vikingtiden, hører vi ofte at kvinner bestemte i hjemmet og tok seg av matlaging og husholdningen, mens menn var mer aktive utenfor hjemmet på tokt eller som handelsreisende.

Da er det spennende å se at i gravene jeg undersøkte, var det flere menn begravd med skjoldkjenststyr enn kvinner, og at kvinner var begravd med utstyr som kan tyde på at de også var involvert i handel og i reiser.

Når vi setter dette funnet sammen med andre arkeologiske og skriftlige kilder, mener jeg det kan fortelle oss at kjønn ikke var den viktigste forskjellen mellom folk. Rollen de hadde i samfunnet, var nok viktigere.

Som forsker er du med på å skrive historie. Hva betyr egentlig det?

For meg betyr det et stort ansvar, for vi kan aldri si noe helt sikkert om fortiden. Å skrive historie handler om å legge fram mine tolkninger på en måte som begrunner hvorfor jeg skriver det jeg skriver. Samtidig må jeg vise at jeg ikke kan si helt sikkert hvordan ting var.

Har du opplevd at kilder fra vikingtiden forteller ulike historier?

Ja, det har jeg opplevd! Vi ser at skriftlige kilder og arkeologisk materiale ikke alltid gir samme informasjon. Dette kan ofte forklares med hvordan vi tolker kildene.

For eksempel finnes det en nedskreven lov fra middelalderen (loven er kjent under navnet

Grágás) som forteller oss at kvinner ikke kunne bære våpen. Men nå har arkeologer funnet kvinner begravd med våpen. Da må vi vurdere kildene opp mot hverandre, for vi bestemmer oss for hvilke vi tror stemmer best med hvordan det virkelig var.

I akkurat denne saken har jeg landet på at det som er funnet i gravene, mest sannsynlig stemmer best. For det første er akkurat denne loven skrevet ned flere år etter vikingtiden. Mye kan ha rukket å endre seg. For det andre er jeg arkeolog, og mener at det vi finner i bakken fra vikingtiden, er et bedre kildemateriale enn tekster som er skrevet ned mange år etterpå. Og for det tredje, i akkurat dette tilfellet, har vi flere andre kilder som støtter at kvinner kunne bære våpen.

Hadde vi bare funnet én eneste grav med en kvinne med våpen og ingen skriftlige kilder som fortalte om dette, hadde det vært mer sannsynlig at loven som ble skrevet ned, fortalte hvordan det virkelig var. Men det ser ut til at det arkeologiske viser hva som er riktig. Sammen med alle de andre kildene som forteller det samme, har vi god grunn til å tro at kvinner faktisk kunne bære våpen.

Hvis en 5.-klassing har lyst til å bli arkeolog, tror du det er mulig å gjøre nye oppdagelser om vikingene i fremtiden?
Absolutt! Vi vet selvsagt ikke alt om vikingtiden, så det er ennå et hav av viktige ting som bør undersøkes og forskes på.

Figur 28

Illustrasjoner fra andre kilder:

Figur 29 - Hjardar, 2022, s. 80

Figur 30 - Hjärdar, 2022, s. 86

Runeinskripsjoner på krusifiks:

Transkripsjon, translitterering og normalisering av innskrifta

- A 𐀓𐀔𐀕𐀖𐀗𐀘𐀙𐀚𐀛𐀜𐀝𐀞𐀟
- B 𐀓𐀔𐀕𐀖𐀗𐀘𐀙𐀚𐀛𐀜
- C 𐀓𐀔𐀕

- A ek hæiti (i)esus naþarenum
- B ek þolde harþan tauþ
- C to:mas

- A Ek heiti (I)ēsūs Na(z)arēnu(s).
- B Ek þolða harðan dauð.
- C Tómas.

Omsetjing til norsk

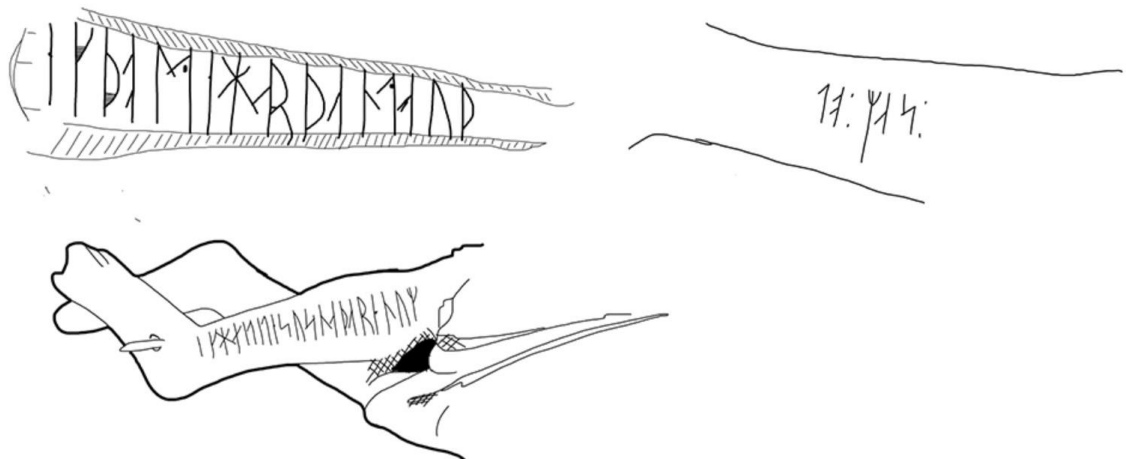
Jeg heter Jesus fra Nasaret. Jeg led den hårde død. Tomas.

Omsetjing til engelsk (etter innførselen i SamNord)

I am called Jesus of Nazareth. I suffered the hard death. Tómas.

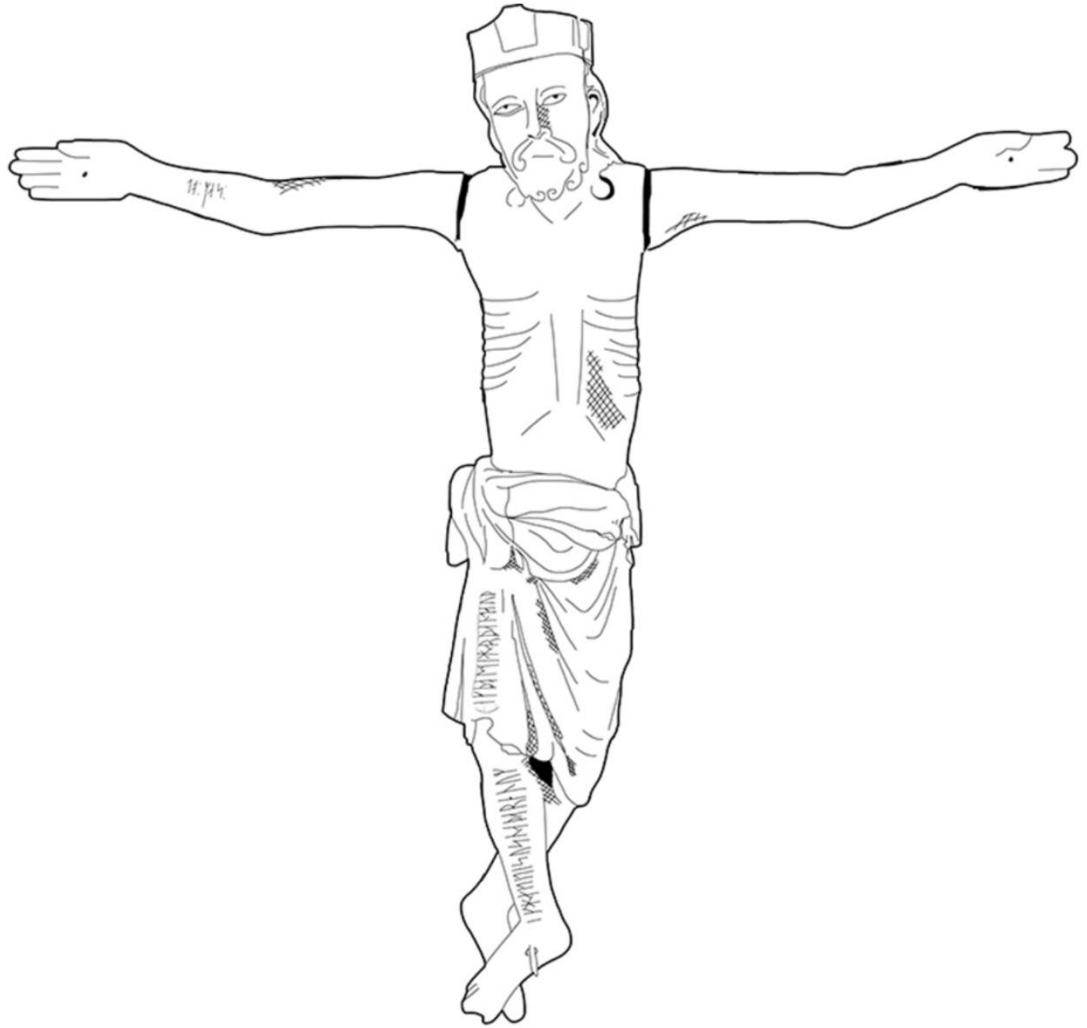
Figur 31- Pohland, S. (2023, 26. april). N 108. Retrieved from Medieval Nordic Text Archive: <https://clarino.uib.no/menota-rune/document-element?session-id=255032232130811&cpos=780&corpus=menota-rune>

Tredje del av innskriften. Fra NIyR II: 105. Lisens: CC-BY-SA 4.0.

Avtegning av de tre delene av innskriften ved Saskia J. Cowan (2021). Lisens: CC-BY-SA 4.0.

Figur 32 - Pohland, S. (2023, 26. april). N 108. Retrieved from Medieval Nordic Text Archive: <https://clarino.uib.no/menota-rune/document-element?session-id=255032232130811&cpos=780&corpus=menota-rune>

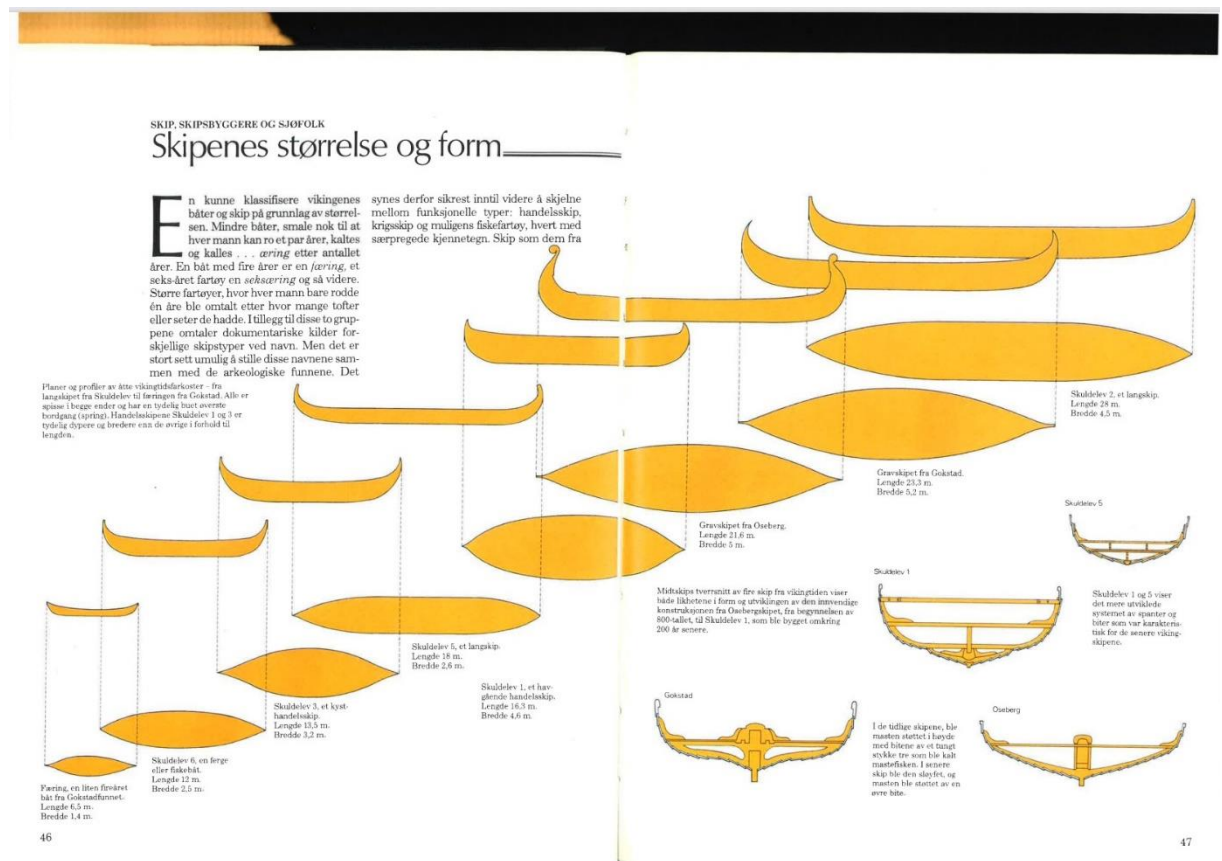
Avtegning av hele Kristus-figuren ved Saskia J. Cowan (2021). Lisens: CC-BY-SA 4.0.

Figur 33 - Pohland, S. (2023, 26. april). N 108. Retrieved from Medieval Nordic Text Archive:
<https://clarino.uib.no/menota-rune/document-element?session-id=255032232130811&cpos=780&corpus=menota-rune>

Figur 34 - Runinskrift N 108 i Samnordisk runtextdatabas. (2020). Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/f9fd252d-6626-4c16-a700-48773d2b1fd0>

Tverrsnitt av Osebergskipet og Gokstadskipet:

Figur 35 – Graham-Campbell, 1980, s. 46-47

Litteraturliste

- Aasen, P., Prøitz, T. & Rye, E. (2015). Nasjonal læreplan som utdanningspolitisk dokument. *Norsk pedagogisk tidskrift*, Vol.99 (6), s. 417-433
<https://doi-org.galanga.hvl.no/10.18261/ISSN1504-2987-2015-06-03>
- Andresen, A., Rossland, S., Ryymin, T. & Skålevåg, S. A. (2015). *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode*. Det Norske Samlaget.
- Angvik, M. (1982). Skolebokanalyse som tema for lærerutdanning og forskning. I *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, vol. 66, nr. 10: 367-379.
- Aschehoug univers. (u.å.). *Samfunnsfag trinn 1.-7.*
<https://aunivers.lokus.no/arbeidsmappe/marked.korrektur/grs-1-7-laeremiddelpresentasjoner/samfunnsfag>
- Bandlien, B., Solberg, B. & Røvik, S. (2019, 6. februar). Vikingtiden. I *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/vikingtiden>
- Biørstad, L. (2019, 23. februar). *Vikingtiden: I nesten 150 år trodde eksperter at det var en mann som lå i krigergraven i Birka. Det var feil*. *Forskning.no*
<https://forskning.no/arkeologi/vikingtideni-nesten-150-ar-troddeeksperter-at-det-var-en-mann-som-la-i-krigergraven-i-birka-det-var-feil/1297283>
- Øye, I. (2005). Kvinner, kjønn og samfunn. Fra vikingtid til reformasjon. I I. Blom & S. Sogner (Red.), *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. (2. utg., s. 19-101). Cappelen Akademisk Forlag.
- Cappelen Damm. (u.å.). *Ivar Libæk*.
<https://www.cappelendamm.no/forfattere/Ivar%20Lib%C3%A6k-scid:1273>
- Diebold, W. (2019). The Nazi Middle Ages. I A. Albin (Red.), *Whose Middle Ages?: teachable moments for an ill-used past*. (s. 104.115). New York Fordham University Press.
- Ditlefsen, H. & Hamre, M. (2022, 20. januar). Etterlyser lærebøker: – Vi står mye på kopirommet med litt vondt i magen. *NRK*. <https://www.nrk.no/sorlandet/etterlyser-laereboker--vi-star-mye-pa-kopirommet-med-litt-vondt-i-magen-1.15816455>
- Ferrer, M. (2019) Kritisk tenkning i møte med lærebøker. I M. Ferrer & A. Wetlesen (Red.), *Kritisk tenkning i samfunnsfag* (s. 110-131). Universitetsforlaget.

- Ferrer, M., Jøsok, E., Ryen, E., Wetlesen, A. & Aas, P. A. (2019) Hva er kritisk tenkning i samfunnsfag? I M. Ferrer & A. Wetlesen (Red.), *Kritisk tenkning i samfunnsfag* (s. 110-131). Universitetsforlaget.
- Fossheim, H., Hølen, J. & Ingierd, H. (Red.). (2013). *Barn i forskning – etiske dimensjoner*. Forskningsetiske komiteer.
- Fossum, N. A., Lyngvær, E., Lie, T. G. & Skjæveland, Y. (2021). *Refleks 3*. Gyldendal.
- Gardela, L. (2021). *Women & Weapons In The Viking World – Amazons of the north*. Oxbow Books.
- Gilje, Ø. (2017). *Læremidler og arbeidsformer i den digitale skolen*. Fagbokforlaget.
- Gjessing, G. (1948). *Vikingskips funnene*. J. Petlitz Boktrykkeri.
- Gjerde, E. (2021, 11. oktober). Fyrer løs mot kjønnsundervisning i ny lærebok. *Dagen*. <https://www.dagen.no/nyheter/fyrer-los-mot-kjonnsundervisning-i-ny-laerebok/>
- Gleiss, M. S. & Sæther, E. (2021). *Forskningsmetode for lærestudenter. Å utvikle ny kunnskap i forskning og praksis*. Cappelen Damm Akademisk.
- Graham-Campbell, J. (1980). *Vikingenes verden*. Tiden Norsk Forlag.
- Grønmo, S. (2020, 5. oktober). Innholdsanalyse. I Store norske leksikon. <https://snl.no/innholdsanalyse>
- Gyldendal. (u.å.). *Anne-Elisabeth Utklev*. <https://www.gyldendal.no/forfattere/utklev-anne-elisabeth/a-16980-no/>
- Gyldendal. (u.å.). *Dagny Holm*. <https://www.gyldendal.no/forfattere/holm-dagny/a-20188-no/>
- Gyldendal. (u.å.). *Eirik Lyngvær*. <https://www.gyldendal.no/forfattere/eirik-lyngv%C3%A6r/a-10024247-no/>
- Gyldendal. (u.å.). *Nicklas Almås Fossum*. <https://www.gyldendal.no/forfattere/nicklas-alm%C3%A5s-fossum/a-10026377-no/>
- Gyldendal. (u.å.). *Ole Røsholdt*. <https://www.gyldendal.no/forfattere/roesholdt-ole/a-20292-no/>
- Gyldendal. (u.å.). *Tove Grete Lie*. <https://www.gyldendal.no/forfattere/tove-grete-lie/a-10023256-no/>
- Gyldendal. (u.å.). *Yngve Skjæveland*. <https://www.gyldendal.no/forfattere/yngve-skj%C3%A6veland/a-10023255-no/>

- Hedenstierna-Jonson, C. & Kjellström, A. (2014). The Urban Woman. I N. Coleman & N. Løkka (Red.), *Kvinner i vikingtid*. (2. utg., s. 187-208). Scandinavian Academic Press.
- Hedenstierna-Jonson, C., Kjellström, A., Zachrisson, T., Krzewinska M., Sobrado, V., Price N., Günther, T., Jakobsson, M., Götherström, A. & Storå, J. (2017). A female Viking warrior confirmed by genomics. I *American journal of Physical Antropology*, vol. 164, nr. 4. s. 853-860.
- Hjardar, K. (2022), *Auðr. Kvinneliv i vikingtid*. Spartacus Forlag.
- Holm, D., Røsholdt, O. & Utklev, A-E. (2007). *Gaia 6. Samfunnsfag*. Gyldendal undervisning.
- Jarman, C. (2021). *River kings – the Vikings form Scandinavia to the silk roads*. William Collins.
- Jensen, S. K. (2020). *Fra LK06 til LK20: En sammenlignende analyse av Kunnskapsløftets overordnede læreplantelekter*. [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Jesch, J. (2001). *Women in the Viking Age*. The Boydell Press.
- Kjøstvedt, A. G. (2019) Å tenke kritisk i møte med det uforståelige. I M. Ferrer & A. Wetlesen (Red.), *Kritisk tenkning i samfunnsfag* (s. 153-171). Universitetsforlaget.
- Kulturnett Hordaland. (2015. 27. mai). *Alrekstad - Bergens eldste kongsgård*.
<https://digitaltmuseum.no/011085443349/alrekstad-bergens-eldste-kongsgard>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Fremtid, fornyelse, og digitalisering. Digitaliseringsstrategi for grunnopplæringen 2017-2021*. Kunnskapsdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/framtid-fornyelse-og-digitalisering/id2568347/>
- Kvande, L. & Naastad, N. L. (2021). *Hva skal vi med historie?* Universitetsforlaget.
- Libæk, I., Mathiesen, T., Mikkelsen, R. & Stenersen, Ø. (2007). *Globus 6*. J.W. Cappelens Forlag.
- Løkka, N. (2014). Vikingtidskvinnen i ettertidens lys. I N. Coleman & N. Løkka (Red.), *Kvinner i vikingtid*. (2. utg., s. 11-39). Scandinavian Academic Press.
- Maurstig, M. K. (2021). *OMGITT AV HISTORIE En undersøkelse av nærmiljøet og lokalhistorie fra andre verdenskrig på Melkeklassen*. [FoU-oppgave]. Høgskulen på Vestlandet.

- Meld.St.20 (2012–2013). *På rett vei. Kvalitet og mangfold i fellesskolen*.
Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-20-20122013/id717308/>
- Meld.St.21 (2016-2017). *Lærelyst - tidlig innsats og kvalitet i skolen*.
Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-21-20162017/id2544344/>
- Moesgaard, H. (2011). *Skolens fremstillinger av 1814 i norske lærebøker 1945-2010*.
[Masteroppgavenoppgave]. Universitetet i Oslo.
- Mundal, E. (1994). The position of women in Old Norse Society and the basis for their power. *NORA- Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 2(1), 3-11, <https://doi-org.galanga.hvl.no/10.1080/08038740.1994.9959652>
- Nickelsen, T. (2021, 8. februar). *Elevenes leseforståelse er redusert: Å lese på skjerm gir mindre læring*. Apollon, Universitet i Oslo.
https://www.apollon.uio.no/artikler/2021/1_skole_skjerm_vs_papir.html
- Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. (u.å.). *Tove Grete Lie*.
<https://www.ntnu.no/ansatte/tove.g.lie>
- Nyberg, E. (2020, 22. oktober). *Hva er best – lesing på skjerm eller papir?* Forskning.no.
<https://forskning.no/barn-og-ungdom-boker-partner/hva-er-best--lesing-pa-skjerm-eller-papir/1749687>
- Næss, E. M. (2020, 2. januar). Frøya. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/Fr%C3%B8ya>
- Næss, E. M. (2021, 14. august). Norrøn mytologi. I *Store norske leksikon*.
https://snl.no/norr%C3%B8n_mytologi
- Näsström, B-M. (2010). *Frøya – Den store gudinnen i Norden*. Pax Forlag.
- Oseberg Vikingarv. (u.å.). *Kvinnene i haugen*.
<https://osebergvikingarv.no/osebergskipet/osebergfunnet-kort-fortalt/kvinnene-i-haugen/>
- Pantmann, P. (2014). Nøglekvinderne. I N. Coleman & N. Løkka (Red.), *Kvinner i vikingtid*. (2. utg., s. 39-56). Scandinavian Academic Press.
- Pedersen, U. (2014). Kaupangs kvinner. I N. Coleman & N. Løkka (Red.), *Kvinner i vikingtid*. (2. utg., s. 167-187). Scandinavian Academic Press.
- Postholm, M. B. & Jacobsen, D. I. (2018). *Forskningsmetode for masterstudenter i lærerutdanningen*. Cappelen Damm akademisk.
- Roesdahl, E. (2016). *The Vikings*. Penguin Books.

- Rolfsen, N. (1917). *Læsebok for folkeskolen. Byutgave*. Dybwad Forlag.
- Sandnes, H. E. (2011, 7. februar). *Mektige vikingkvinne*. Forskning.no.
<https://forskning.no/kjonn-og-samfunn-historie-arkeologi/mektigevikingkvinner/795984>
- Sibeko, G., Grødem, S. K., Eriksen, G. K. & Nodeland, T. S. (2020). *Arena 5 Grunnbok. Samfunnsfag for barnetrinnet*. Aschehoug undervisning.
- Simek, R. (1993). *Dictionary of northern mythology*. St. Edmundsbury Press Ltd.
- Skjæveland, L. U. (2021, 7. oktober) Elevene trenger både bøker og skjerm, og dette kravet må inn i læreplanen. *Utdanningsnytt* <https://www.utdanningsnytt.no/digital-opplaering-lillian-utne-skjaeveland-laeremidler/elevene-trenger-bade-boker-og-skjerm-og-dette-kravet-ma-inn-i-laereplanen/298894>
- Skogland, A-S. H. (2021). Semesteroppgave, Vikingtidens kvinner i litteratur og arkeologi – MGBSA501
- Skogland, A-S. H. (2022). Prosjektskisse– MGBSA503
- Skrunes, N. (2010). *Lærebokforskning - en eksplorerende presentasjon med særlig fokus på Kristendomskunnskap, KRL og Religion og etikk*. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Store norske leksikon. (2023, 8. mars). Åsa Haraldsdatter. I *Store norske leksikon*.
https://snl.no/%C3%85sa_Haraldsdatter
- Storsletten, O. (2022, 17. oktober). Dendrokronologi. I *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/dendrokronologi>
- Stylegar, F. A. (2021, 16. september). Osebergfunnet. I *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/Osebergfunnet>
- Sørheim, H. (2014). Female Traders and Sorceresses. I N. Coleman & N. Løkka (Red.), *Kvinner i vikingtid*. (2. utg., s. 107-119). Scandinavian Academic Press.
- Tjemsland, A. (2021, 21. oktober). Fans endret Wikipedia-side etter ydmykelsen i Bodø. *Bodø nu*. <https://bodonu.no/fans-endret-wikipedia-side-etter-historisk-seier/29.10-02:58>
- Universitetsforlaget. (u.å.). *Rolf Mikkelsen*. <https://www.universitetsforlaget.no/Rolf-Mikkelsen>
- Universitetsforlaget. (u.å.). *Øivind Stenersen*.
<https://www.cappelendamm.no/forfattere/%C3%98ivind%20Stenersen-scid:1965>
- Universitetet i Bergen. (u.å.). *Levealder – Gamle naboer*.
https://org.uib.no/gamlenaboar/b_e_stein3_1_3.htm

- Universitetet i Oslo. (2021, 9. februar). *Kvinnene i Oseberggrava*.
<https://www.khm.uio.no/besok-oss/vikingskipshuset/utstillinger/oseberg/kvinnene-ioseberggraven/index.html>
- Universitetet i Oslo. (2021, 9. februar). *To velstående kvinner*.
<https://www.khm.uio.no/besokoss/vikingskipshuset/utstillinger/oseberg/to-velstaende-kvinner/>
- Universitetet i Sørøst-Norge. (u.å.). Tuva Skjelbred Nodeland. <https://www.usn.no/om-usn/kontakt-oss/tilsette/tuva-skjelbred-nodeland> Side 13 av 13
- Utdanningsdirektoratet. (1996). *Læreplan i samfunnsfag*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverk for den 10-årige grunnskolen 1996.
<https://www.nb.no/items/f4ce6bf9eadeb389172d939275c038bb?page=177&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:999622244804702202%22>
- Utdanningsdirektoratet. (2006). *Læreplan i samfunnsfag*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverk for Kunnskapsløftet 2006.
<https://www.nb.no/items/a9713c6622111b63c53947c7f01ee6f0?page=117>
- Utdanningsdirektoratet. (2006). Generell del av læreplanen. Fastsatt som forskrift. Læreplanverk for Kunnskapsløftet 2006. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/utgatt/generell-del-av-lareplanen-utgatt/det-meiningssokjande-mennesket/#kulturarv-og-identitet>
- Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i samfunnsfag (SAF01-04)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverk for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/saf01-04>
- Utdanningsdirektoratet. (2020). *Overordnet del*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverk for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/1.3-kritisk-tenkning-og-etisk-bevissthet/>
- Valen, C. R. (2013). *En komparativ analyse av tre lærebøker. Med fokus på sammensatte tekster*. [Masteroppgave]. Norges Teknisk - Naturvitenskaplige Universitet.
- Zwilmeyer, V. (1986). *Viking kvinnen*. Tiden Norsk Forlag.

Kilder til bildene

- Fossum, N. A., Lyngvær, E., Lie, T. G. & Skjæveland, Y. (2021). *Refleks 3*. Gyldendal.
- Graham-Campbell, J. (1980). *Vikingenes verden*. Tiden Norsk Forlag
- Hjardar, K. (2022). *Auðr. Kvinneliv i vikingtid*. Spartacus Forlag.
- Holm, D., Røsholdt, O. & Utklev, A-E. (2007). *Gaia 6. Samfunnsfag*. Gyldendal undervisning.
- Libæk, I., Mathiesen, T., Mikkelsen, R. & Stenersen, Ø. (2007). *Globus 6*. J.W. Cappelens Forlag.

Pohland, S. (2023, 26. april). N 108. Retrieved from Medieval Nordic Text Archive:

<https://clarino.uib.no/menota-rune/document-element?session-id=255032232130811&cpos=780&corpus=menota-rune>

Runinskrift N 108 i Samnordisk runtextdatabas. (2020). Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <http://kulturarvsdata.se/uu/srdb/f9fd252d-6626-4c16-a700-48773d2b1fd0>

Sibeko, G., Grødem, S. K., Eriksen, G. K. & Nodeland, T. S. (2020). *Arena 5 Grunnbok. Samfunnsfag for barnetrinnet*. Aschehoug undervisning.